

Europski pogled na subdrugost Makedonije

Sorić, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:920666>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-10**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Međunarodni združeni diplomski studij Kulturne sociologije

Sanja Sorić

Europski pogled na subdrugost Makedonije

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Međunarodni združeni diplomski studij Kulturne sociologije

Europski pogled na subdrugost Makedonije

Diplomski rad

Studentica:
Sanja Sorić

Mentorica:
prof. dr. sc. Biljana Kašić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Sanja Sorič**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Europski pogled na subdrugost Makedonije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. prosinca 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ciljevi i svrha	2
3. Teorijski okvir: koncepti, kontekstualni uvidi i analiza.....	2
3.1. Koncepti drugosti i mimikrije kao diskurzivna osnova post-kolonijalizma – postkolonijalna optika	2
3.1.1.1. Drugost.....	3
3.1.1.2. Homi K. Bhabha: kritika Saidovog koncepta orijentalizma	7
3.1.2. Mimikrija.....	10
3.2. Postkolonijalizam i postsocijalizam	12
3.2.1.1. Michael Hardt i Antonio Negri: Carstvo.....	16
3.2.1.2. Samokolonizacija	18
3.3. 'Zapadni Balkan' – postsocijalistički prostor.....	21
3.3.1. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – odmak od SSSR-a.....	22
3.3.2. Europa – Balkan – Makedonija.....	22
3.3.2.1. 'Zapadni Balkan' i Zapadna Europa.....	24
3.3.2.2. Makedonska težnja prema Europskoj uniji	30
4. Istraživačka pitanja.....	34
5. Metodologija istraživanja	34
6. Rezultati istraživanja i rasprava	37
6.1. Makedonija u hijerarhiji odnosa Europske unije i ('Zapadnog') Balkana	37
6.1.1. Unutarnja previranja i pitanje albanske manjine.....	38
6.1.2. Makedonsko – bugarski odnosi.....	41
6.1.3. Makedonsko – grčki odnosi: pravo na ime i status subdrugosti	42
6.1.4. Odnos EU/NATO – Makedonija.....	45
6.1.5. Zaključno o kontekstu i poziciji Republike Makedonije	49
6.2. Analiza diskursa medijskih tekstova	50
6.2.1. Diskurzivne teme.....	51
6.2.1.1. Albanska manjina kao faktor makedonskog identiteta i euroatlanskih integracija. 52	
6.2.1.2. Europska unija – vanjskopolitički cilj i unutarnji faktor.....	54
6.2.1.3. Makedonija u službi geopolitike 'Carstava'.....	58
7. Zaključak.....	61
8. Literatura	64

Europski pogled na subdrugost Makedonije

Sažetak

Ovaj rad bavi se analizom položaja Makedonije koja kroz kritičke leće europskog odnosno eurocentričnog pogleda i geopolitičku kontekstualnost na području Balkana ima značajke subdrugosti. Uzimajući u obzir dosege postkolonijalnih teorija i moguću primjenu određenih koncepata (drugost, hibridnost, mimikrija, ambivalencija, egzotizacija, samokolonizacija, itd.) u analizi položaja Makedonije kao dijela postsocijalističkog prostora, rad posebno istražuje načine na koji se tijekom zadnja dva desetljeća uspostavlja i održava identitetska razlika Makedonije u odnosu na europski prostor i druge države Balkana. Posebni fokus je stavljen na istraživanje suvremenih diskurzivnih praksi kojima se Europska unija koristi pri održavanju identitetske razlike Republike Makedonije pri čemu se historijska diskurzivna analiza (Wodak, 2011) pokazala prikladnom metodom. U tom cilju napravljena je analiza medijskih članaka s Internet stranica EUObserver i EURACTIV za vrijeme političke krize (od listopada 2016. do lipnja 2017.) uslijed nepriznavanja rezultata parlamentarnih izbora u Makedoniji. Ovaj rad donosi zaključak o paralelnom koloniziranju Makedonije kroz proces europeizacije, i to putem delegitimiranja identitetskih značajki njezinog nacionalnog identiteta od strane Europske unije i od strane njezinih susjeda. Zaključno, analizom se došlo do dvije razine europskog pogleda – prva je definirana problemima vezanima za proces pristupanja Makedonije Europskoj uniji, dok je druga definirana diskursom o nedostatku demokratičnosti kao zalogom dugoročne drugosti.

Ključne riječi: Makedonija, Europska Unija, postkolonijalne teorije, postsocijalizam, historijska diskurzivna analiza.

The European gaze at the Macedonian subalternity

Abstract

This paper deals with the analysis of the position of Macedonia, which displays characteristics of subalternity through the critical lens of a European or Eurocentric view and geopolitical contextuality in the Balkans. Taking into account the scope of postcolonial theories and possible applications of its particular concepts (subalternity, hybridity, mimicry, ambivalence, exoticisation, self-colonisation, etc.) in the analysis of the position of Macedonia as a part of a post-socialist space, the main focus of the paper is the research of ways in which the identity difference of Macedonia in relation to Europe and other Balkan states during the last two decades is established and maintained. Special focus is placed on the research of modern discursive practices which the European Union uses in the reproduction of identity differences of Macedonia, where historical discursive analysis (Wodak, 2011) proved as an appropriate method. Analysis of media articles from the EUobserver and EURACTIV websites during the political crisis (October 2016 to June 2017) due to recognition of parliamentary election results in Macedonia has been conducted. This paper offers conclusions about the parallel colonisation of Macedonia through the process of Europeanisation, by means of delegitimizing identity characteristics of its national identity by the European Union and its neighbours. In conclusion, the analysis reached two European worldviews – the first is defined by problems related to the process of entering the European Union, while the other is defined by a discourse about the lack of democracy as collateral for long-term subalternity even after entering the EU.

Key words: Macedonia, EU, postcolonial theories, postsocialism, historical discursive analysis

1. Uvod

Makedonija, zemlja bivša članica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a sada aspirantica na članstvo u Europskoj uniji, opterećena pritiscima susjeda koji joj oduzimaju pravo na vlastite identitetske markere i uvjetima koji joj postavljaju iz Europske unije s jedne strane, te unutarnjim političkim i ekonomskim problemima s druge strane, pravi je primjer ovisnosti o geopolitičkoj konfiguraciji moći, naročito u kontekstu 'Zapadnog Balkana' danas. Njezin položaj na političkoj mapi definiran je prvenstveno kroz pripadnost regiji 'Zapadnog Balkana' koja se u međunarodnim političkim odnosima vidi kao europska margina. Europska unija u toj je situaciji postavljena kao cilj kojem se neupitno teži te se pristupanje toj organizaciji redovito postavlja kao nacionalni prioritet (Obad, 2008, Balalovska, 2014). Takva pozicija definirana je željom za bijegom iz balkanističkog diskursa, svih negativnih konotacija i posljedica koji on promiče te usponom na međunarodnoj političkoj hijerarhijskoj ljestvici. Uz to što nije članica Europske unije, Makedonija je dodatno marginalizirana kroz odnos drugih zemalja iz regije (kako članica Europske unije tako i nečlanica) prema njoj, što je i dodatni razlog definiranja njezinog položaja u ovom radu kroz subdrugost.

Izravan povod za odabir upravo makedonske političke situacije kao predložka za analizu odnosa Europske unije prema zemljama njezine margine bila je situacija nasilnog ulaska pristaša nacionalističke struje u makedonski parlament 27. travnja 2017. nakon što je pripadnik albanske manjine Talat Xhaferi izabran za predsjednika Parlamenta. Navedeni događaj odigrao se usred političke krize u Makedoniji koja je započela još 2015. godine zbog skandala s prisluškivanjem koje je naručio državni vrh, na što se nadovezuje nepriznavanje rezultata izbora 2016. godine što je potrajalo do sredine 2017. Unutar tog perioda uslijedile su brojne negativne reakcije iz Europske unije prenijete kroz utjecajne medijske kanale, a koje su postale prikladan materijal za diskurzivnu analizu kojoj je cilj, putem detektiranja ključnih semantičkih i semiotičkih sredstava, opisati položaj Makedonije onako kako je on definiran iz pozicije Europske unije. Budući da je cilj kreiranje slike iz europskog pogleda, za predložak su uzeti članci s Internet portala EUACTIV te EUOserver koji su specijalizirani za izvještavanje iz Europskog parlamenta, centra moći Europske unije, a koji sami sebe definiraju kao nezavisne i neutralne unatoč tome što izravno pišu iz simboličkog centra Europe, čime samo pridonose slici naturalizirane moći i pozicije Europske unije. Budući da su za trenutnu suvremenu političku situaciju u Makedoniji od iznimne važnosti problemi s njezinim susjedima koji se protežu kroz nekoliko desetljeća, iako historijski sežu i nekoliko stoljeća unatrag, bilo ih je bitno uključiti u rad u cilju stvaranja uvjeta za što dublju analizu, te je stoga izabrana metoda historijske diskurzivne analize koja naglasak prije svega stavlja na definiranje konteksta analiziranog

dogadaja. Osim kroz kontekst, prikupljeni materijal bit će analiziran kroz teorijski okvir postkolonijalnih teorija bogatih alatkama za promišljanje odnosa centra i margine, u ovom slučaju prilagođenim postsocijalističkom kontekstu u kojem se nalazi Makedonija kao bivša članica SFRJ. Budući da su postkolonijalne teorije sadržajno kompleksne i konceptualno široko obuhvatne, za potrebe ovog rada bit će izdvojeni određeni koncepti poput Drugosti, mimikrije i ambivalentnosti koji će zatim biti nanovo promišljeni kroz kontekst suvremene Makedonije i 'Zapadnog Balkana'.

2. Ciljevi i svrha

Koristeći se metodom diskurzivne historijske analize, ovim radom pokušat će se doći do cilja koji se može definirati kroz tri točke:

1. razlučiti ključne pojmove te semantička i semiotička sredstva koja se koriste u javnom političkom diskursu pri referiranju na položaj Makedonije u suvremenom geopolitičkom uređenju, te ih kontekstualno definirati;
2. izdvojiti, opisati i analizirati pojmove kojima akteri iz Europske unije implicitno i eksplicitno prave distinkciju između položaja njezinih članica u europskom prostoru i položaja Makedonije;
3. pokušati razlučiti ključne okolnosti koje dovode do stvaranja konteksta unutar kojeg se koriste određeni pojmovi koji se primjenjuju na Makedoniju, a koji nose specifična značenja.

Svrha ovako postavljenog rada je istražiti status i položaj Makedonije putem pokušaja uspostavljanja sociolingvističkog okvira koji oertava dinamike moći aktera kako bi se pridonijelo boljem razumijevanju prikaza odnosa Europske unije i 'Zapadnog Balkana' koji se svakodnevno daje kroz medije te stvara određenu početnu poziciju pri promišljanju problema.

3. Teorijski okvir: koncepti, kontekstualni uvidi i analiza

3.1. Koncepti drugosti i mimikrije kao diskurzivna osnova post-kolonijalizma – postkolonijalna optika

Temeljni teorijski okvir ovog rada čine postkolonijalne teorije te njihova moguća primjena na analizu postsocijalističkog prostora. Sam pojam postkolonijalnosti prvotno se odnosio na „sve kulture pogođene imperijalnim procesima od trenutka kolonizacije do današnjeg dana“ (Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 1989, prema Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 2004), a danas se koristi u različitim disciplinama – od politike i sociologije do ekonomske teorije – pri opisivanju određenih tipova odnosa i problema. „Postkolonijalna istraživanja nude načine razumijevanja razloga zbog kojih su države različito pozicionirane unutar globaliziranog

svjetskog sistema i kako moć te ekonomske i političke nejednakosti – najčešće postavljena u odnosima Sjever/Jug, Zapad/Istok – kreira termine kroz koje su definirane regije i njihove populacije“ (Owczarzak, 2009: 5). Pri takvim upotrebama ne misli se nužno na klasičnu koloniziranost u smislu geografske okupacije i direktne eksploatacijske politike, već i na različite oblike nametnute moći, kulturne hegemonije i gubitka suverenosti zbog čega neki autori postavljaju pitanje o mogućem gubitku analitičke snage samog pojma (npr. Chioni Moore, 2001, Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 2004). U mnoštvu ključnih koncepata unutar postkolonijalnih teorija, koncepti drugosti i mimikrije istaknuti su u prvom dijelu teorijskog okvira kao važni zbog njihove prisutnosti u diskurzivnom (a time i realnom) kreiranju i perpetuiranju neokolonijalnih i hegemonijskih odnosa moći i načina na koji se akteri u samom procesu ponašaju. Osim toga, tema rada diktira nužnost razrade koncepta drugosti – „ključnog koncepta za razumijevanje sukoba, posebno etničkih (preciznije etnificiranih) ratova“ (Tepšić, 2012), dok je *mimikrija*, prema riječima Homia K. Bhabhe, jedna od najučinkovitijih strategija kolonijalne moći i znanja, čime se nameće kao bitan element u razmišljanju o hijerarhijskim, no prije svega hegemonijskim odnosima moći, čime se ovaj rad bavi.

3.1.1.1. Drugost

Koncept Drugosti jedan je od osnovnih pojmova postkolonijalnih teorija te autora/ica iz drugih teorijskih polja i područja koji/e u središtu promišljanja i analize imaju identitete i problematiku marginaliziranih skupina. Ovaj koncept usko je povezan s konstruiranjem identiteta, naročito kolektivnih. U svom kultnom djelu *Orijentalizam*, Edward W. Said postavlja temelje razmišljanja o konceptu Drugosti općenito i njegovoj primjeni, iako su njegove teze i analize utemeljene na odnosu Orijenta („Islamskog svijeta“, Istoka) i Okcidenta (Zapada) koji su postavljeni kao dijametralne suprotnosti iz europskog kuta gledanja. Naime, Said ističe da je „Orijent uvijek bio europski izum: od starine je to bilo mjesto romantičnih ljubavnih pustolovina, egzotičnih bića, uspomena i pejzaža koji žive u čovjekovom sjećanju, jedinstvenih iskustava“¹ (Said, 2008: 14). Drugim riječima, Orijent nastaje i postoji kao rezultat egzotičnog imaginarija Zapada, mjesto žudnje stvoreno opisom zapadnjačkih putopisaca koji ga, svojim pogledom, definiraju prvenstveno kao destinaciju, geografski i prihvatimo da „riječi Orijent i Okcident ne korespondiraju ni s kakvom stabilnom realnošću koja postoji kao prirodna činjenica. Sve takve oznake ekscentrična su kombinacija empirije i imaginacija“ (Said, 2008: 339-340). U teorijskom smislu to bi značilo da obje strane mogu kreirati imaginarij o 'drugoj'

---

¹ Navedeni citat je prijevod autorice ovog rada s engleskog izvornika, iako je knjiga *Orijentalizam* prevedena na hrvatski jezik [Said, Edward, (1999). *Orijentalizam*, Zagreb: Konzor.]. Osim ovog citata, većina ostalih citata i parafraza korištenih u ovom radu, kako u teorijskom tako i u praktičnom dijelu, također su prijevod autorice rada budući da relevantna literatura za ovu temu u većini slučajeva nije dostupna na hrvatskom jeziku.

strani, no budući da obje strane nemaju jednaku početnu poziciju, samo jedna strana ima stvarnu mogućnost konstruiranja Drugosti unutar odnosa koji je obilježen i određen kategorijom moći. Onaj tko je u poziciji moći definirat će 'drugog' kako bi održao hijerarhiju te mogao definirati samoreproducirajuće 'sebstvo' (Balalovska, 2004).

Procesi stvaranja i neprestane interpretacije Drugosti nisu mentalne vježbe nego ozbiljni društveni sporovi koji podrazumijevaju konkretne političke teme kao što su imigracijski zakoni, zakonska regulacija ponašanja, konstituiranje pravovjernosti, legitimacija nasilja i/ili pobune, karakter i smjer obrazovanja te smjer vanjske politike, što često stoji u vezi s imenovanjem službenog neprijatelja. Ukratko, konstrukcija identiteta vezana je u svakom društvu za posjedovanje moći (Said, 2008: 440-441).

U skladu s tim razvijaju se i učvršćuju identiteti temeljeni na osnovi razlikovanja 'mi' i 'oni', s tim da 'oni', odnosno Drugi imaju bitno manji utjecaj na kreiranje vlastitog identiteta od Prvih (označenih u figuri 'mi'), s obzirom na to da im oni kroz institucionalnu mrežu nameću svoje viđenje vlastitog i njima suprotnog identiteta. Jednostavno, oni koji imaju značajke Drugosti nemaju moć kreiranja vlastitog identiteta. Kreiranjem figure Drugog postiže se jačanje unutarnjeg legitimiteta Prvog budući da se „(...) upravo kroz osnovu akumuliranja svih mogućih negativnih i kompenzirajućih 'energija', taj etnički Drugi, iako nije uključen u takvu namjeru, uspješno homogenizira, a pored toga i solidno mobilizira kolektiv za niz veoma praktičnih i radikalnih djelovanja“ (Šeleva, 2003: 341). Posljedično, položaj Prvog, neovisno u odnosu na koga, stvara podlogu za bolju poziciju u vanjskopolitičkim odnosima jer postoji netko tko je na nižoj poziciji unutar hijerarhije. Carl Schmitt (prema Tepšić, 2012) navodi kako je državi nužno stvaranje vanjskog neprijatelja kako bi održala osnovu svog autoriteta – suverenost, jer u suprotnom autoritet preuzima neki drugi entitet, odnosno ona gubi subjektivnost i postaje Drugi s obzirom na moćnijeg Prvog.

Koristeći svoje resurse, putopisci i učenjaci sa Zapada, čija su opažanja konstruirala orijentalne studije, imali su priliku stvoriti početnu sliku o Orijentu kao „iracionalnom, inferiornom, razuzdanom, statičnom i prema njemu i osnovna postavka poslušnom, u isto vrijeme nasilnom i divljem“ (Azeez, 2016: 712), što je predmet i Saidova rada. Takav imaginarij Said pripisuje simultanom djelovanju dvaju oblika orijentalizma: latentnog i manifestnog. Latentni se orijentalizam, prema Saidu (2008) pojavljuje na gotovo nesvjesnoj razini, a zasniva se na biologizmima koji su uporište za razlikovanje tzv. naprednih i tzv. zaostalih rasa. S druge strane, manifestni oblik orijentalizma označava izražena „shvaćanja o orijentalnom društvu, jezicima, književnostima, povijesti, sociologiji itd. (Said, 2008: 275), te

su promjene o znanju o orijentalizmu uvijek vidljive u ovoj formi. Upošljavajući opisane mehanizme, dihotomijski obrazac Zapad/Okcident dobio je suprotnu sliku sebe, odnosno negativ s obzirom na način na koji se Zapad identificira kao subjekt koji ima pravo na definiranje ključnih elemenata diskursa u odnosu spram svog Drugog ali i djelovanje putem kojeg nameće svoje viđenje kao jedino ispravno, dapače, jedino koje je i moguće. Naime, na početku *Orijentalizma* stoji citat Karla Marxa: „Oni sebe ne mogu zastupati, njih mora zastupati netko drugi“ (Said, 2008: 8), intuitivno poveziv s naslovom glasovitog eseja Gayatri Ch. Spivak „Mogu li podčinjeni govoriti?“ (2011). Spivak u tom svom čuvenom radu u prvi plan stavlja mogućnost glasa i oglašavanja onih koji se ne mogu oglasiti, jer glas i ne postoji ako ga nitko ne čuje i ne reagira na njegov sadržaj. Naime, svako glasanje, kao što je i slučaj kod svih identiteta (osobnih i kolektivnih), definira se u relaciji i putem nje. Kroz navedene postavke vidljiv je, riječima Moranjak-Bamburać (2004), i diskurzivni režim orijentalizma koji definira poziciju Orijentalca kao stalno izloženog pogledu i procjenjivanju. Vidljivost i način reprezentacije Drugog gotovo u potpunosti ovisi o pogledu Prvog koji stvara diskurs i širi ga kao univerzalan ne samo među ostalima s kojima dijeli razinu moći, već i među Drugima koji internaliziraju tako opisane karakteristike, ali i obrasce ponašanja. U svjetlu toga možemo razumjeti i pitanje Gayatri Ch. Spivak: “S kakvom sviješću o glasu mogu oni ušutkani (subaltern) govoriti?“ (2011:104), pokazujući upravo posljedice oduzimanja moći i imaginacije drugima kroz internalizaciju drugosti i podređenosti od strane njih samih. Drugi je u poziciji objekta, slika o njemu nije njegova vlastita, već slika kakva odgovara Prvome u cilju održavanja moći. Taj kolonizirajući pogled ne zaustavlja se samo na zatečenom stanju u sadašnjosti, „njemu nije dovoljno što je narod bacio u lance, što je njegov mozak lišio svakog oblika i sadržaja. Perverznošću svoje logike okomljuje se na prošlost potlačenog naroda, iskrivljuje je, unakazuje i ništi“ (Fanon, 1973: 124). Tako Prvi, osim što vlastitom pojavom i pojavljivanjem stvara dojam nastanka povijesti, svoju dominantnu poziciju opravdava različitim razlozima nužnosti bivanja i boravka na određenom teritoriju, najčešće onim ekonomskim ili tzv. prosvjetiteljske prirode. Prosvjetiteljski argument temelji se na ideji bijelog čovjeka kao nositelja razuma (Chakrabarty, 2000), dok se ekonomskim doktrinama nastoji istaknuti velika potreba za ekonomskim i društvenim reformama koje Prvi može donijeti u konkretno područje nastojeći istodobno prikriti svoje nacionalističke planove (Fanon, 1973). Smisao netom iznijete postavke je da se kolonizirane ne vidi kao one podvrgnute opresiji, a isto tako i da Prvi nema stigmatu kolonizatora već nužnog aktera kojemu je pozicija Subjekta zacijelo „prirodni“ položaj. Gayatri Ch. Spivak zaključuje kako je, unatoč tome što se „povijest Europe kao Subjekta narativizirala zakonom, političkom ekonomijom i ideologijom Zapada, taj skriveni subjekt pretvarao se da 'nema geopolitičke odrednice'.“ (Spivak, 2011: 67), te nadalje ističe kako je

„Kritika suverenog subjekta koja je dobila toliko prostora u javnosti na taj je način zapravo inaugurirala Subjekt“ (2011: 67). Zanimljivo je na ovom mjestu spomenuti da su se i Edward W. Said i Gayatri Ch. Spivak, čiji se radovi često uzimaju kao polazne točke u radovima postkolonijalne tematike, a čija primjena je dijelom relevantna za analizu postsocijalističkog prostora, kroz svoj su se rad tijekom vremena kritički pozicionirali prema postkolonijalnim teorijama: Said zbog „averzije prema sistematičnim teorijama (koje smatra 'teleološkima')“, a Spivak u korist onoga što ona smatra više inkluzivnim terminom 'subalternog'² (Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 2004: 198).

Bitnu ulogu u procesu naturalizacije i poništavanja negativnih konotacija uloge kolonizatora ima proces obrazovanja, budući da su „škole (uz vojsku) sve do informacijsko-komunikacijske revolucije predstavljale osnovno sredstvo širenja nacionalnog sentimenta“ (Tepšić, 2012: 70). Obrazovni sistem, kroz reprodukciju dominantnih diskursa naturalizira kontingente znanja konstruirane iz određene perspektive kao datost i temeljnu, početnu točku razmišljanja. Osim toga, njime se stvara temelj za dugoročnu koloniziranu svijest među generacijama koje su tek pristizale, ali i za lakšu vladavinu kolonizatora. Dipesh Chakrabarty (2003) u svom radu o pisanju historije Indijaca ističe važnost povijesti kao obaveznog obrazovnog predmeta, ukalupljenog u institucionalne prakse zapadne historiografije, čiji sadržaj u pravilu prikazuje državu-naciju kao idealnu političku zajednicu. Osim što se time ukida prostor kritičkog razmišljanja i propitivanja stvarne razine prikladnosti nekog društvenog uređenja drugoj kulturnoj zajednici, ujedno se i oduzima pravo na samostalnu povijest i političnost zajednica koje su konstituirane po drukčijem principu. Njih se u pravilu ili gura izvan granica suvremenosti ili ih se tjera pod metanarative onih koji imaju pravo na samoodređenje jer ispunjavaju uvjete koje su sami i kreirali. U tom svjetlu zanimljivo je Saidovo (2008) inzistiranje na korištenju pojma 'Okcident' umjesto termina 'Zapad', čime se na diskurzivnom nivou na istu razinu dovodi Prvi i Drugi, odnosno Prvi se 'spušta' na razinu pred-povijesnosti u koju Zapad arhaičnim nazivljem stavlja Istok. Osim toga, u ovom kontekstu vrijedi istaknuti i Saidovo opažanje o geografskoj definiranosti akademskog polja, unatoč raznovrsnosti tema i potpodručja unutar istog, kao vrlo značajnog momenta, budući da je „nemoguće zamisliti simetrično polje koje bi se zvalo 'okcidentalizam“ (Said, 2008: 70). Ovime u prvi plan izbija esencijalistička priroda diskursa stvorenog iz pozicije Prvog (subjekta) kojemu Drugi služi kao suprotnost željenom identitetu te mu nije potrebno niti uputno davati jednako velik diskurzivni prostor jer se time daje mogućnost uviđanja višeslojnosti. Takvi

---

² Subaltern se najčešće prevodi kao podčinjen, npr. u naslovu hrvatskog prijevoda eseja “Can the subaltern speak?”, iako su, zbog usložene drugosti, mnogostruke konotacije ovoga pojma o kojima piše Spivak.

procesu mogu ugroziti poziciju Prvog kao dominantnog autoriteta budući da se njegova pozicija temelji najčešće na argumentu prosvijećenosti i progresa, nositelja civilizacije, odnosno kulturnog i kulturološkog viška koji posjeduje, stvara i nameće drugima. Stoga „orijentalizam komprimira, objektivizira i esencijalizira Orijent u sistem reprezentacije i karakteristika, stvoren za smjestiti zapadnu povijest, znanje, kulturu i svjesnost“ (Azeez, 2016: 714).

U knjizi *Orijentalizam*, analizirajući i promišljajući Drugost kao opreku Prvom, Said u centar stavlja objektivizaciju Drugog, što je iz perspektive Prvog u osnovi i nužno za dugotrajno održavanje poželjnih odnosa moći jer, riječima Gayatri Ch. Spivak: „Ne postoji fiksni subjekt osim putem represije“ (2011: 73). Drugost je pritom definirana kao nešto izvanjsko, pozicija kojeg je obilježena nemogućnošću samostalnog stvaranja te se i nositelje te pozicije i reprezentira izvanjski, s obzirom na kriterije stvorene od strane Prvih. „Govoreći retorički, orijentalizam je apsolutno anatomski i izbrojiv: služiti se njegovim rječnikom znači upustiti se u partikularizaciju i dijeljenje orijentalnih stvari i pojmova kojima je moguće rukovati“ (Said, 2008:100). Prvi, koji se nalazi u ulozi kolonizatora, lišava moći koloniziranog Drugog, daje mu imperijalna značenja i zahtijeva od njega ponovnu subjektivizaciju u skladu s novim značenjima koja su diskurzivni nositelji imperijalne moći (Azeez, 2016). Navedenu formulu : kolonizacija = objektivizacija plus zahtjev za opetovanu subjektivizaciju, unutar koje se moć može dešifrirati kroz mapiranje korištenjem antropomorfnih simbola, metafora i metonimija – mnogi su postkolonijalni teoretičari prihvatili kao osnovnu postavku u analizi postkolonijalne tematike, navodi Azeez (2016). Autor takvo shvaćanje ne vidi problematičnim, no smatra da je u suvremenom kontekstu nužno razmotriti i sekundarni učinak kolonizacije koji već objektiviziranog subjekta dodatno vezuje, namećući mu trajne restrikcije i tehnologije nadzora. Sukladno tome, djeluje prikladno poslužiti se pitanjem Nirman Moranjak-Bamburać: „Koja vrsta kolonizacije je manje bolna – klasična ili neklasična?“ (2004: 87).

3.1.1.2. Homi K. Bhabha: kritika Saidovog koncepta orijentalizma

Homi K. Bhabha u svom eseju “The Other Question“ (1983) kolonijalni diskurs u prvom redu postavlja kao instrument moći i nadzora koji u središtu ima sistem reprezentacije – režim istine – pomoću kojeg „prisvaja, upravlja i dominira u različitim sferama aktivnosti“ (Bhabha, 1983: 23). Režim istine, između ostalog, uspostavlja i stereotipi kojima Bhabha (1983), poput Saida, daje značajno mjesto u kreiranju kolonijalnog diskursa nazivajući ih 'velikom diskurzivnom strategijom', kao i ustaljeni obrasci komunikacije kojima se opravdavaju kolonijalne prakse (npr. ekonomska potreba prisustva kolonizatora), što spominje ranije citirani Fanon. Paralelno sa stereotipima, Bhabha uvodi koncept *fiksnosti* kao nositelja konotacije rigidnosti i nepromjenjivosti, ali i nereda, degeneracije i repetitivnosti, što je ujedno i bitna

komponenta stvaranja stereotipa. Naime, prema Bhabhi (1983:18) fiksnost je „oblik znanja i identifikacije koji se koleba između onoga što je uvijek 'na mjestu' i nečega što mora biti tjeskobno ponovljeno“. Ključna karakteristika tog koncepta je da identitetu daje statičnost, nemogućnost napretka, što onda otvara put prema stvaranju i reproduciranju moćnih stereotipa. Navedeni mehanizmi omogućavaju kolonizatoru uspostavu sistema administracije, definiranje koloniziranog kao drugog te potvrđivanje kulturne superiornosti (Chakrabarty, 2012). Provedba kolonijalne moći kroz diskurs kao i konstruiranje kolonijalnog subjekta u diskursu, zahtijevaju artikulaciju oblika razlike, navodi Bhabha (1983), koja omogućuje održavanje distance. „[Veća i jača strana] želi umanjiti razlike, želi da postojanje razlika bude prihvaćeno kao neizbježno i trajno, a istodobno ustraje na ukupnosti koja je spremna prigrliti i udomiti sve te razlike i njihove nositelje“ (Bauman, 2009: 65). Definiranje određenog subjekta ili aktera kao statičnog, odnosno bez sposobnosti za razvoj i promjenu, diskurzivno mu oduzima poziciju subjekta te ga vodi prema poziciji objekta kojim neko drugi, odnosno Prvi, upravlja. Kroz takvo pozicioniranje stvara se osnova za trajnu razliku i orijentalistički pogled, odnosno egzotizaciju na način (o)stavljanja koloniziranih u historijskom vremenu ili prošlosti, dok se 'civilizacijski' pomaci prema progresu i budućnosti pripisuju prosvjetiteljskim naporima kolonizatora. Učinak pogleda iz centra vidljiv je već i u prvim putopisima zapadnih putnika na Istok, o čemu piše Said u *Orijentalizmu*, kao i u romanima u kojima se najveće pustolovine događaju na dalekim i neistraženim prostorima, a Todorova u knjizi *Imaginarni Balkan* (2006) kao klasičan primjer ističe roman *Ubojstvo u Orient Expressu*. 'Civilizacijska razlika', mjerena više temporalno i diskurzivno nego geografski i društveno, ostaje ključna točka egzotizacije koja u najboljem slučaju stvara esencijalističku sliku prostora (npr., u vidu predivnog mjesta za odmor). Nadmoćna strana tako stvara osnovu za održavanje svoje pozicije budući da „biti kolonijalni subjekt može značiti samo prihvatiti (prije nego uvidjeti) da s takvog mjesta subjektivizacija i identitetna imaginacija striktno ovise o relacijama“ (Moranjak-Bamburać, 2004: 91).

Iako se na prvi pogled glavni argumenti Saida i Bhabhe čine preklapajućima, oni su u biti samo formom slični. Naime, Saidovo razlaganje sistema reprezentacije Orijenta kroz latentni i manifestni oblik orijentalizma Bhabha vidi manjkavim i ograničenog dometa zbog neupošljavanja alata ambivalencije³. Kod Saida, navodi Bhabha, ta dva oblika u početku su dihotomija koja to prestaje biti pod utjecajem političko-ideološke namjere koja omogućava Europi superiornost nad Orijentom. Glavni logički problem pritom Bhabha vidi u tome što unutar Foucaultovog koncepta znanje/moć, na koji se Said naslanja, nije moguće suprotstavljati bit i pojavu, koji su u ovom slučaju predstavljeni kao latentni i manifestni orijentalizam, kao ni

---

³ Više o konceptu ambivalencije u narednom poglavlju s naslovom „Mimikrija“.

ideologiju i znanost. Simbiotički obrazac znanje/moć „smješta subjekt u odnos moći i priznanja koji nije dio simetričnog ili dijalektičnog odnosa ja/drugi, gospodar/rob koji onda može biti potkopan inverzijom“ (Bhabha, 1983: 24). Uz to što je na ovaj način Said, po viđenju Bhabhe, oslabio vlastiti argument, on je i potpao pod asimilaciju imperijalne moći prihvaćajući binarnost kao početnu poziciju analize odnosa kolonizatora i koloniziranog (Chakrabarty, 2012). Gledajući iz tog kuta, može se zaključiti kako je Said vlastitim radom na neki način pridonio sužavanju prostora kritičkog promišljanja o odnosima Prvi/Drugi budući da je prilično fiksno i jednostrano postavio početne pozicije Okcidenta i Orijenta. Osim toga, Bhabha (1983) ističe kako Saidova sugestija da su kolonijalna moć i diskurs u potpunosti pod vlašću kolonizatora povijesna i teorijska simplifikacija, što pripisuje nedovoljnom pridavanju pažnje reprezentaciji kao konceptu koji artikulira povijesnost ali i fantaziju kao prikaz žudnje u produkciji 'političkih' učinaka diskursa.

Za Bhabhu (1983) kolonijalni diskurs kao instrument moći uključuje priznanje i poricanje rasnih/kulturnih/povijesnih razlika. Njegova dominantna strateška funkcija je stvaranje prostora za 'ljude subjekte' putem proizvodnje znanja u okvirima čijih pojmova se izvodi nadzor i potiče kompleksan oblik (ne)zadovoljstva, dok mu je cilj tumačiti kolonizirane kao nedoraslu populaciju i to na osnovi rasnog podrijetla. Navedeni opis opet evocira sličnosti sa Saidovim postavkama, no ključna razlika proizlazi iz Bhabhovog micanja iz političkog polja u psihološko polje, čime se analiza usložnjava, a otvara put pluralističkom, neizvjesnom i ambivalentnom okviru za konstruiranje identiteta (Chakrabarty, 2012). Taj pristup, osim potpunijeg obuhvata Foucaultovog koncepta znanje/moć, omogućuje uvid u uloge koloniziranih koji, iako su u podređenom položaju, pridonose tijeku odnosa i interakcije s obzirom na svoja prijašnja iskustva i kulturne obrasce. Reproducirani kulturni obrasci posljedično dovode do internalizacije čime se stvara ono što Said naziva latentni orijentalizam, tj. dojam o intrinzičnoj razlici koji ima svoju materijalnu manifestaciju u socijalnim razlikama čime se zatvara krug opravdavanja reprodukcije razlika. Latentni orijentalizam Bhabha više ne definira kroz biologizam, već ga opisuje kao rezultat narcizma i agresivnosti. Narcizam hrani subjekta osjećajem superiornosti podsjećajući ga na njegovu inherentnu superiornost nad koloniziranim (objektom), dok agresivnost skriva tu razliku u vidu politike identiteta s koloniziranim (Chakrabarty, 2012).

Svojim osvrtom na Saidov rad Bhabha daje dodatnu dimenziju konceptu orijentalizma, nadopunjujući ga postmodernističkim viđenjem i alatima koji, kako navodi Sumit Chakrabarti (2012), Saidu nisu bili ni dostupni. Iako je u ovom radu Saidov doprinos značajno duže obrazlagan, doprinos Bhabhe, odnosno zaokret u perspektivi prema postmodernističkom kutu

promatranja bit će vidljiv u značajnoj mjeri kroz razradu i analizu rezultata, uzimajući u obzir i njegov koncept mimikrije koji će biti razložen kroz sljedeće poglavlje.

3.1.2. *Mimikrija*

Homi K. Bhabha definira koncept kolonijalne mimikrije kao „želj[u] za reformiranim, prepoznatljivim Drugim kao subjektom razlike koji je gotovo isti, ali ne u potpunosti“ (Bhabha, 1984: 126). Iz ove kratke definicije moguće je iščitati nekoliko razina logike kolonijalnog diskursa; za početak, nužnost održavanja relacije Prvi/Drugi u cilju održavanja legitimacije svoje moći, što je ukratko obrađeno kroz prethodno poglavlje. Druga bitna stavka koja proizlazi iz ove definicije je želja za dubinskom implementacijom kulturnih vrijednosti i obrazaca kolonijalnog vladara na kolonizirano područje, odnosno u koloniziranu populaciju koja će s vremenom te vrijednosti početi osjećati kao vlastite. Treće, potreba za lokalnim imitatorima kolonizatorskih kulturnih ponašanja u cilju održavanja imperijalne administracije (Chakrabarty, 2012). „*Mimikrija* je znak dvostruke artikulacije: kompleksne strategije reforme, regulacije i discipline koja prisvaja Drugog“, sažima Bhabha (1984: 126) funkciju ove strategije. Želja za kolonijalnom mimikrijom ima strateške ciljeve koje Bhabha naziva *metonimijom prisustva* (1984). Navedeni naziv okuplja sve „neprikladne označitelje kolonijalnog diskursa: biti Englez i biti anglikaliziran, diskriminacijske identitete konstruirane preko tradicionalnih kulturni normi i klasifikacija [...]“ (Bhabha, 1984: 130). Upotrebom riječi *metonimija* Bhabha u biti označava oduzimanje dijela prisustva osobe, odnosno dijela identiteta koji pripada koloniziranom. Kolonizirani akter je poput stilske figure samo bliski pojam nametnutog mu identiteta prema slici identiteta kolonizatora. Budući da im kolonizator nameće svoje vrijednosti, sustave administracije i obrazovanja kao bolje i vrijednije od njihovih, kolonizirane osobe internaliziraju osjećaj manje vrijednosti jer su nositelji „nižih“ vrijednosti, dok je kolonizator nositelj 'uzvišenih', civiliziranih vrijednosti kojima se treba težiti. Jedan od ključnih alata pritom je svakako jezik. Simon During ističe kako je pitanje jezika „za postkolonijalizam (...) političko, kulturno i doslovno, ne u transcendentnom već u materijalnom smislu, pitanje izbora identiteta“ (During, 2003). Onoga trena kad kolonizator nametne svoj jezik kao službeni, kolonizirani doslovno gube glas te su prisiljeni na mimikriju u vidu prihvaćanja drugog jezika kako bi se mogli uključiti u komunikaciju i kako ne bi u potpunosti izgubili svoj glas. No, opisani proces ima i svoje naličje, to jest ima i perspektivu koloniziranog, koju Bhabha omogućuje upošljavanjem ambivalencije.

Kolonizator, kako bi s jedne strane opravdao svoju nužnost bivanja na određenom području a s druge, u punom smislu kulturološki ovladao područjem, mora prenijeti specifična znanja na kolonizirane subjekte, čime u isto vrijeme širi svoju moć, ali i stvara uvjete za

'suprotan pogled'. Naime, odabrani kolonizirani pojedinci kroz proces mimikrije poprimaju karakteristike kolonizatora, no oni i dalje imaju karakteristike svoje prvotne kulture kako zbog životnog iskustva unutar iste tako i zbog namjere kolonizatora da sličnost ne bude potpuna. Ono što je u tom procesu europski gospodar zanemario, navodi Chakrabarty (2012) jest činjenica da su ti pojedinci i izabrani jer su 'odskakali' unutar svoje zajednice kao sposobni i pismeni ljudi, što je stvorilo mogućnost *kontra pogleda*. Kolonizirani subjekt koji je prošao europsko obrazovanje imao je zapravo bolji pregled situacije od svog europskog gospodara; on je bio u poziciji upućenosti u kulturne trope obiju strana, te je istodobno predstavljao razliku u oba smjera (Chakrabarty, 2012). Upravo u tom međuprostoru nastaje ambivalencija oko koje je, ističe Bhabha (1984), konstruirana *mimikrija*. Da bi *mimikrija* bila uspješna i da bi proizvodila željeni efekt, ona mora neprestano proizvoditi svoju razliku (Bhabha, 1984). Ono što je zanimljivo kod ovog koncepta je njegova rizičnost, opasnost na koju kolonizatori (nesvjesno) pristaju uzdajući se u nijanse razlike koje stvaraju kroz strateški inducirane konfliktne situacije koje kolonizirani nisu sposobni sami riješiti bez pomoći 'civiliziranih' gospodara. Ipak, vratimo li se na konstataciju o mimikrijskom čovjeku kao dvostrukom predstavniku razlike, dolazimo do bitnog momenta unutar relacije Prvi – Drugi: kolonizirani intelektualac koji je u funkciji informatora kolonizatora nalazi se u ponižavajućem položaju te dolazi do točke u kojoj počinje preispitivati vrijednosti i znanja nametnute kroz kolonijalnu hegemoniju (Chakrabarty, 2012). U tom trenutku želja za mimikrijom, odnosno 'prerušavanje' prelazi s kolonizatora na koloniziranog. On se izdiže iz pozicije čistog objekta te dobiva priliku da iskoristi svoju poziciju dvostruko informiranog aktera za poboljšanje pozicije tzv. kolonizirane strane. Druga opcija ambivalentnosti identiteta krije se u istovremenoj želji koloniziranoga da se odupre kolonizatoru i da kroz upotrebu novostečenih 'civiliziranih' znanja doprinese onome što se sada smatra razvojem. „Ambivalentnost kolonijalnog autoriteta stalno se okreće od mimikrije – razlike koja gotovo ne postoji, ali ne u potpunosti, do opasnosti – razlike koja je gotovo potpuna ali ne do kraja“ (Bhabha, 1984: 132).

Kao rezultat procesa mimikrije je subjekt koji se nalazi u međuprostoru dva identiteta, a sam koncept je usko povezan s hibridnošću, još jednim često korištenim pojmom u postkolonijalnim teorijama kojeg razvija Bhabha. „Hibridnost je znak produktivnosti kolonijalne moći, njezinih izmjenjujućih sila i nepromjenjivosti; to je ime za strateški obrat procesa dominacije kroz nepriznavanje (to jest, produkcija diskriminatornih identiteta koji osiguravaju 'čist' i izvorni identitet autoriteta)“ (Bhabha, 1994: 112). Hibridni identiteti nastaju u skučenom međuprostoru između kolonizatora i koloniziranog kao rezultat procesa u kojem dolazi do „preoblikovanja [subjektovih] fiksiranih osjećaja identiteta“ (Kuortti i Nyman, 2007:

8). Identitet koloniziranog subjekta sad je podijeljen između njegovog identiteta koji je prethodio koloniziranju i hibridne slike tog identiteta, što mu može dati položaj s dvostrukim uvidom, no isto tako dovodi ga u stanje stalne agonije. Subjekt u tom, rečeno riječima Bhabhe, „Trećem prostoru“, osjeća nepripadanje, odnosno dvostruku izmještenost (Kuortti i Nyman). To je, prema Bhabhi (1994) i cilj upošljavanja strategija dijeljenja, nijekanja i repetitivnosti budući da potpuno brisanje tragova prethodnih identiteta ne bi bilo jednako učinkovito. Koncept hibridnosti još jednom potvrđuje važnost ambivalentnosti u postkolonijalnom razmišljanju sučeljavajući nas s priporom oko polazišne točke, odnosno „čistoće identiteta“ kao mjestu razlike između Prvog i Drugog. Kolonizirani subjekti, prihvaćajući elemente kulture kolonizatora kao cilj kojemu se teži, daju legitimnost kulturnoj hegemoniji Prvog koji se ne mora podvrgavati nikakvim promjenama s obzirom na to da je on mjera stvari. Ipak, svjestan da hibridnošću gubi svoj autentičan, odnosno izvorni položaj u „staroj“ kulturi a ne dobiva ravnopravni položaj u „novoj“, što ga stavlja u međuprostor kulturne izmještenosti, ono što kolonijalnom subjektu vraća argument bivanja jest metonimija prisustva.

„Prema približnom konsenzusu, kulture postkolonijalnih zemalja karakterizira napetost između želje za autonomijom i povijesti zavisnosti, između želje za autohtonošću i činjenice hibridnosti, polu-kolonijalnog podrijetla, između otpora i sudioništva te između imitacije (ili mimikrije) i izvornosti“ (Moore, 2001: 112). Navedeni citat kombinira pojmove analizirane kroz prethodno poglavlje te potvrđuje ispravnost izbora upravo tih pojmova kao osnove za promišljanje postkolonijalnog diskursa. Saidov orijentalizam kao koncept koji više govori o Zapadu koji ga je stvorio nego o samom Orijentu, postavio je temelje analize postkolonijalnog diskursa, no izrazito bitan doprinos tome je postmodernistička intervencija H. K. Bhabhe u vidu ambivalentnosti koja u analizu unosi psihološki moment stvarajući time osnovu za kompleksniji pristup. Riječima Ashcrofta, Griffithsa i Tiffin, „dviije najkontroverznije sastavnice suvremene postkolonijalne teorije: ambivalencija i hibridnost od osobitog su značaja kako u postkolonijalnom svijetu, tako i u metropolitiskim centrima“ (2004: 205). Opisani pristupi rašireni su u radovima koji se dotiču postkolonijalne tematike, ali i, kako je to već ranije spomenuto, radovima koji analiziraju teme vezane za istraživanja različitih marginaliziranih društvenih skupina, uz stanovite konceptualne izmjene. U cilju što jasnije oblikovanog polazišta ovog rada, sljedeće poglavlje raspravit će vezu postkolonijalne teorije i analiza postsocijalističkih prostora.

3.2. Postkolonijalizam i postsocijalizam

U svom radu „Thinking between the Posts: Postcolonialism, Postsocialism, and Ethnography after the Cold War“ Sharad Chari i Katherine Verdery (2009) postavljaju tezu o

komplementarnosti analitičkih alata postkolonijalnih i postsocijalističkih teorija i pristupa te o korisnosti spajanja tih alata pri analizi suvremenih imperijalizama. Pri spominjanju komplementarnosti autori ne ciljaju na istoznačnost prefiksa *post-*, već na određena, prema njima, ključna sadržajna preklapanja koja opravdavaju simultano upošljavanje koncepata iz navedenih pristupa u konkretnim analizama. No prije postupka uočavanja komplementarnosti, one polaze od mjesta razilaženja. Kao prvo razilaženje Chari i Verdery (2009) navode različite principe po kojima su koncepti dobili ime. Naime, nastanak pojma 'postsocijalizam' smještaju u razdoblje koje započinje odmah nakon sloma socijalističkih sustava na kraju osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća, pri čemu je taj pojam sadržavao temporalnu dimenziju i odnosio se na razne vidove demokratskih uređenja koje su uslijedile. S druge strane, prema istim autoricama, 'postkolonijalizam' nije nastao odmah po početku procesa dekolonizacije (1940. - 1965. godine), već tek sedamdesetih i osamdesetih godina kao rezultat kritika orijentalizma, eurocentrične filozofije i historiografije. S vremenom je i 'postsocijalizam' prerastao u predmet i instrument kritičkog pristupa i analize, i to u nekoliko smjerova: „kritičan prema socijalističkoj prošlosti i mogućim socijalističkim budućnostima; kritičan prema sadašnjosti kao neoliberalnim istinama o tranziciji, tržištima i demokraciji nametnutim u bivšim socijalističkim prostorima; kritičan prema mogućnostima znanja oblikovanim u institucijama Hladnoga rata“ (Chari i Verdery, 2009: 10). U toj točki autorice vide početak zbližavanja značenja postkolonijalizma i postsocijalizma, a preklopivost nalaze u činjenici da su oba pojma nastala kao posljedica velikih političkih promjena te označavaju značajne promjene u društvima koja su živjela u socijalističkim ili kolonijalnim uređenjima. Iako u svojim radovima kombiniraju postsocijalizam i postkolonijalizam (npr. upošljavanje postkolonijalnih pojmova za analizu unutar postsocijalističkog konteksta), Owczarzak (2009) te Ashcroft, Griffiths i Tiffin (2004) imaju ponešto drukčija razmišljanja o upotrebi i razvoju značenja navedenih pojmova. Owczarzak (2009) tako u svom radu kao polaznu točku razumijevanja pojma postsocijalizam uzima njegov geografski a ne analitički vid, dok za postkolonijalizam navodi kako ima bogatu povijest kao teorijska paradigma te upravo iz tih razloga nova pitanja o postsocijalizmu istražuje kroz postkolonijalne koncepte kao što su primjerice, orijentalizam i hibridnost. Ashcroft, Griffiths i Tiffin (2004) pak navode da je i postkolonijalizam nastao kao temporalni marker i to odmah početkom procesa razvoja neovisnih država na prostorima bivših kolonija, a osamdesetih godina 20. stoljeća razvojem kritike prema eurocentризму dobiva svoju analitičku snagu. K tome naglašavaju kako se „pojam 'postkolonijalnost' nije upotrebljavao u ranoj teoriji kolonijalnog diskursa. Prvotno se koristio u književnim krugovima, pri referiranju na kulturne interakcije unutar kolonijalnih društava“ (Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 2004: 197). Književnost kao mjesto prvog podizanja glasa ili artikulacije zanimljiv je primjer procesa

stvaranja *kontra pogleda* kroz ambivalentnost mimikrije, pogotovo ako u obzir uzmemo mnoge pisce iz bivših kolonija (primjerice, Salmana Rushdiea, Hanifa Kureishia) koji su pisali i još uvijek pišu o svojim domovinama na jeziku svojeg kolonizatora, mahom engleskom, kako bi doprli do šire publike te podigli svijest o stanju u tim dijelovima svijeta. Iako su skloni prihvaćanju pojma 'postkolonijalno' kao široko obuhvatnog, Ashcroft, Griffiths i Tiffin ipak naglašavaju da je taj pojam najplodonosniji kad se koristi u analizi procesa postkolonizacije pod kojom podrazumijevaju „kolonizirana društva koja u njemu sudjeluju kroz dugi period, kroz različite faze i načine angažmana kolonijalne moći, tijekom i nakon stvarnog perioda izravne kolonijalne vlasti“ (Ashcroft, Griffiths i Tiffin, 2004: 195).

Unatoč opisanim razilaženjima, spomenuti/e autori/ice u svojim radovima na slične načine kombiniraju koncepte iz oba *post-* pristupa, češće koristeći postkolonijalne alate za analizu postsocijalističkih tema negoli kao ravnopravne koncepte, no određena razina konsenzusa o kompatibilnosti je očigledna. „Znanstvenici Istočne Europe naslonili su se na postkolonijalne studije kako bi bolje razumjeli vlastito iskustvo kao zemlje sovjetskog satelita, ali i iskustvo postsocijalističkih zemalja u odnosu na Zapadnu Europu“ (Owczarzak, 2009: 6). Chioni Moore (2001) smatra da je ta kompatibilnost toliko vidljiva da nije jasno zašto postkolonijalni studiji ignoriraju područje koje je nekad bilo pod vlašću SSSR-a, zašto ga ne smatraju postkolonijalnim, kao ni zašto znanstvenici specijalizirani za to područje ne promišljaju više kroz prizmu korisnih postkolonijalnih termina. Kao moguće objašnjenje ali i podastiranje određene kritike autor navodi kako raspad SSSR-a uopće nije bio percipiran kao čin dekolonizacije, već kao neki daleki događaj koji na nikakav način nije kolonijalnog karaktera (Chioni Moore, 2001), te stoga nije bilo ni moguće razmišljati u postkolonijalnim okvirima o temama vezanima uz područje pod bivšim sovjetskim utjecajem. Uz navedene razloge potrebno je istaknuti i važnost 'teorije o tri svijeta' (Prvi svijet – SAD i Zapadna Europa, Drugi svijet – države socijalističke ekonomije, Treći svijet – Afrika, Azija i ostatak ekonomski i politički nerazvijenog svijeta) koja je dovela do diskurzivne linije razgraničenja. Stoga je moguće, prema Chioni Mooreu (2001), da ljudi iz bivšeg socijalističkog područja vjeruju da ih nešto radikalno ili čak „rasno“ razlikuje od naroda iz bivših koloniziranih područja. Chari i Vardery (2009) upravo u tom segmentu vide mogućnost oživotvorenja perspektive postkolonijalne teorije uz pomoć postsocijalističkog koncepta koji tzv. Hladni rat tumači kao prostorni, institucionalni i ideološki fenomen, što implicira odbacivanje 'teorije o tri svijeta' te otvaranje postkolonijalnog pogleda izvan okvira tzv. Trećeg svijeta. Također, budući da je SSSR, odnosno Rusija u njegovom centru, imao snažnu moć nad zemljama koje su pripadale njegovom savezu dugi niz godina te se pad te moći vidio u značajnim promjenama koje su se

manifestirale u književnosti i kulturi svih pripadajućih zemalja (zajedno s Rusijom), Chioni Moore (2001) smatra da je zbog navedenih kompatibilnosti potpuno opravdano gledati navedeno područje kroz postkolonijalnu prizmu.

U slučaju SSSR-a, umjesto proglašenja SSSR-a carstvom, Lenjin i Staljin predložili su višeslojnu 'dobrovoljnu' zajednicu republika, koja se vodila politikom 'nacionalizam u formi, socijalizam u sadržaju', što se smatralo alternativom dotadašnjim imperijalističkim ideologijama (Moore, 2001). U skladu s tim Moore (2001) ističe kako je Sovjetski Savez administrativno bio podijeljen s obzirom na većinsku naciju unutar nekog geografskog područja te velike zajednice koja je imala pravo na zadržavanje svog jezika. Unutar tako definiranih administrativnih cjelina vlast iz centra Saveza odabirala je pojedince koji su imali ulogu prevoditelja ne samo jezika već i normi kao i željenih oblika ponašanja, prisiljavajući manjinske nacije i/ili kulturne zajednice na mimikriju koja je dovodila do prethodno opisanih hibridnih identiteta te stvaranja *kontra pogleda*. Administrativna podijeljenost s obzirom na nacionalnu pripadnost, uz učinak ambivalentne mimikrije, rezultirala je stvaranjem plodnog tla za razvijanje kasnijih nacionalističkih pokreta i subalternih politika (Chari i Verdery, 2009) kako u postkolonijalnom, tako i u postsocijalističkom kontekstu. Opisana situacija zoran je primjer korištenja mehanizama dominacije protiv njihovih tvoraca koji su kroz nametanje mimikrije ujedno dali i alate za borbu protiv kolonijalne (u doslovnom i metaforičkom smislu) moći. Chari i Verdery (2009) kao bitnu točku susreta postkolonijalne i postsocijalističke znanstvene analize izdvajaju načine na koji se carstva, odnosno imperiji odnose prema nacionalnim manjinama. Slično kao i u slučaju nezabranjivanja starih kulturnih obrazaca, kolonijalni i socijalistički centri moći i u ovom pogledu nisu birali opciju potpunog brisanja identiteta koji su prethodili njihovom dolasku, već su, kako je to već i spomenuto, koristili nacionalne podjele kao granice administrativnih jedinica. S obzirom na to da je svaka administrativna jedinica podrazumijevala različitu nacionalnu ili 'rasnu' pripadnost, posljedično se stvorio okvir za državno odobreni rasizam, bilo u smislu tzv. biološke koncepcije rase ili biopolitičkih mehanizama segregacije populacije. Chari i Verdery (2009) smatraju da je važno obratiti pozornost na načine na koji postsocijalističke i postkolonijalne okolnosti tretiraju stvaranje i razbijanje takvih oblika rasizama. Owczarzak (2009) napominje da rasna dimenzija postkolonijalnih teorija ima ograničenu upotrebu u drugim kontekstima, no slaže se da ju je prihvatljivo prevesti u etničko pitanje unutar postsocijalističkog konteksta. Rasizam se danas odmaknuo od dominantno bioloških karakteristika, te je do izražaja došla biopolitika – rasizam putem institucionalnih praksi, diskursa, tehnologija, itd., u kojem su etiketiranja definirale tretman pripadnika određenih grupa (Chari i Verdery, 2009). Dok su se u kolonijalnom kontekstu najčešće koristile

atribuiranja u vidu ponižavajućih oblika izraza 'domorodac' – divljak i slično, u socijalističkom okruženju izraz 'neprijatelj' smatrao se distinktivnom referentnom točkom, najčešće uslijed opsjednutosti pravovaljanosti komunističke ideologije i sigurnošću unutar socijalističkih uređenja (Chari i Verdery, 2009). Kolonizatori su, prema navedenim autorima, svoju moć temeljili na rasnoj superiornosti, a socijalistički vođe na ideološkoj nadmoći i sigurnosti (odnosno, zatiranju mišljenja za koje se procijeni da ugrožava socijalistički poredak) u ime izgradnje socijalizma, no princip je svakako isti.

Ovako postavljene usporedbe uistinu dovode do zaključka da se postkolonijalni i postsocijalistički konteksti mogu dijelom promatrati iz sličnih početnih pozicija, uz uvažavanje nužnih historijskih, geopolitičkih i kontekstualnih razlika. Pri tom valja naglasiti kako cilj nije izjednačavati pozicije zemalja s kolonijalnom i socijalističkom poviješću kao ni relativizirati pojam kolonijalnosti i s njim u vezi, kolonijalnog vladanja. Stoga, post-kolonijalno pojmovlje, sadržajno prevedeno na postsocijalistički kontekst, koristi se zbog svoje usustavljenosti i iznimne analitičke snage stvorene kroz promišljanje i istraživanje teme, bilo u književnom bilo u povijesnom ili sociološkom smislu, kao i zbog sličnosti iskustva i uporabe Drugosti u oba slučaja. Također, naslanjanje na neku postojeću teoriju ili skup teorija ne znači potpuno preuzimanje karakteristika te nasilno guranje drukčijeg konteksta pod već uspostavljene pojmove i pristupe. Upravo vođena tom mišlju, autorica ovog rada pokušava istražiti kontekst 'Zapadnog Balkana' kao temelj razumijevanja problematike suvremenog postsocijalističkog prostora koji značajno definira pozicije zemalja te regije u međunarodnim odnosima. Bitno je pritom napomenuti kako se radovi koji su citirani u ovom poglavlju, a i oni koji nisu tu navedeni a bave se tom tematikom, pri spomenu post-socijalizma, a još više post-komunizma referiraju isključivo na zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza. Stoga će posljednje poglavlje ovog teorijskog okvira biti posvećeno opisu konteksta Balkana kao prostora zemalja koje su nekad tvorile zajedničku državu Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Prije toga dat će se kratki osvrt na djelo Michaela Hardta i Antonija Negrija *Empire* (2000) u kojemu autori obrazlažu razlikovanje pojmova 'carstvo' i 'imperij', čime se daje okvir za promišljanje suvremenih verzija kolonijalnosti kao i promišljanje pojma samokolonijalnosti, posebno u radu Alexandera Kiosseva kao osnove za izbjegavanje relativizacije pojma 'kolonijalnosti' pri promišljanju suvremenih situacija nacija s margine.

3.2.1.1. Michael Hardt i Antonio Negri: *Carstvo*

Postmarksistički teoretičari Michael Hardt i Antonio Negri u svom poznatom djelu *Empire* (2000) analiziraju različite dimenzije suvremenih carstava, stavljajući u prvi plan ulogu oblika suvereniteta pri kreiranju međunarodnih odnosa moći. U predgovoru ovog djela autori iznose

zanimljivu analizu razlikovanja pojmova 'imperij' i 'carstvo', korisnu za razumijevanje pojmova iz postkolonijalnih teorija u suvremenom kontekstu. Naime, Hardt i Negri kao preduvjet imperijalizma ističu važnost suverenosti nacija-država za stvaranje imperija pri čemu su ključne fizičke granice u određivanju granica moći. Imperijalizam je, stoga, nastavljaju autori, „u biti produžetak suvereniteta europskih nacija-država izvan njihovih granica“ (Hardt i Negri, 2000:xii). Ova je definicija sukladna Saidovom (1994) razmišljanju o kolonijalizmu kao posljedici imperijalizma, odnosno vidljivoj manifestaciji imperijalne moći na teritoriju dislociranom od centra imperijalne moći. S druge strane, suvremeni gospodarski i ekonomski tokovi istisnuli su iz prvog plana teritorijalnost te fizičke granice danas ne predstavljaju okvire moći. Hardt i Negri (2002) stoga smatraju da je na djelu potpuno drukčija logika suverenosti centara moći temeljena na međunarodnoj povezanosti i umreženosti različitih nacionalnih i nadnacionalnih organizacija, a koju oni nazivaju *Carstvo*. „To je decentralizirani i deterritorijalizirani *aparatus* vlasti koji progresivno uključuje cjelokupno globalno područje unutar svojih otvorenih, širećih granica“ (Hardt i Negri, 2000: xii). Za razliku od imperijalnog oblika vlasti, *Carstvo* se ne pozicionira kao režim zasnovan na osvajanju jer cilj nisu fizički teritoriji koji bi dodatno materijalno opterećivali centre moći, već kao „režim koji učinkovito obuhvaća prostornu totalnost ili koji vlada cijelim 'civiliziranim' svijetom“ (Hardt i Negri, xiv: 2000). Budući da se moć *Carstva* ne temelji na direktnoj sili, sustav vlasti morao je na drugi način osigurati 'pokornost' zahvaćenih populacija, pa Hardt i Negri (2000) navode kako postmoderna globalna ekonomija, koja u osnovi i pokreće *Carstva*, sve više naginje biopolitičkoj proizvodnji, odnosno proizvodnji samog društvenog života unutar kojeg se različite sfere poput političkog, kulturnog i ekonomskog sve više isprepliću i međusobno (p)održavaju. Na taj način subjekti internaliziraju elemente moći te reproduciraju ponašanja koja njima nisu nužno u direktnoj koristi već odgovaraju samom nositelju vlasti/moći. „Biomoć je oblik moći koji regulira društveni život iznutra, prateći ga, interpretirajući ga, apsorbirajući ga te reartikulirajući ga“ (Hardt i Negri, 2000: 23). Sustav stvara vrijednosti koje mu omogućuju ostanak na vlasti te ga putem svojih institucija širi u sve pore društva, naturalizirajući na taj način mit o jedinoj mogućnosti na koju subjekti ne samo da pristaju, već i prilagođavaju svoj način života kako bi pridonijeli održanju sustava. Element biomoći direktno je povezan s logikom društva kontrole kojeg autori opisuju kroz „pojačavanje i generalizaciju normalizirajućeg *aparatusa* discipliniranosti koji unutarne potiče naše uobičajene i svakodnevne prakse“ (Hardt i Negri, 2000: 23). Ovom obliku prethodilo je disciplinirajuće društvo koje je mehanizme uključivanja i isključivanja osiguravalo kroz disciplinirajuće institucije kao što su zatvori, tvornice, škole, sveučilišta itd., te su stoga kod subjekata izazivali otpor budući da su oni te norme vidjeli kao izvanjski nametnute. „U disciplinirajućem društvu

odnos između moći i individue ostaje statičan; disciplinirajuća invazija moći korespondirala je s otporom individue. Suprotno tome, kad moć postane u potpunosti biopolitička, cijelo društveno tijelo obuhvaćeno je mašinerijom moći i razvijeno unutar njezine zbilje“ (Hardt i Negri, 2002: 24). Na taj način sustav troši puno manje resursa pri osiguravanju svoje opstojnosti, reprodukcije i napretka, budući da sami subjekti koji funkcioniraju unutar njega shvaćaju sustav kao dio sebe te elemente svog osobnog identiteta vežu za karakteristike sustava.

Definicija društva kontrole koju donose Hardt i Negri samo na prvi pogled može izgledati apstraktno, no njezina uporabna vrijednost jasno je vidljiva u suvremenoj mreži međunacionalnih, ali i unutarnacionalnih političkih odnosa. Naime, danas dominantna kapitalistička logika individualizacije i demokratizacije svih sfera društva nosi intrinzičnu opasnost pluralizma koji bi mogao ugroziti funkcioniranje sustava na način na koji to odgovara vladajućoj eliti. Stoga institucije upogonjene kapitalističkim poretkom stvaraju mehanizme naturalizacije kapitalističkih/potrošačkih vrijednosti kao 'normalnih' i poželjnih. Samo ono što ima potencijal direktne proizvodnje viška vrijednosti ima vrijednost unutar kapitalistički uređenog društva, a sve ostalo smatra se teretom za one koji stvarno pridonose. Kapitalistički sustav, da bi opstao, mora se konstantno širiti, pa je nužno osigurati budućnost, što je jasno vidljivo u sustavu obrazovanja. U političkom smislu ovaj princip je vidljiv u odnosima centara moći prema niže rangiranima u međunarodnoj hijerarhiji. Europska unija, supranacionalna organizacija čije ustrojstvo, politike i pristup su važne za ovaj rad, na globalnoj se razini bori za političku i ekonomsku nadmoć s drugim velesilama poput Rusije, SAD-a i Kine. Kako bi održala i/ili ojačala svoju poziciju, ona treba širiti svoju zonu utjecaja, što znači da joj trebaju nove članice, ali i osigurati osjećaj pripadnosti članica toj zajednici kako bi svi subjekti osjećali kao svoju 'normalnu' dužnost pridonositi opstojnosti sustava. Stoga nije neobično često korištenje sintagme 'europski identitet' u javnom diskursu, iako nije jasno određeno što se točno pod tim misli.

3.2.1.2. Samokolonizacija

Zanimljiv, a za ovaj rad veoma koristan teorijski koncept, a riječ je o samokolonizaciji, nudi bugarski teoretičar Alexander Kiossev. Naime, u svom radu „Notes on Self-colonising Cultures“ (1999) autor govori o kulturama koje su u razvijanju vlastitog identiteta samovoljno uvezle vrijednosti i norme vanjskih, zapadnih kultura te ih u isto vrijeme internalizirale kao svoje ali i postavile kao (nikad dostižan) cilj. Europska unija, kao sinonim za Zapad, a time i za razinu civiliziranosti, tako postaje „i uvjet za normalnost i propisivač normativnih zahtjeva za normalnost“ (Petrović, 2015: 90). Kiossev (1999) tu situaciju vidi kao paradoks u kojem je strano izjednačeno s univerzalnim, no to univerzalno zauvijek i ostaje strano. Stoga su te nacije

osuđene na osjećaj da „univerzalne vrijednosti nisu nikad njihove vrijednosti, već vrijednosti *Das ganz Andere* – civiliziranog svijeta“ (Kiossev, 1999). Unutar konteksta odnosa Europske unije i njezine periferije u vidu zemalja koje joj gravitiraju, paradoks postaje tim veći s obzirom na to da su vrijednosti koje su u tzv. Kopenhaškim kriterijima postavljene kao europske, u biti opće humanističke vrijednosti koje je Europska unija prisvojila na temelju prosvjetiteljske i humanističke tradicije iz 18. i 19. stoljeća.

Države s margina suvremenog međunarodnog hijerarhijskog poretka ulaze u proces samokolonizacije prihvaćajući 'poredak modernosti' koji im nije nametnut putem kolonizacije u smislu fizičkog osvajanja i pokoravanja starosjedilačkih kultura i zajednica, već putem kolonizacije svijesti (Kiossev, 1999). Prosvjetiteljska karakteristika kolonizatora, stoga, u ovom se obliku predstavlja kao da dolazi iz potrebe samog koloniziranog naroda koji žudi za izlaskom iz predmodernosti te teži hvatanju koraka sa suvremenosti izvan čijeg je konteksta stavljen, a što je naposljetku i prihvatio kroz internalizaciju vlastite inferiornosti u odnosu na Zapad. „Zemlje periferije koje su svoju neovisnost stekle tek nedavno u srži svog identiteta imaju civilizacijsku nesigurnost u odnosu na Velike Nacije u središtu političke, ekonomske i kulturne moći“ (Obad, 2008: 23). Kiossev stoga naglašava da cijela situacija ostavlja dojam kako „samokolonizirajuće kulture same uvoze strane vrijednosti i civilizacijske modele sami te da one same rado koloniziraju svoju autentičnost kroz te strane modele“ (Internet stranica, 1999). Prolazeći kroz taj proces, kulture na svoj identitet 'lijepo' traumatičnu nedostatak esencijalne suštine i univerzalnosti, nastavlja Kiossev (1999), napominjući da je razlog postavljanja Zapada na mjesto te suštinske praznine sam moment nastanka samokolonizirajućih kultura koji se dogodio kroz želju za dostizanjem Zapada i njegovog modela civilizacije, institucionalnim širenjem zapadnih simbola i modela. „Bez širenja europskog modela obrazovane i emancipirane nacije, bez modela obrazovnog sistema općenito te doslovnog preuzimanja zapadnih institucija – škola, sveučilišta, medija, javne sfere, administracije, sudstva infrastrukture itd., lokalne ruralne patrijarhalne zajednice na Balkanu nikad ne bi dostigle 'nacionalnu' samosvijest“ (Kiossev, 1999). Autor ovdje doslovno opisuje ideju nacije kao konstrukta zapadnih zemalja koje su svojim utjecajem uspjele naturalizirati mit o naciji kao idealnom nositelju identiteta i temelju suverenosti, a ono što jest prešućeno jest povezanost takvog oblika suvereniteta s tržišnom ekonomijom koja je, kako navodi Kiossev (1999), sama po sebi previše neutralna i stoga nužno treba biti potpomognuta ekonomijom simbola i modela identiteta. Opisani proces jasno je vidljiv na primjeru područja 'Zapadnog Balkana' gdje kreiranje neovisnih identiteta zemalja bivših članica SFRJ koincidira s padom komunizma u cijelom tzv. Istočnom bloku te lošom slikom o regiji uslijed krvavih ratova za neovisnost. Stoga su te zemlje, pri kreiranju vlastitih

identiteta, nastojale izbjeći *balkansku stigm*u te se okreću prema „potrazi za novim (ili povratku starim) 'europskim' pripadanjem“ (Balalovska, 2004: 206). Tako Obad za primjer navodi Hrvatsku gdje su se „devedesetih godina prošlog stoljeća (...) i oporba i vlast podjednako grozile Balkana (...), odnosno, [gdje] su u političkim istupima predstavnici vladajuće stranke i oporbe, pa čak i pojedini neovisni intelektualci, na slične načine uspostavljali opreke između europskog i balkanskog“ (Obad, 2013: 461), pri čemu je europsko ujedno cilj i poželjna identifikacijska točka nanovo uspostavljene samostalne nacije.

„Preporod“ nacije ili „ponovno rođenje“ nacije jedna je od idealiziranih racionalizacija koje, prema Kiossevu (1999) stvaraju nacije/kulture u procesu definiranja 'vlastitog' identiteta, a u cilju zacjeljivanja trauma stvorenih kroz samokolonizaciju. Kroz novo oživljavanje nacije naglasak se stavlja na postojanje određene nacije davno prije traumatičnog trenutka, u doba neke slavne ili časne prošlosti. U kontekstu balkanske regije, ovaj element vidljiv je kroz mit o Hrvatima iz sedmog stoljeća ili, kad je riječ o Makedoniji, kroz borbe između Makedonije i Bugarske za prisvajanje junaka iz slavni bitki kroz povijest. Druga racionalizacija odnosi se na poticanje stvaranja suprotnih doktrina europeizacije i *nativizma*, gdje prva povijesnu temporalnost opisuje kroz „natjecateljsku dužinu gdje se civilizacijski zaostatak može nadoknaditi 'prosvjetiteljskim' sprintom“ (Kiossev, 1999). Sličnu sportsku metaforu koristi i Merje Kuus (2004, prema Obad 2008) koja proces proširenja Europske unije opisuje kao natjecanje u europejstvu, što vidi i kao validno obrazloženje za korištenje postkolonijalnih teorija u teorijskom promišljanju balkanskog prostora. Tako se implementacija vrijednosti vanjskog faktora kao najviši cilj nacionalne politike pojavljuje kao jasan prikaz kolonijalne svijesti o kojoj govori Kiossev. Treća racionalizacija govori o zahvaćanju problema na dubljoj semantičkoj razini, odnosno o okretanju označenih članova binarnih opozicija koje sačinjavaju hijerarhijski poredak, pri čemu se negativno pretvara u pozitivno, pa tako sram postaje ponos, neznanje slavna prošlost itd. (Kiossev, 1999). Kao primjer treće racionalizacije Kiossev navodi slogan afroameričkog pokreta za ravnopravnost „Black is beautiful“ („Crno je lijepo“), što autoricu ovog rada neodoljivo podsjeća na slogan Hrvatske turističke zajednice „Mediteran kakav je nekad bio“. Unatoč vjerojatno pozitivno usmjerenoj, no ipak neosviještenoj namjeri autora ovakvih slogana, ako koristimo postavke postkolonijalnih teorija na ovakvim primjerima veoma jednostavno možemo uočiti podlogu za esencijalizaciju i egzotizaciju određenog identiteta.

Prihvatanje i internalizacija 'europskih' vrijednosti zoran su primjer Kiosseove teze o samokolonizaciji. Osim važne identitetske okosnice, taj proces ima i materijalnu manifestaciju u vidu ulaska u Europsku uniju, koja se u zemljama koje su nekad činile SFRJ predstavlja kao

samorazumljivi i prioritetni nacionalni cilj. Tako Obad u uvodu svog rada „Europska unija iz postkolonijalne perspektive“ (2008) opisuje situaciju kad je ulazak u Europsku uniju u Hrvatskoj bilo pitanje koje je smatrano nacionalnim prioritetom, dok Balalovska (2004) navodi kako je u prvim godinama makedonske neovisnosti, jedini politički konsenzus na razini države bio oko integracije u europske političke i ekonomske strukture, uz grčevite pokušaje odvajanja makedonskog identiteta od Balkana i vezivanja izravno na europski identitet. „Dominantna javna slika Makedonaca o sebi pokazala je kontinuiranu internalizaciju negativne slike o Makedoniji i Balkanu“ (Balalovska, 2004: 207). Osim toga, Balalovska (2004) ističe da u makedonskom diskursu općenito nameću zapadne evaluacije, odnosno prosudbe države, njezinih ljudi i politika, što ukazuje na potrebu za vanjskom validnošću a što je u skladu s prethodno navedenom lošom slikom o važnosti nacionalne a i regionalne političke razine. „Na razini Makedonije, izazovi oko identiteta napravili su ga ranjivim te više ovisnim o vanjskom prihvaćanju“ (Balalovska, 2004: 207). Zemlje 'Zapadnog Balkana' na Zapad, odnosno na Europsku uniju gledaju kao na spasitelja od *balkanske stigme* koja nosi konotaciju nazadnosti i nedostatka želje za napretkom. No situacija u kojoj se vanjski standardi predstavljaju i postavljaju kao ključni za vlastiti identitet krije u sebi zamku vječne nedovršenosti uslijed, između ostalog, i temporalnog zaostatka. Sve i da spomenuti „prosvjetiteljski sprint“ uistinu i urodi plodom, onaj tko postavlja pravila univerzalnosti uvijek će biti u poziciji Prvog koji procjenjuje razinu zadovoljenja kriterija. Rezultate toga vidimo u raslojavanju Europske unije, odnosno u drukčijem odnošenju centra prema novim i starim članicama (npr. izostavljanje iz zone zajedničke valute ili tzv. schengenskog prostora slobodnog kretanja), o čemu će više biti riječi u poglavlju „Europa – Balkan – Makedonija“.

3.3. 'Zapadni Balkan' – postsocijalistički prostor

Kao što je već prethodno spomenuto, radovi koji se bave postsocijalističkim temama i prostorima dominantno se temelje na primjeru zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. S obzirom na to da je državni ustroj bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (koja je u fokusu analize unutar Balkana) imao svoje organizacijske i funkcionalne specifičnosti, nije moguće govoriti o homogenim karakteristikama svih komunističkih, odnosno socijalističkih zemalja vodeći se primjerom SSSR-a. Horvat i Štiks (2015: 8-9) navode kako su „antifašistička borba, pobuna protiv Staljina, eksperimenti u ekonomskoj demokraciji (socijalističko samoupravljanje), multinacionalno federalističko uređenje te međunarodni utjecaj (pokret nesvrstanih) osigurali Jugoslaviji (1945-1990) posebnu poziciju, te čak i određen prestiž u općoj povijesti socijalističkih pokreta“. Stoga će se kroz ovo poglavlje nastojati opisati specifičnosti

ovog područja unutar socijalističkog konteksta te objasniti što podrazumijeva pojam 'Zapadnog Balkana' i koje konotacije nosi.

3.3.1. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – odmak od SSSR-a

U svom radu „Samoupravljanje, razvoj i dug: uspon i pad 'jugoslavenskog eksperimenta“ (2015), Vladimir Unkovski-Korica ističe kako je tijekom tzv. Hladnog rata „Titova Jugoslavija bila simbol 'trećeg puta' između supermoćnih blokova“ (Unkovski-Korica, 2015). Pritom se autor referira na SSSR s jedne te Zapad, predvođen Sjedinjenim Američkim Državama, s druge strane. Treći put definiran je projektom samoupravljanja (radničkog, a potom društvenog), kojim se tadašnja politička vlast s Josipom Brozom Titom uspjela odmaknuti od državno vođenog socijalizma u SSSR-u što još 1950.-e godine postaje kamen temeljac decentraliziranog ekonomskog i političkog sistema unutar multinacionalnog i federalnog okruženja (Korica, 2015). Početak 60.-ih godina 20.-og stoljeća autor opisuje kao razdoblje slamanja jugoslavenskog federalizma i jačanje nacionalizma, dijelom i zbog različitih stupnjeva razvijenosti pojedinih republika koje nisu mogle ravnopravno sudjelovati u tadašnjim polu-tržišnim okolnostima. Katunarić (1986:77) stanje u Jugoslaviji krajem šezdesetih godina opisuje riječima: „postaje jasno da se autoritarno vođena, centralizirana i hijerarhijski organizirana komunistička partija ne može automatski preobraziti u sistem radničke demokracije. Institucionalne promjene su, nasuprot tomu, otvorile prostor birokratizaciji (...)“. Katunarić (1986) navodi kako je zanemarivanje ekonomskog razvoja društva te koncentracija na samu vlast dovelo do nesmetanog proboja zapadnog kapitalizma, a kao ključnu posljedicu takvog stanja ističe „nacionalne ekonomije“. Propuštanjem još više značajki zapadnog kapitalizma u jugoslavensko društvo stvara se dodatna osnova za razvijanje nacionalističkih ideologija. „Nacionalizam je, sveukupno gledajući, politički i društveni pokret koji distingvira pripadnost jednoj naciji u odnosu na druge“ (Katunarić, 2003: 143). Vrhunac krize jugoslavenskog zajedništva nacija i narodnosti svoje otjelovljenje zadobiva u ratnom konfliktu iniciranom srbijanskim vodstvom, raspadom zajedničke države i stvaranjem neovisnih država tijekom devedesetih godina 20.-og stoljeća.

Zaključno, poanta ovog potpoglavlja je kratko ocrtavanje specifičnog oblika socijalističkog federalizma Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kako bi se što preciznije moglo definirati postsocijalistički položaj njezine bivše zemlje članice, Makedonije.

3.3.2. Europa – Balkan – Makedonija

Nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije zemlje koje su činile taj savez polako su počele stjecati svoju neovisnost te u isto vrijeme graditi ili obnavljati vlastiti nacionalni identitet, prepoznatljiv u odnosu na susjedne zemlje. „[Nacija] je mjesto gdje se

ostvaruje demokratski suverenitet, vlast naroda, a u odnosu na nadnacionalne svjetske poretke liberalizma i socijalizma nacije unose toliko potrebnu raznolikost, prije svega kulturnu (...)“ (Katunarić, 2003: 144). Novonastale nacije-države na prostoru bivše SFRJ svoj identitet nisu gradile samo na osnovi razlikovanja od susjednih država, već i s obzirom na bivšu državu kojoj su pripadale. Takav pristup bio je nužan zbog izdvajanja pojedinih novonastalih država iz formata negativnog diskursa koji se stvorio oko socijalizma, bivše države ali i balkanske regije i to prije svega uslijed događaja s početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća. U tijeku procesa stvaranja neovisnih država, bivše članice SFRJ-a prolaze kroz proces tranzicije koji se pretvara u metaforu dugog trajanja za prostor koji se 'pokušava vratiti u europsku obitelj' i odmaknuti s geopolitičke periferije pri čemu se pozicija drugosti redovito prebacuje na prve sljedeće istočnije susjede. Odbijanje poistovjećivanja s Balkanom poprima novu dimenziju u trenu kad Europska unija svoj fokus proširivanja temelji na regionalnom ključu, pa se kao točka razlikovanja uspostavlja pojam 'Zapadnog Balkana', čime se u javni diskurs unosi znakoviti označitelj za zapadnjačke ambicije zemalja balkanske regije.

Mehanizmi kojima Europska unija nastoji potaknuti internalizaciju europskih vrijednosti su razni te se najčešće temelje na oblicima razmjene unutar granica zemalja članica, europskim fondovima iz kojih članice mogu povlačiti sredstva, različitim konferencijama, kampanjama i sl. Posebno su pri tom privlačna sredstva iz europskih fondova koja se često spominju u proeuropskim kampanjama u zemljama koje pretendiraju na članstvo. Zemlje ne-članice u tim fondovima vide priliku za svoj razvoj, a budući da institucije Europske unije diktiraju uvjete pod kojima se određena sredstva mogu povući, smjer razvoja određenog segmenta nekog društva unaprijed je definiran te se tako prenose principi sustava unutar kojeg subjekti dalje mogu stvarati. Slično je i s uvjetima pristupa Europskoj uniji kojima se zemljama uvjetuje članstvo određenim strukturalnim promjenama te se te promjene percipiraju kroz napredak društva, čime se Europska unija stavlja u superioran i prosvjetiteljski položaj, a društvo 'primalac' internalizira nove vrijednosti i principe funkcioniranja kao napredne, poželjne i više vrijedne, kao ono čemu se mora težiti. Legitiman je, stoga, zaključak da Europska unija uistinu jest primjer društva kontrole koje se, u smislu postojanja hijerarhija te odnosa moći a u skladu s dosad iznesenim teorijskim okvirom, može smatrati suvremenom inačicom kolonijalnosti. Tu tvrdnju potkrjepljuje i već spomenuto Azeezovo (2016) shvaćanje novih oblika kolonijalizma koji se služi metodama trajnih nadzora i restrikcija. Kroz opisane procese prošla su i još uvijek prolaze društva ('Zapadnog') Balkana koja se pokušavaju identitetski odlijepiti od stereotipa vezanih za Balkan te raznim sredstvima dokazati svoju pripadnost Zapadu. Logično je, stoga, zapitati se, leži li u tome barem dio objašnjenja

neprisutnosti postsocijalističkih tema o zemljama bivše SFR Jugoslavije u znanstvenom diskursu?

3.3.2.1. 'Zapadni Balkan' i Zapadna Europa

„[P]ojmovi Europa i Balkan imali [su] i još imaju odlučujuću ulogu; oni su krovni elementi prema kojima se uspostavljaju identitetske naracije i osnovne identitetske distinkcije prema Drugima i susjedima“ (2013: 151), navodi Katarina Luketić u svojoj knjizi *Balkan: od geografije do fantazije*. Ovako izdvojeni pojmovi otkrivaju međusobnu isključivost, što Luketić (2013) objašnjava stanjem zajedničke svijesti unutar koje je konstruirana slika nemogućnosti istovremenog bivanja Europljaninom i Balkancem budući da je svijest o Europi konstruirana oko suprotnosti s Balkanom: „Geografski pripadati Balkanu za mnoge ovdašnje stanovnike podrazumijeva ne pripadati Europi, dakle, pretpostavlja izopćenost iz poželjnog društva koje u kolektivnoj svijesti osigurava civiliziranost, uljuđenost i napredak, ukratko, svijetlu budućnost“ (Luketić, 2013: 149). Ta ideja suprotstavljenosti naročito je došla do izražaja devedesetih godina dvadesetog stoljeća, navodi Vesna Goldsvorti (2003), ističući kao primjer situaciju u kojoj tadašnji predsjednik SAD-a, Bill Clinton u govoru održanom neposredno prije intervencije NATO-a u Srbiji, iako je ispred sebe imao geografsku kartu, o Balkanu i državama u toj regiji govorio putem slika i metafora. „Balkan više nije ništa drugo do metafora za sukob, neuljudnost i nasilje“ (Goldsvorti, 2003: 49). Šire razumijevanje Balkana donosi Maria Todorova (2005) postavljajući kao ključne četiri kategorije kroz koje je moguće promišljati Balkan: (1) Balkan kao ime, početno ime planine, a od 19. stoljeća i cijele regije; (2) Balkan kao metafora, odnosno pejorativ uslijed raspada Osmanskog carstva te stvaranja malih i zaostalih država na tom području; (3) Balkan kao kategorija za analizu u smislu konkretne geografske regije; (4) Balkan kao povijesno nasljeđe. Alexander Kiossev (2003) pak tvrdi kako se odrednica 'Balkan' samo koristi kao geografski metonim, no ona u biti pretpostavlja negeografskog referenta. Naime, navedeni autor ističe kako upotreba pojma Balkan sugerira kako „postoji regija s izvjesnim identitetom uspostavljenim uz pomoć izvjesnog broja zajedničkih karakteristika“ (Kiossev, 2003: 201). Kiossev (2003) se, stoga, pita: Postoje li grupe ili individue koje osjećaju pripadnost Balkanu? Uostalom, zašto bi ijedna zajednica težila identificirati se s tako opisanim identitetskim markerom?

Kako bi kolektivni identitet zbilja mogao vršiti svoje funkcije, osim okupljanja i isticanja zajedničkih atributa određene grupe, nužno je i političko priznanje, kako izvanjsko, tako i ono od samih članova te zajednice (Kiossev, 2003). Bitno je za istaknuti da kod kolektivnog identiteta postoji mogućnost promjene s obzirom na ideološke i političke ciljeve određene grupacije u datom trenutku, iako se jednom kreirani kolektivni identitet nastoji

prikazati kao statični, štoviše, prirodni (Luketić, 2013). Primjer diskursa o Balkanu zorno prikazuje navedenu konstataciju budući da se Balkan prikazuje u atemporalnom, statičnom obliku, te se, osim toga, stvara jedinstvena slika cijelog prostora kao homogenog, „kao jedno tijelo, jedna kultura, jedan mentalitet i sl., ili pak kao ista nasilnost, ista zaostalost, ista primitivnost“ (Luketić, 2013: 25). Ono što je jasno jest da sami stanovnici područja Balkana nisu tvorcii takve diskurzivne politike, iako (nesvjesno) doprinose njezinom održavanju internalizacijom balkanizma stvorenog u službi europejstva. „Europska stigmatizacija Balkana, taj ireverzibilni prijezir 'europejstva' prema 'balkanizmu', pripremljen je u sferi narativne kolonizacije Balkana. Balkanizam se nametnuo kao sinonim za plemensko, zaostalo, primitivno i barbarsko, kao nesretno Drugo, kolateralna šteta civilizirane Europe“ (Savić, 2003: 9).

Balkanizam je, prema Todorovoj (2015: 70), „specifičan diskurs [koji] oblikuje stavove i akcije prema Balkanu te se može tretirati kao trajni oblik ili 'mentalna mapa' u kojoj su informacije o Balkanu smještene, nadasve unutar novinarskog, političkog i književnog doprinosa“. Evidentna je asocijacija na Saidov orijentalizam, iako sama Todorova (2006, 2015) ističe kako balkanizam nikako nije podvrsta orijentalizma, forma balkanizma kao znanja o Balkanu formiranog na Zapadu, evidentno asocira na Saidovu formulaciju.

Današnje znanje o Balkanu formirano je dobrim dijelom na Zapadu: na zapadnim sveučilištima, u sklopu zapadnih istraživanja i projekata te na zapadnim jezicima – najviše engleskom. (...) Zadovoljavajuće znanje o Balkanu stvarano je tako u mnogome na jezicima i prostorima izvan Balkana, jednako kao što su stoljećima znanja o Orijentu formirali „pouzdaniji“ zapadni promatrači, na što je ukazao Said. (Luketić, 2013: 105)

No za razliku od Orijenta, Todorova ističe kako se Balkan može prostorno i historijski odrediti, što se može iščitati i iz gore navedene kategorizacije mogućnosti čitanja Balkana te se zbog toga, kao i zbog specifičnih mehanizama reprezentacije i karakterističnog odnosa spram Europe kao centra moći, nije moguće u potpunosti prepustiti analogiji sa Saidovim postavkama orijentalizma (Luketić, 2013). „Balkanizam izražava ideju da se eksplanatorni pristupi fenomenima na Balkanu često oslanjaju na diskurs ili stabilan sistem stereotipa koji smještaju Balkan u kognitivnu luđačku košulju“ (Todorova, 2015: 70). Takvi diskursi oslanjaju se prvenstveno na stavljanje određene skupine izvan suvremenosti, čega se već prethodno dotiče ovaj rad, ali i na stereotipe i metafore dugog trajanja koje se perpetuiranjem pretvaraju u 'normalnost' prihvaćenu i od vanjskih i od unutarnjih subjekata. Za Štiksa i Horvata (2015: 8) najučestaliji tropi oko kojih se vrti diskurs o postsocijalističkom Balkanu su: „osciliranje između liberalizacije i autoritarizma; kompleksni odnos između države, organiziranog kriminala i ekonomije; korupcija; postignuća i nedostaci Međunarodnog suda za bivšu

Jugoslaviju; regionalna suradnja ili sporovi; uspjesi ili neuspjesi u procesima pristupanja EU“. Slične trope koji se pojavljuju kao najučestaliji u tumačenju Balkana uočava i Balalovska: „Balkan je slika definirana nacionalizmom, nedostatkom kulture i manira, nasiljem, lošim politikama, uključujući manjak demokracije i korupciju, podrazvijenost, regija u kojoj se energija troši na iracionalne probleme radije nego na pitanja koja mogu donijeti napredak“ (2004: 203). Balkan je, dakle, definiran kroz izrazito negativne konotacije ili, zbog političko - funkcionalnih razloga, kroz odnos naspram europskih institucija. Katarina Luketić konstatira da je iz europskog pogleda Balkan „otpad ili zvjerinjak Europe, njezin mračan i nepristupačan predio. On je divlja periferija, slijepo crijevo, atavizam na civilizacijskom tijelu Europe“ (Luketić, 2013: 16). Andrea Matošević i Tea Škokić (2014) ovim spoznajama o balkanizmu nadodaju i napomenu da se balkanizam: „pravi' da Balkan nije njegova posljedica, već njegov uzrok (...)“, što u biti potvrđuje dvostruku ulogu diskursa kao konstruirajućeg i konstruiranog faktora stvarnosti. Metafore koje se nadovezuju na balkanističke predodžbe su raskrižje svjetova, most (mjesto ispražnjeno od značenja samog po sebi), bure baruta i sl. (Luketić, 2013). Kiossev (2003) skreće pažnju na konstataciju Marije Todorove o tranzitnom položaju Balkana zbog čega Balkan nije čak ni Drugost, već nepotpuno sebstvo preko kojeg se prelazi do cilja⁴. S druge strane, napominje Luketić (2013), upravo zbog navedenih „karakteristika“, Balkan na Zapadu predstavlja mjesto egzotike i uzbuđenja koje nije više moguće kreirati u „civiliziranom svijetu“. Ovime se potvrđuje veza s postkolonijalnim postavkama unutar kojih se opisuje esencijalizacija i egzotizacija određenih prostora na koje se gleda kao na paralelni svijet koji se konzumira izvan stvarnog života.

Sliku diskursa o Balkanu upotpunjavaju i metafore s 'druge strane', odnosno metafore koje obilježavaju diskurs o Europskoj uniji. Tanja Petrović (2015) tako kao bitnije ističe:

1. *Europa je zgrada* – za stići do nje postoji određen put te se moraju otvoriti određena vrata. 'Biti na pragu Europe' čest je izraz kojim se opisuje situacija pretendenta na članstvo u Europskoj uniji. Autorica pritom naglašava kako za određene subjekte postoji i realna šansa da nikad neće proći kroz ta vrata, te stoga zaključuje kako se ova metafora u biti više koristi kao sredstvo isključivanja nego kao slika inkluzije u europski prostor.

---

⁴ Unatoč svjesnosti da je takva interpretacija daleko od izravnog logičkog slijeda ove analize, autoricu ovog rada ovakva interpretacija metafore *mosta* ponukala je na razmišljanje o konceptu nemjesta Marca *Augéa*, pri čemu je ključno da takvi prostori ne proizvode identitetske učinke i tragove već služe bržoj tranziciji prema konačnom cilju. Iako je jasno da se u Balkan, naročito putem ovakvih stereotipnih obilježja, upisuju određena identitetska obilježja, ona nisu opisana kao poželjna i pozitivna te se stoga od njih bježi, što na neki način umanjuje njihovu snagu i važnost.

2. *Europa je obitelj* – jedna od najznačajnijih metafora vezanih za Europu, odnosno za Europsku uniju. Ova slika omogućuje stvaranje i pričanje cijele priče vezane za odnose centra moći – Europske unije, njezinih novih i starih članica te država koje teže ulasku u tu „obitelj“. Petrović (2015: 82) kao primjer karakterizacije ističe ulazak novih članica u proširivanjima 2004. i 2007. godine kao „povratak kući izgubljene djece u okrilje obitelji“. Kroz ovakvu konstrukciju moguće je iščitati hijerarhiju unutar te „obitelji“ te patronizirajući odnos prema novim članicama koje se naziva djecom koja su kroz proces pristupanja morala ispuniti svoje zadaće, sazreti, prihvatiti obrazovanje i pomoć „odraslih“, starih članica koje će ih morati i dalje nadgledati jer i dalje nisu na istoj razini, nisu dovoljno racionalni i suvremeni, unatoč formalnom ispunjenju zadanih uvjeta (Petrović, 2015). „Jedna od najčešćih podudarnosti u prosudbi balkanskih država je ona o nesposobnosti balkanskih naroda/vlasti/stanovništva da upravljaju sami sobom i mirnim putem ostvaruju svoje političke planove i rješavaju probleme“ (Luketić, 2013: 364).

3. *Pristup je putovanje* – a znači da zemlje pristupnice imaju zadani put koji moraju proći ako se žele naći u prilici za „prelazak praga“. No, garancije ne postoje, 'ulazak u zajedničku kuću' ne dokazuje europejstvo, a pogotovo, naglašava Petrović (2015) ukoliko se radi o zemlji iz postsocijalističkog prostora Europe. „Ovo pokazuje da stari uzorci drugosti u Europi reproducirani kroz orijentalističke i balkanističke diskurse nisu nestali dolaskom novih obrazaca predstavljenih kroz ideologiju europeizma“ (Petrović, 2015: 85).

4. *Na zidinama Europe* – zemlje na periferiji Europe, navodi Petrović (2015) diskurs o 'predziđu kršćanstva' tradicionalno koriste kao alat za dokazivanje ne samo pripadanja Europi, već i svoje uloge kao zaštitnice civilizirane Europe od barbarskih Turaka i generalno, neciviliziranog svijeta. Ista autorica ističe tvrdnju Slavoj Žižeka da je u bivšoj Jugoslaviji svaka nacija nastojala legitimizirati svoje pripadanje Europi tako što se predstavljala kao zadnja linija obrane civiliziranosti, što se je nastavilo i nakon raspada Federacije. Kako to opisuje Katarina Luketić: „Mitovi[ma] o predziđu i mostu (...) na simboličkoj se razini odvija posredištenje ruba i pretvaranje margine u središte“ (2013: 152-3).

5. *Europa je budućnost* – ova metafora direktno je povezana s postkolonijalnim diskursom atemporalnosti skupina koje su u poziciji drugosti. „Zapadni su se programi, akcije, intervencije i dr. većinom predstavljali kao jedini mogući načini da se izbjegne katastrofa“ (Luketić, 2013: 364), što je vidljivo i na primjeru Daytonskog i Ohridskog sporazuma kojima su se izravnim intervencijama vanjskih sila rješavale situacije u Bosni i Hercegovini te Makedoniji. Pristup Europskoj uniji predstavlja se kao jedina nada za izlazak iz prošlosti u kojoj se nalaze zemlje koje čine europsku marginu, uključujući i zemlje 'Zapadnog Balkana' (Petrović, 2015).

Dakle, pojmovi povezani s Europskom unijom vezuju za sebe pozitivne konotacije te ideju progresa, te su u isto vrijeme nužno suprotstavljeni pojmovima koji se vežu za zemlje nečlanice, naročito zemlje 'Zapadnog Balkana' koji se povezuje s bolešću, primitivizmom, kaosom, nacionalizmima i sl. (Petrović, 2015). „ Brojne metafore koje su zapadni opisivači, u dugoj tradiciji pripovijedanja o Balkanu, pripisivali narodima koji su ga nastanjivali, a koji su redovito opisivani djetinjastima, poluciviliziranima, prevrtljivima i lijenima, tekstualna su sidrišta koja omogućuju da se Balkan prikaže kao permanentno nestabilno i nekonkretno mjesto“ (Matošević i Škokić, 2014: 10). Stoga nije neobično što su zemlje koje su proglasile neovisnost nakon raspada Jugoslavije pokušavale navezati svoj identitet direktno uz Europu, nastojeći tako vjerojatno i izbjeći prelaženje dugotrajnog puta prema vratima Europske unije. No, prije samog pristupanja procesu europeizacije, bivše socijalističke države morale su proći proces pretvorbe u liberalne demokracije i ekonomije slobodnog tržišta nazvan tranzicija (Štiks i Horvat, 2015). Pretvorba u konkretno takvo društveno i ekonomsko uređenje bio je preduvjet za put prema Europskoj uniji. Igor Štiks i Srećko Horvat (2015: 10) naglašavaju kako je Europska unija glavni protagonist tranzicije čitave Istočne Europe, te su kroz sisteme edukacije, discipliniranja i kažnjavanja usmjeravali tranzicijski put prema neoliberalnoj paradigmi „privatizacije, deregulacije te slobodnog tržišta unutar minimalne države⁵“. Kao nagrada za sprovedene promjene, EU je, skupa s ostalim međunarodnim tijelima poput Međunarodnog monetarnog fonda, davala legitimnost lokalnim političkim akterima, koji su redom situaciju iskoristili za netransparentne procese privatizacije, u godinama nastajanja novih nacija (Štiks i Horvat, 2015). U međuvremenu, izgradile su se nove države-nacije i krenule putem članstva u EU, ali diskurs o nedovršenoj tranziciji se zadržao, što daje dodatni argument potrebi za dugotrajnim vanjskim tutorstvom (Štiks i Horvat, 2015). „[T]ranzicija [je] permanentna kategorija, stanje koje ne prestaje, jer kada bi Balkan stigao do krajnje točke svoga uspona na 'civilizacijskoj kosini' tada bi, valjda, nestalo i balkanizama“ (2014: 19), ističu Matošević i Škokić. Između ostalog, jedan je od ključnih pitanja na Balkanu od kojih ga može 'spasiti' samo Europska unija je pitanje nacionalizama (Petrović, 2015).

„S padom komunizma i ratovima na području bivše Jugoslavije došlo je i do ideološke transformacije na „đavoljem prostoru“ – komunizam je zamijenjen nacionalizmom, što je za mnoge značilo potvrdu predodžbe Balkanu kao ukletom prostoru na kojem nikad neće zaživjeti društveni poredak kakav vrijedi u 'normalnome' svijetu.“ (Luketić, 2013: 136-7). Ono što je karakteristično za ovo područje je da proces stvaranja homogenih nacionalnih identiteta počinje

---

⁵ Minimalna država je antipod socijalnoj državi. Unutar te koncepcije intervencija države se ograničava na pravno jamstvo odnosa na tržištu (*laissez-faire*) te fizičku sigurnost građana i njihova vlasništva. (Internetska verzija Hrvatske enciklopedije, posjećeno 16. 05. 2018.)

gotovo sto godina nakon što su takav proces prošle zemlje Zapadne Europe (Luketić, 2013), koje sad i na temelju toga 'prosvjetljuju' ovaj dio Europe. S obzirom na to, logično je preuzimanje zapadnih modela stvaranja nacije i samoopredjeljenja poput isticanja političkog suvereniteta i kulturne autentičnosti, nacionalnog prava na sudjelovanje u povijesti, nacionalnog ponosa i sl., ali i pokušaji bježanja ovdašnjih kultura od slike 'mračnog Balkana' (Kiossev, 2003). Situacija se po tom pitanju bitno mijenja nakon što se proces proširivanja Europske unije počeo temeljiti na regionalnom ključu, o čemu govori Balalovska (2004), opisujući makedonski model stvaranja nacije – države koji je na početku bio obilježen isticanjem europejstva, da bi se kroz godine uslijed usporenog napredovanja procesa pristupanja Europskoj uniji te promjeni europske politike s pojedinačnih zemalja prema regijama, smjer promijenio te je došlo do prihvaćanja balkanstva, no pod sintagmom 'Zapadni Balkan'. Todorova (2015) vraćanje područje Balkana pod sferu zapadne politike objašnjava kao neplaniranu posljedicu NATO-vog bombardiranja Srbije 1999. godine, koje je, osim podloge za neovisnost Kosova, poslužilo i kao testiranje taktike NATO-a za reakciju u sličnim tipovima konflikata. Kako bi se ipak odmakli od morskog izraza 'Balkan', skrojen je novi, tzv. političko korektan izraz - 'Zapadni Balkan'.

„'Zapadni Balkan' je geopolitički konstrukt, skovan u Bruxellesu koji podrazumijeva bivše jugoslavenske republike koje još nisu pristupile Europskoj uniji, 'plus Albanija'“ (Štiks i Horvat, 2015: 13). U ovom slučaju, pridjev 'zapadni' ne predstavlja geografsku odrednicu, navodi Luketić (2015), a o tome govori i Maria Todorova (2006) u svom kultnom djelu „Imaginarni Balkan“ kada apostrofira nepostojanje južnog, istočnog ili sjevernog Balkana, što bi u geografskim okvirima rasprave bilo logično za očekivati. Ovako, ovaj pojam služi ublažavanju dojma kako za samo područje Balkana koje na taj način može bar donekle izbjeći stigmatu 'običnog' Balkana, tako i za Europsku uniju kao opravdanje za situaciju u kojoj „narode s ruba kontinenta (...) ipak prim[a] u svoje društvo“ (Luketić, 2015: 188), čime se zapravo 'opravdava' da ipak ima stabilne kriterije primanja novih članica. Tanja Petrović (2015) stoga zaključuje da je najuputnije definirati 'Zapadni Balkan', taj politički korektan eufemizam za postjugoslavenska društva, kroz pitanje što 'Zapadni Balkan' nije, a odgovor je Europska unija. Primjer kreiranja 'Zapadnog Balkana' i važnosti pripadnosti tom diskursnom označitelju ukazuje na važnost geopolitike, odnosno političkog čitanja geografije kao faktora koji „određuje imaginacije o nacijama, procjene poželjnih i nepoželjnih destinacija i pripadanja, odnose moći između država i njihove 'politike neprijateljstva' koje su se na Balkanu višekratno obnavljale (...) zbog svjesnih interesa i inozemnih i domaćih elita“ (Luketić, 2013: 145-6). Makedonija, kao zemlja bivša članica Jugoslavije te zemlja koja izlazi iz svoje nezavidne

pozicije prouzročene unutarnjim problemima te višestrukim vanjskim pritiscima, idealan je primjer ovisnosti o geopolitičkoj klimi na području 'Zapadnog Balkana' danas.

3.3.2.2. Makedonska težnja prema Europskoj uniji

Od nepriznanja do nepriznanja, mi živimo odgođenu sudbinu. Ostavljeni smo da budemo zadnji autsajderi Europe, mi smo populacija s njezinog balkanskog predgrađa, stanovnici zapeli u slijepoj ulici kojoj je negirano njezino prirodno ime, te smo stoga ljudi bez adrese, ljudi bez imena, država pod bojkotom, kolektiv sjena... Budući da smo nepriznati kao ljudi, mi ne možemo biti ljudi. Mi smo jednostavna, nepriznata bića, balkanski duhovi, prozirna zemlja koja postoji, ali ipak nije tu. Pa neka bude tako! Oni mogu nastaviti s pregovorima, mogu živjeti u iluziji da će njihova igra biti uspješna. Mogu početi živjeti kroz njihovu političku noćnu moru u kojoj ovaj dobroćudni duh, bez namjere, se pretvara u njihovu uznemirenu savjest. (Osmanli, 1992, prema Balalovska, 2003).

Ovaj poduži citat Tomislava Osmanlia ocrtava stanje makedonskog duha 1992. godine, godinu dana nakon odcjepljenja od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a sličan diskurs o toj državi ocrtava se i danas, kako unutar akademskih i političkih, tako i unutar književnih i medijskih prostora. Unutar ovih nekoliko predočenih rečenica ocrtavaju se neki od najvažnijih koncepata, bilo metaforičkih bilo teorijskih, oko kojih se gradi ovaj rad. Na prvom mjestu, imamo sintagmu *odgođene sudbine* koja se vrlo jednostavno može prevesti u često korištenu metaforu *čekaonice* dok se ne ispune uvjeti za prelazak praga vrata iza kojih je cilj – civilizacija, napredak, boljitak u svakom pogledu. Ono što je u ovoj metafori ključno je da nema garancije da će pretendent uspjeti izaći iz te ukliještene pozicije prije kraja radnog vremena, odnosno, prije kraja interesa kojeg centar moći ima s obzirom na geopolitičku strategiju i potrebu za tim područjem. Makedonija, povijesno gledano, nikad prije raspada Jugoslavije nije imala suverenu državu (Balalovska, 2004), što je stvorilo potrebu za naglim definiranjem cjelovitog nacionalnog identitetskog sklopa što je prije moguće. U isto vrijeme, Makedonija se bori i za stvaranje vanjske legitimnosti putem međunarodnog priznanja, a njezini tadašnji čelnici predvođeni predsjednikom Kirom Gligorovim, prema tumačenju Balalovske, biraju put spajanja makedonskog identiteta direktno na europski identitet, pokušavajući tako izbjeći balkanski diskurs koji u devedesetim godinama dvadesetog stoljeća nosi posebno negativne konotacije. Gligorov, tako, u kampanji za međunarodno priznanje Makedonije svoju državu opisuje kao „mirni kutak na nemirnom Balkanu“ (Balalovska, 199: 2004). Činjenica na kojoj se temelji ova izjava je, navodi Balalovska (2004), nesudjelovanje Makedonije u ratovima za

neovisnost nakon raspada SFRJ, te percepcija racionalnosti Makedonije i njezine ondašnje politike koja proizlazi iz 'europskih vrijednosti' usred balkanske iracionalnosti. Ipak, ubrzo je postalo jasno da Europska unija, kao ni NATO nemaju toliki interes za primanje Makedonije u svoje okrilje da bi mogli ignorirati prigovore zbog imena države svoje stare članice Grčke, kao ni veliki spektar drugih političkih, gospodarskih i društvenih problema aktualnih u makedonskom prostoru. „Europsko odbijanje Makedonije postaje očito 1996. godine. Unatoč raširenom mišljenju da je Makedonija bila 'dobar učenik'⁶ Europe, išli su u smjeru odbacivanja i odgađanja pristupa“ (Balalovska, 2004: 208). Europa se odlučila 'zatvoriti vrata' Makedoniji i ostaviti je u *čekaonici* dok ne riješi probleme unutarnje i vanjske legitimacije, bar do neke mjere prihvatljive mjere prema 'europskim standardima'. Makedonija se našla u problemima sa svojim susjedima zbog pokušaja definiranja svojih identitetskih markera poput imena države, jezika, religije, tradicije itd. koji se mogu institucionalno reproducirati kako bi grupa mogla osjećati pripadnost sebi (Kiossev, 2003). Za svaki od tih pojedinačnih elemenata, jedan od susjeda imao je, i još uvijek ima, prigovor neovlaštenog makedonskog prisvajanja. U ovoj točki dolazi do preklapanja *čekaonice* i pozicije subdrugosti, koja se također može iščitati iz Osmanlijeva citata – *zadnji outsajderi Europe*.

„Balkan je – glasi prva postavka suvremenih balkanologa – obilježen kao Drugost najprije u odnosu na Europu i Zapad, i to u političkom, nacionalnom, vjerskom i kulturnom smislu, ali – rjeđe se priznaje – on proizvodi Drugost i unutar sebe“ (Luketić, 2013: 18). Navedena tvrdnja u svojoj osnovi je vrlo logična: prvo, pozicija Drugosti ne podrazumijeva svijest o nepravdnosti tog položaja u globalnom smislu, već se ta svijest (ako je uopće prisutna) prvenstveno odnosi na vlastiti položaj; drugo, i oni koji su u poziciji Drugosti temelje svoj identitet na razlikovanju od nekoga/nečega što/tko je, po općem shvaćanju, na neki način na nižoj poziciji unutar određenog hijerarhijskog sustava. „Budući da su male i periferne, [balkanske] nacije bile su uhvaćene u proturječnu igru između normativnog i činjeničnog: između modernog imperativa (po kojem nacija treba biti herojski povijesni subjekt vlastite emancipacije) i njihove beznačajnosti u borbama između velikih sila“ (Kiossev, 2003: 215). Situacija s položajem subdrugosti Makedonije zorni je prikaz navedenog. Balkan, odnosno 'Zapadni Balkan', kao područje koje je u okviru međunarodne politike trenutno definirano prvenstveno svojom težnjom za ulazak u EU, opisuje se kao periferija Europe (izjednačene s Europskom unijom), no budući da ni nakon ulaska u Europsku uniju zemlje Istočne Europe ne gube pečat zapadnobalkanske države, odnosno europske Drugosti, položaj Makedonije za njih

---

⁶ Još jedna često korištena metafora vezana za položaj Makedonije u međunarodnoj hijerarhiji. Izravno je povezana s patronizirajućom metaforom odnosa djece i starijih članova obitelji koja se upošljava u diskursu odnosa Europske unije i novih članica.

je izvor legitimacije njihove Prvosti. „Na ovim područjima, različite balkanske države imaju vlastite planove za Makedoniju“ (Balalovska, 2004: 197), riječi su predsjednika Gligorova uoči referendumu o neovisnosti Makedonije, a koje opisuju kakav status na Balkanu Makedonija ima od samog nastanka. Balalovska (2004) ističe kako je upravo zbog takve atmosfere opterećene pritiscima susjeda⁷ makedonski identitet postao izrazito ovisan o međunarodnom priznanju i ugledu. Stoga nije neobična navezanost službene makedonske politike na europski identitet te prepuštenost 'ocjenjivanju iz Europe', kako to opisuje Balalovska (2004). Kao rezultat svega navedenog, stvaranje čvrste osnove za nacionalni identitet i izgrađivanje unutarnje legitimacije izgubilo se u težnji za stjecanjem vanjske legitimacije, odnosno u nekoj mjeri se stvorila slika poistovjećivanja toga dvoga. Naime, simboli kolektivnog identiteta o kojima govori Kiossev (2003) a koji predstavljaju izvanjsku manifestaciju unutarnje legitimacije nacije-države, opterećeni su optužbama za prisvajanje od makedonskih susjeda koji su ili sami na moćnoj poziciji (Grčka) ili imaju moćne saveznike (na strani Srba po pitanju prava na autokefalnu Crkvu je cijela službena pravoslavna Crkva) ili su na barem jednoj stepenici više od Makedonije (Bugarska je članica EU). Tako da se je pitanje identiteta u biti pretilo na bilateralna previranja sa susjedima, što je dovelo do preklapanja vanjske legitimacije i stvaranja nacionalnog identiteta. Makedonija je bila prisiljena ipak pristati na „priznavanje“ pripadanja 'Zapadnom Balkanu' u trenutku kad se je Europska unija okrenula regionalnom ključu za proširivanje, pa makedonska vlast nije mogla riskirati stvaranje dodatnih problema pri eventualnom pristupnom procesu EU unutar kojeg je Druga od Drugih – *kolektiv sjena*.

Još jedan pojam koji je bitan u ovome radu prepoznaje se u citatu s kojim počinje ovo poglavlje, a to je pojam ambivalencije. Naime, Osmanli (1992: 204, prema Balalovska, 2004) govori o „prozirn[o]j zemlj[i] koja postoji, ali ipak nije tu“, iz čega se također vidi i položaj subdrugosti, budući da ovo nije klasična ambivalencija koja ima uvid u položaj Prvosti, već je ambivalencija između postojanja i nepostojanja, a to postojanja ovisi upravo o gore razloženoj vanjskoj legitimaciji. Osmanli (1992, prema Balalovska 2004) govori o „balkanskim duhovima“, dakle o naciji koja ni na Balkanu nije prisutna, odnosno nema svoj glas. „Ukoliko žele postati dio respektabilnog i široko prihvaćenog arhiva o Balkanu ovdašnji narodi („Mi – domoroci“) moraju svoju priču ispričati nekom vanjskom posredniku („informatoru“) koji će je napisati, prekrojiti i interpretirati na odgovarajući, znanstveno prihvatljiv način“ (Luketić, 2013: 106). Navedeni citat ocrtava balkanizam, kako ga definira Todorova (2006), ali i ukazuje još jednom na hijerarhiju u Europi gdje glas 'Zapadnom Balkanu' daje zapadna Europa, a zemlje

---

⁷ Više o situaciji sa susjedima u poglavljima prvog dijela analize – od 6.1.1 do 6.1.5.

na rubu moraju odlučiti kome se prikloniti da mi mogle eventualno plasirati svoj glas i tako steći i vidljivost i legitimnost.

Ipak, poveže li se sve ovo navedeno s Kiossevim konceptom samokolonizacije, ne može se izbjeći konstatacija o internaliziranoj kolonijalnoj svijesti manifestiranoj kroz metaforu neodgovornog djeteta jer „štogod se dogodi na Balkanu, to neće biti krivnja 'balkanskih duhova' već Europe“ (Balalovska, 2004: 204). Makedonski autor Sead Džigal (2002, prema Luketić 2013) pak ide korak dalje te govori o ugodi potlačene pozicije:

Širi se pseudologika o tome kako je siromah Balkan žrtva raznih geopolitičkih predračuna velikih sila, kako Balkan nije bio u mogućnosti birati i kako mu je nametnuta loša sudbina, kako je Balkan odrođen od Europe zbog sebičnog pragmatizma 'trulog Zapada', kako je Balkan kritika njegove hiper-hipokrizije itd. U toj narativnoj vertikali balkanskih naroda o samima sebi prevladava jedna nazovi je malograđanska kratkovidnost i nedostatak šireg okvira sagledavanja i procjenjivanja vlastite prošlosti i sadašnjosti. 'Balkanci' se jednostavno ne mogu suočiti sa svojim likom u njegovoj realnoj bistrini. Osobno ogledalo ostaje napuklo, zatamnjeno i umazano krvavim mrljama prošlosti.“

Džigal ovime kritizira pristajanje na diskurs žrtve, te na neki način krivi balkanske narode za poziciju u kojoj su se našli. Mičući tako dio tereta krivnje s geopolitičkih igara zapadnih sila, Džigal okrivljuje Balkance za nedostatak pogleda te za ostajanje u kontekstu prošlosti, odnosno, u prvi plan stavlja samokolonizirajući moment ističući ga kao glavnog krivca za Drugost Balkana. Ipak, osvrnemo li se na prethodno izložene autore i njihove analize, može se zaključiti da je situacija daleko kompliciranija od jednostavnog prihvaćanja pozicije žrtve jer je tako lakše. Samosvijest naroda i njegovih političkih elita, prije svega, proizlazi iz jake unutarnje legitimacije odnosno svijesti građana da je nacija-država njihovo pravo i odgovornost, što potiče političku aktivnost širokog kruga ljudi te se dolazi do šireg značenja koncepcije demokracije. No, budući da je mladim državama s područja bivše Jugoslavije, uključujući i Makedoniju, u prvom redu bila bitna vanjska legitimacija, razvijanje svijesti o aktivnom građanstvu kao osnovi demokratskog uređenja ostalo je po strani što je onda stvorilo osnovu za dugoročnu ovisnost o vanjskom priznanju koje zahtjeva konstantno dokazivanje i ispunjavanje vanjskih uvjeta. Kako to u praksi izgleda bit će obrazloženo kroz rezultate kontekstualnog dijela analize.

4. Istraživačka pitanja

Uzimajući u obzir teorijsku koncepciju rada te navedene ciljeve, koncipirana su sljedeća istraživačka pitanja kojima će se baviti ovaj rad pri interpretaciji dobivenih rezultata analize:

1. Koje okolnosti definiraju geopolitički položaj Makedonije u odnosu na ostale aktere na ('Zapadnom') Balkanu te u odnosu na Europsku uniju?
2. Koja semantička i semiotička sredstva se upošljavaju iz pozicije predstavnika zemalja Europske unije pri stvaranju razlikovne distance između aktera? Kakva se putem njih, unutar diskurzivne sheme aktera Europske unije i medijske reprezentacije, šalje slika o položaju Makedonije?
3. Na koji način se opravdavaju izrečeni stavovi? Što nam implicitno govore tvrdnje koje se koriste kao argumenti za opravdavanje izrečenih stavova?

5. Metodologija istraživanja

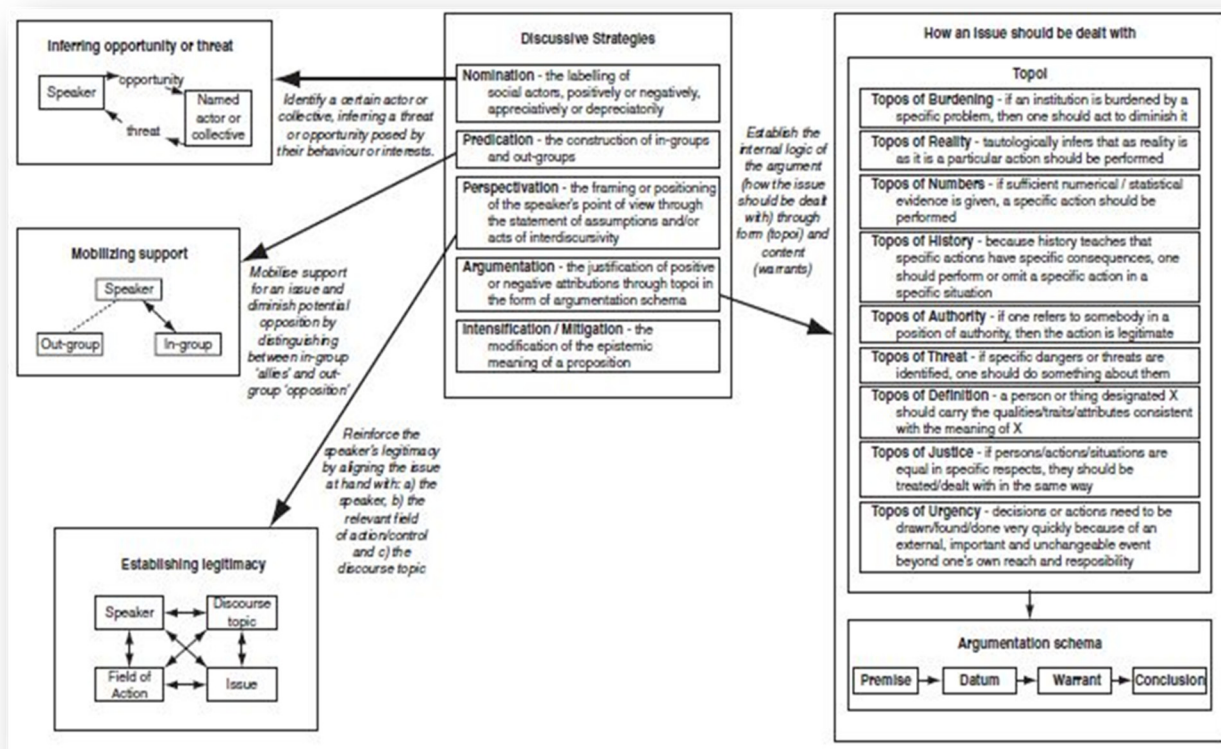
Sobzirom na to da su ciljevi ovog rada usmjereni prema dubljem razumijevanju medijske reprezentacije odnosa Europske unije i Makedonije iz perspektive Europske unije, a kroz okvir postkolonijalnih teorija, kvalitativna metoda diskurzivno historijske analize pokazala se primjerenom za analizu podataka. Naime, upravo ta metoda „omogućuje sredstva za traženje latentnih dinamika moći i raspona akterskih potencijala, budući da integrira i triangulira znanje o povijesnim izvorima i pozadinu društvenih i političkih polja unutar kojih su smješteni diskurzivni događaji“ (Wodak, 2011: 38), a takve su namjere i istaknute u ciljevima ovog rada. Opisani pristup nužan je pri pokušaju stvaranja što cjelovitijih opisa značenja koja opterećuju određene izraze, naročito ako se vodimo postavkom kulturnog sociologa Isaaca Reeda da „pričanje o činjenicama u humanističkim poljima početno uključuje strukturu značenja i namjera, i, stoga se (...) društvene činjenice (...) moraju izvoditi i razumijevati u dijalogu o tome što se događa ili se dogodilo u određeno vrijeme, na određenom mjestu i u određenom društvu“ (Reed, 2011: 16). Usku vezu kulturne sociologije s ovom metodom vidimo i iz poklapanja navedenog Reedovog zaključka s definicijom diskursa u diskurzivno historijskoj analizi; prema Ruth Wodak: „diskurs je povezan s makro temom (...); on je klaster kontekstualno zavisnih semiotičkih praksi koje su smještene unutar specifičnih polja društvene aktivnosti; on je društveno konstituiran ali i društveni konstituent, on integrira različite razlikujuće pozicije i glasove“ (Wodak, 2011: 39). Budući da se postkolonijalne teorije najčešće upošljavaju upravo zbog njihove analitičke snage razotkrivanja i opisivanja uloge aktera s obzirom na određene pozicije moći u geopolitičkom i historijskom kontekstu, u ovoj metodi uočen je potencijal za specifičnu poveznicu teorije i metode u cilju što preciznijeg

određivanja i što bogatijeg opisivanja pozicija objekta, odnosno predmeta analize, tj. njihovih manifestnih oblika unutar medijskih sadržaja. Osim toga, čvrsta veza između postkolonijalnih teorija i historijske diskurzivne analize leži u važnosti povijesnog konteksta za objašnjavanje trenutne situacije aktera. Tako postkolonijalne teorije temelje svoje postulate na analizi povijesnih zbivanja i historijskih društvenih procesa, raščlanjujući odnose unutar hijerarhija moći, a historijska diskurzivna analiza iščitava značenja iz sadržaja određenog vremenskog razdoblja kroz postavljeni kontekst temeljen velikim dijelom na zapretenim odnosima i situacijama iz prošlosti.

Metoda diskurzivno historijske analize „razlikuje tri dimenzije koje tvore tekstualna značenja i strukture: teme (...), diskurzivne strategije (...) i lingvistička sredstva“ (Wodak, 2011: 38), a prije same analize tekstova, predviđa iščitavanje konteksta kroz četiri sloja: „intertekstualne i interdiskurzivne veze između izraza, tekstova, žanrova i diskursa; izvan lingvističke društvene/sociološke varijable; povijest i arheologiju tekstova i organizacija; institucionalne okvire specifičnih konteksta situacije“ (Wodak, 2011: 38), što upravo vodi prema gore spomenutoj postavci Isaaca Reeda. Sama analiza materijala koja slijedi nakon opisa i analize konteksta, izvodi se u tri faze: definiranje specifičnih tema određenog diskursa, istraživanje diskurzivnih strategija te istraživanje lingvističkih sredstava i specifičnih kontekstualno zavisnih lingvističkih izvedbi (Wodak i Meyer 2001). Te tri faze nisu nužno odvojene i zasebno detaljno razrađene već se simultano provode te s obzirom na tok koji daju i diktiraju sami nalazi.

Ovaj rad slijedi strukturu diskurzivno historijske analize koju predlaže Ruth Wodak (2001; 2011), a koja je demonstrirana u priloženom Grafičkom prikazu 1. Osim diskurzivnih strategija za koje Wodak i Meyer (2001: 73) kažu da su „sistematični načini upotrebe jezika koje detektiramo na različitim nivoima lingvističke organiziranosti i kompleksnosti“, bitnu ulogu u diskurzivno historijskoj analizi imaju *topoi*. Wodak ih na skici analize smješta pod diskurzivnu strategiju argumentacije stavova/izjava, te ih definira kao „sadržajno povezana opravdanja ili 'pravila zaključivanja' koja povezuju argument ili argumente sa zaključkom ili centralnom tvrdnjom“ (Wodak, 2011: 42). *Topoi* su u osnovi općenite tvrdnje, odnosno opća mjesta kojima se zaobilazi spominjanje konkretnih podataka, a u isto vrijeme se postiže dojam argumentiranosti (Wodak, 2011), što je vrlo jednostavno vidljivo unutar političkog diskursa u medijima o čemu će detaljnije biti riječi u poglavlju rezultata.

Grafički prikaz 1 (Wodak, 2011: 44).

Predložak za analizu obavljenu za potrebe ovog rada činilo je trinaest članaka objavljenih na portalima EUObserver.com i EURACTIV.com koji su se bavili aktualnim političkim stanjem u Makedoniji te jedna izjava s Internet stranice EEAS-a. Pojavljuju se u razdoblju nakon objavljivanja rezultata parlamentarnih izbora u Makedoniji u listopadu 2016., zaključno s lipnjem 2017. godine kada se situacija u Makedoniji po tom pitanju stabilizirala. Jedan od članaka – „Wiretap scandal threatens democracy in Macedonia“ datira iz 2015. godine, no korišten je u analizi jer je skandal koji se obrađuje u tom članku važan za političku krizu koja je uslijedila godinu dana kasnije. Isto tako, valja naglasiti da zbog ograničene forme diplomskog rada nije bilo moguće uključiti više članaka koji se bave ovom temom te je stoga izabran jedan reprezentativan članak s portala EUROACTIV. Navedeno razdoblje (listopad 2016. - lipanj 2017.) izabrano je kao vremenski okvir kako bi do izražaja mogle doći različite faze razvoja događaja počevši od početnih zahtjeva, preko sagledavanja reakcije kako makedonskih tako i europskih aktera do konačnog postizanja sporazuma koji je uključio razne vidove kompromisa nastalih pod utjecajem vanjskih faktora. Na taj način postavljeni su uvjeti za izdvajanje ključnih diskurzivnih točaka medijske reprezentacije položaja Makedonije iz centra moći kojem se ova država teži približiti kroz proces 'europizacije'. Navedeni portali izabrani su kao relevantni izvor podataka zbog njihove uloge u prenošenju vijesti iz Europskog parlamenta za što su usko specijalizirani. EUObserver su, kako se navodi na njihovim

stranicama, „neprofitne, neovisne, internetske novine osnovane u Bruxellesu 2000. godine“ (EUObserver, s.a.). Nazivaju se neovisnim novinama budući da im utemeljitelj nije nikakvo službeno tijelo Europske unije niti primaju ikakva sredstva od Europskog parlamenta za svoj rad, već se financiraju od pretplata i marketinških oglasa. Ipak, u skladu s upošljenom metodom i na temelju predloženog teorijskog okvira nužno je biti skeptičan prema nepristranosti novina koje izvještavaju iz centra moći Europske unije. Nameće se pitanje je li moguće izbjeći eurocentričnu početnu poziciju s obzirom na prostor u kojem nastaju i poziciju koju uživaju kao izvor za citiranje vijesti iz Europskog parlamenta? Možemo li iz toga iščitati internaliziranu kolonijalnu poziciju koja na egzotiziranu razliku gleda kao na normativ i standardnu početnu poziciju za analizu u odnosima centar – periferija? S druge strane, upravo taj element (ne)svjesne pristranosti doprinosi ovom radu, njegovom analitičkom i argumentacijskom pristupu, budući da je cilj upravo oblikovati sliku o diskurzivnim sastavnicama europskog pogleda na položaj i status Makedonije, što će biti demonstrirano kroz primjere iz članaka sastavljenih u formi izvješća o događaju, ali i u formi kolumni, odnosno mišljenja urednika o pojedinom događaju ili temi. Na isti način pristupit će se i člancima preuzetima sa stranice EURACTIV.com koji također tvrdi da „prenosi vijesti i produbljuje debate o političkim pitanjima bez zauzimanja strana“ (EURACTIV, s.a.). Ovakav opis u izravnom je sukobu s Reedovom postavkom (2012) o nužnom osobnom doprinosu u raspravama o društvenim stvarima, ali i navodi na moguću zaključak o nedovoljnoj svjesnosti o vlastitoj poziciji, što vjerojatno nije referenca koju žele imati ozbiljne i utjecajne novine. Svoj bitan položaj u svijetu medija one legitimiraju značajnom pozicijom u organizaciji „Community of EU Actors“ koja „uključuje nekoliko tisuća europskih organizacija i tvrtki koje EURACTIV koriste kao izvor informacija“ (EURACTIV.com, s.a.).

6. Rezultati istraživanja i rasprava

6.1. Makedonija u hijerarhiji odnosa Europske unije i ('Zapadnog') Balkana

Kako bi što kvalitetnije i potpunije opisali kontekst diskursa čija je analiza u fokusu ovog rada, u ovom dijelu razrade kontekst se definira kroz četiri (međusobno isprepletene) teme: unutarnji odnosi političkih snaga u Makedoniji, odnosi Makedonije sa susjednim državama, pozicija Makedonije unutar Balkana te odnosi Makedonije s Europskom unijom. Navedene cjeline 'isplivale su' kao bitne sastavnice diskursa o Makedoniji, a nakon početnog stupnja analize novinskih članaka s temom izbora u Makedoniji i popratnih problema, pri čemu su ustanovljene i izdvojene diskurzivne teme demonstrirane u Grafičkom prikazu 1.

6.1.1. Unutarnja previranja i pitanje albanske manjine

Prije svega, potrebno je geografski smjestiti zemlju koju se stavlja pod analitičko povećalo. *Atlas svijeta za 21. stoljeće* u kratkom opisu navodi da je Makedonija

„(...) republika na južnom Balkanu koja se sastoji od nekoliko planinskih lanaca usmjerenih u smjeru sjeveroistok-jugozapad i koji označavaju podjelu između sliva Egejskog mora i rijeke Dunav. (...) Stanovništvo se pretežno sastoji od Makedonaca. Postoji i važna albanska manjina, te mali postoci Turaka, Srba i Roma. Makedonsko pravoslavno kršćanstvo, koje druge pravoslavne zajednice ne priznaju, glavna je vjera.“ (2003: 598).

Osim podataka bitnih za vizualizaciju položaja, citirani opis ističe važnost albanske manjine te specifičan status najvažnije vjere u Makedoniji. Ti podatci nisu dalje razloženi unutar ovog izvora podataka, no sama činjenica da su istaknuti u sažetom opisu države govori da njihova uloga nije nimalo beznačajna, dapače, snažno utječu na trenutno političko stanje u državi kao i na međunarodne odnose Makedonije. Prvo će biti razložena i analizirana problematika s albanskom manjinom, a nakon toga bit će dan osvrt na religijsko pitanje važno za obje nacionalne zajednice.

Prema zadnjem službenom popisu stanovništva provedenom 2002. godine, Albanci čine 25,17% ukupnog stanovništva Makedonije što ih čini najbrojnijom nacionalnom manjinom; drugi po brojnosti su Turci s 3,85% udjela u ukupnom stanovništvu (Državni statistički ured 'Dame Gruev', 2005)⁸. Pitanje uvjeta, odnosno tko i na koji način te kada smije biti popisano izuzetno je bitno za političko uređenje Makedonije budući da je Ohridskim sporazumom izravno povezan status etničkih manjina s njihovom brojnošću (Jović, 2011). Naime, tim su sporazumom, do kojeg je došlo izravnim posredovanjem NATO-a i Europske unije, zajamčena prava pripadnicima nacionalnih manjina koje čine više od 20 posto ukupnog stanovništva, navodi Jović (2011), što je kriterij kojeg ispunjavaju samo Albanci. Na taj način problem popisa stanovništva bio je privremeno riješen, a albanska manjina dobila je određeni stupanj propisanih ali i zadržala neka nepropisana prava. Naime, Ohridskim sporazumom izričito je zabranjeno stvaranje zasebnih federacija, općina ili kantona s obzirom na etničku pripadnost, no u slučaju albanske manjine, to se pravilo u praksi ne provodi već je Makedonija i nakon potpisivanja ovog sporazuma ostala politički podijeljena s obzirom na zone utjecaja, što znači da je zapadni dio zemlje i dalje pod albanskom vlašću (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014). U prilog

---

⁸ Navedeni podatci stari su šesnaest godina jer se novi redovni popis stanovništva nije mogao provesti uslijed davanja otkaza odgovornih ljudi za njegovu provedbu nekoliko dana prije početka popisivanja te nemogućnosti dogovora oko uvjeta popisa, kako su tada prenosili mediji.

razlikovanju prakse i teorije govori zahtjev Europske komisije u postupku pretpristupnih radnji za euro-integracijski proces za političkim dijalogom (Aspridis i Petrelli, 2012) ne samo između Makedonije i vanjskih čimbenika, već i među političkim strankama unutar Makedonije, što se inače zahtijeva samo od zemalja koje su podijeljene po etničkoj osnovi (Risteska, 2013). Iako na prvi pogled izgleda nelogično, ova situacija može se jednostavno objasniti potrebom vladajućih za potporom nacionalnih manjina. Također, na ovakav razvoj utjecala je i želja za ulaskom u EU koji donosi velike političke bodove unatoč riziku od kritika nacionalistički nastrojenih pristaša (u to vrijeme na vlasti je bila konzervativna vlada) zbog zadiranja u nacionalnu identitetsku politiku (Geddes i Taylor, 2016), koja je bitna stavka političkog programa tada vladajuće stranke VMRO-DPMNE⁹. Pristaše te stranke većinom čine etnički Makedonci, no iako je stranka nacionalistički orijentirana, naklonjena je članstvu u Europskoj uniji i NATO-u, navode Geddes i Taylor (2016), što su karakteristike koje su ponekad u izravnom sukobu, kao što je to ovdje bio slučaj.

Zanimljivo je da je i prije Ohridskog sporazuma u Makedoniji postojala specifična situacija s političkim opcijama na vlasti; dapače, Makedonija je jedna od prvih zemalja u Istočnoj Europi koja je imala nacionalne manjine u vladajućoj koaliciji (Stojanovski, Marolov i Aaniev, 2014). Stoga, može se zaključiti kako je albanska manjina i prije potpisivanja ovog sporazuma po pitanju prava na političku aktivnost bila u relativno povoljnom položaju, no uslijed izjednačavanja brojnosti pripadnika nacionalne manje i razine prava, stvorili su se uvjeti za pretvaranje popisa stanovništva u „sredstvo borbe za etnički status“ (Jović, 2011: 37), čime se otvara prostor značajnim manipulacijama s ozbiljnim posljedicama. Konkretno, u ovom slučaju došlo je do miješanja ovog pitanja sa svim važnim političkim odlukama, što je uvelike povezano i s činjenicom da je Ohridski sporazum nastao pod patronatom Europske unije i NATO-a. Naime, tadašnjoj konzervativnoj vlasti na čelu s Nikolom Gruevskim obećan je otvoren put prema euroatlantskim integracijama ako pristanu na ustupke za nacionalne manjine, odnosno za Albance¹⁰. Tim potezom postignuta je situacija koja je svim uključenim stranama odgovarala: makedonska vlada mogla se pohvaliti napretkom u pregovorima sa zapadnim silama te ujedno učvrstila političku potporu nacionalnih manjina, Albanci su dobili više propisanih prava, a EU i NATO etablirali su svoj položaj moći te osigurali mir u, za njih,

---

⁹ Vnatrašno Makedonska Revolucionerna Organizacija – Demokratska Partija za Makedonsko Nacionalno Edinstvo (u prijevodu: Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno jedinstvo).

¹⁰ Podatci preuzeti iz novinskih članaka su predmet ove analize. Iako nisu znanstveni izvori, autorica rada procijenila je da je nužno navesti neke od podataka iz tih izvora u ovom dijelu rada budući da čine bitan dio slike konteksta. U ovom poglavlju navedeni su samo podatci koji se ponavljaju u većini članaka, dok su mišljenja i analize iz pojedinih članaka ostavljeni isključivo za analizu.

geopolitički veoma važnom području. S druge strane, nakon što su na parlamentarnim izborima koji su potom uslijedili, stranke albanske nacionalne manjine dale podršku potrebnu za dolazak na vlast Socijaldemokratskom savezu Makedonije (SDMS) na čelu sa Zoranom Zaevom, konzervativci su se pobunili zbog zabrinutosti oko rušenja nacionalnog integriteta Makedonije, prije svega zbog zahtjeva albanske manjine za uvođenjem albanskog jezika kao drugog službenog jezika u Makedoniji. Napeta politička situacija trajala je mjesecima, a makedonski predsjednik Đorđe Ivanov pristao je dati mandat novoizabranoj vladi tek nakon što je Zoran Zaev obećao da odustaje od uvođenja albanskog jezika kao drugog službenog jezika što bi, po mišljenju konzervativne struje, značajno ugrozilo nacionalni integritet Makedonije. U međuvremenu, na Đorđa Ivanova, predsjednika Makedonije, međunarodna zajednica na čelu s predstavnicima Europske unije vršila je snažan pritisak da prizna rezultate izbora i preda mandat za sastav vlade Zoranu Zaevu, budući da se napeta situacija produljila od listopada 2016. godine do svibnja 2017, što je za EU predstavljalo velik rizik od stvaranja nestabilnosti na cijelom području Balkana.

Važnost koju područje Balkana ima za Europsku uniju potvrđena je spominjanjem zemalja koje još uvijek nisu članice u dokumentu „Globalna strategija za Europsku uniju u području zajedničke i vanjske politike“, ističu u svom radu Ivice Simonovskog i Zeynep Ence Unsal (2016). Navedeni autori objašnjenje tome vide u novim sigurnosnim prijetnjama jer je „(...) Balkanska regija važna za (pitanja) migracija, terorizma, energetske sigurnosti, organiziranog kriminala kako za EU tako i za Europu, pa stabilni Balkan također znači stabilnu EU i Europu“ (Simonovski i Ence Unsal, 2016: 146). Mir na Balkanu kao bitnu komponentu mira u Europi naglašava i jedna od najmoćnijih europskih političarki, njemačka kancelarka Angela Merkel: „Politička stabilnost regije znači političku stabilnost za nas također. Znamo to iz iskustva“ (Rettman, 2017i), što također govori o važnosti teme za centre moći. Makedonija je pritom bitan element zbog svoje geografske pozicije koja bi Rusiji, ukoliko se prikloni njenom patronatu, dala povoljnu poziciju unutar kruga zemalja naklonjenih EU i NATO-u, te zbog napetih političkih situacija sa susjednim zemljama svaki od kojih može dovesti do sukoba koji bi značajno ugrozili mir regije.

Neriješene bilateralne probleme Makedonije Stojanovski, Marolov i Ananiev u svom radu „Macedonian Question Reframed“ (2014) nazivaju *trećim makedonskim pitanjem*, a prvim koji nije povezan s težnjom za Velikom Makedonijom već se tiče identitetskih pitanja. Autori pritom ističu problem s Grčkom oko imena Republika Makedonija kao i problem različitih tumačenja povijesti u usporedbi s bugarskim čitanjem događaja istih razdoblja te situaciju s nepriznavanjem Makedonske pravoslavne crkve od strane drugih pravoslavnih crkava, na

prvom mjestu, od strane Srpske pravoslavne crkve. Navedeni problemi govore nam o dvije bitne točke pri razmišljanju o položaju Makedonije: prvo, situacije s ozbiljnim političkim ali i ekonomskim posljedicama na položaj Makedonije nastaju zbog klasičnih nacionalističkih identitetskih markera čiji nositelji su bili politike konzervativne vlade na čelu s Nikolom Gruevskim; drugo, Makedonija ni unutar regije kojoj pripada ne uživa poziciju ravnopravnog položaja. Religija kao identitetski marker izuzetno je bitna za Makedonce koji pod Otomanskom vlašću nisu uspijevali razviti osjećaj za vlastiti etnički identitet već su se na prvom mjestu poistovjećivali s pripadnošću susjednim Crkvama - Konstantinopolskim patrijarhatom i Bugarskom egzarhijom (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014). Makedonska pravoslavna crkva do 1920. godine pripadala je pod Srpsku patrijaršiju, no 1967. proglašava se autokefalnom što Srpska pravoslavna crkva još uvijek nije priznala (Hrvatska enciklopedija, s.a.). Zahvaljujući tradicionalno dobrim odnosima Srbije i Grčke, ali i bilateralnom problemu s imenom, moćna Grčka pravoslavna crkva podržava nepriznavanje samostalnosti Makedonske crkve, što dovodi članove pravoslavne zajednice u Makedoniji u podređen i izoliran položaj s obzirom na njihovu širu religijsku zajednicu te umanjuje legitimitet važnom identitetskog obilježja te nacije.

6.1.2. Makedonsko – bugarski odnosi

Problem s vanjskim priznavanjem makedonskih nacionalnih obilježja vidljiv je i iz bilateralnih odnosa sa susjednom Bugarskom. Naime, iako je Bugarska prva priznala Makedoniju kao neovisnu državu, ona odbija priznati Makedoncima njihovu zasebnu nacionalnost kao i postojanje zasebnog makedonskog jezika (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014). Budući da međunarodno pravo ne razlikuje priznavanje neovisne države od priznavanja postojanja pripadajuće većinske nacije, za potrebe pisanja teksta službenog priznanja Republike Makedonije pronađeno je tehničko rješenje koje navodi da se dokument potpisuje sukladno službenim jezicima propisanim makedonskim i bugarskim ustavima, čime je izbjegnuto službeno priznavanje, ali i eksplicitno nepriznavanje, navode Stojanovski, Marolov i Ananiev (2014). Osim što se ovakvom formulacijom dovodi u ponižavajuću situaciju većinski narod države koju se priznaje kao neovisnu, *tehničko rješenje* nosi konotaciju privremenosti, nedovršenosti, rješenja koje je smišljeno da bi se određeni problem tog trenutka maknuo s dnevnog reda. Putem takvih formulacija koje su vrlo lako usporedive s često korištenim patronizirajućim metaforama Europe kao „obitelji koja prima u svoje okrilje djecu“, odnosno postkomunističke zemlje (Petrović, 2015), stvara se slika države kao nedovoljno dobre da ravnopravno sudjeluje u međunarodnim odnosima, te stoga treba zaštitnika čijim će se uvjetima pokoriti zbog nedostatka moći unutar vlastite pozicije.

Iako gore opisani problem nema uporište koji mu daje snagu za stvaranje dodatnih vanjskopolitičkih problema osim s Bugarskom, to doprinosi dojmu nelegitimnosti osnovnih pokazatelja nacionalnog identiteta, naročito kad je riječ o društvu kao što je makedonsko u kojem je „nacionalni diskurs determiniran primordijalnim i esencijalističkim pristupom koji razumijeva nacionalni i etnički identitet kao nešto inherentno i ne podložno promjeni“ (Brunnbauer, 2004, prema Stojanovski, Marolov, Ananiev, 2014: 299). Razlikovanjem priznanja države ali ne i nacije koja je matično mjesto države, postepeno se unutar međunarodnog političkog diskursa (Bugarska ipak kao članica Europske unije ima lakši pristup centrima moći, op.), stvara početna točka razmišljanja o Makedoniji kao državi bez većinske nacije sa svojim specifičnim značajkama različitim od bilo koje druge nacije-države. Elizabeta Šleeva tako je ovu dramu koja se odvija kroz vanjsku i unutarnju političku situaciju Makedonije kao nositeljice makedonskog nacionalnog identiteta, opisala kao „stanje trajne obeskućenosti, graničnosti, izmještenosti, koju Homi Bhabha imenuje nimalo teroriziranom sintagmom 'ljudi bez adrese' (...)“ (2003: 340). Ipak, bugarski međunarodni utjecaj nije toliko jak da bi se ova situacija direktnije prelila na ekonomsku i politički situaciju Makedonije. Nasuprot tome, Grčka, usprkos svojim unutarnjim političkim i ekonomskim problemima, pripada u krug starosjedioca Europske unije te se njezino prisvajanje prava na ime Republika Makedonija u međunarodnim političkim krugovima shvaća ozbiljno te povlači za sobom izravne i vidljive posljedice.

6.1.3. Makedonsko – grčki odnosi: pravo na ime i status subdrugosti

Problemi oko prava na ime između Makedonije i Grčke započeli su odmah nakon proglašenja neovisnosti Republike Makedonije u rujnu 1991. (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014; Geddes i Taylor, 2016; Daskalovski, 2017). Grčka je reagirala promptno zbog imena koji se poklapa s imenom grčke pokrajine, optužujući Makedoniju da svoju neovisnost temelji na „(...) umjetnoj i lažnoj ideji 'makedonske nacije' koja je sistematski kultivirana kroz falsifikaciju povijesti i eksploataciju drevne Makedonije“ (Geddes i Taylor, 2016). Navedena formulacija evidentno podupire stajalište Stojanovskog, Marolova i Ananieva (2014) koji u svom radu navode da je, uz osnovne kritične markere poput religije, jezika i zajedničkog teritorija, za stvaranje kolektivnog nacionalnog identiteta potreban i 'izum tradicije' i mita. Grčka politička elita je iz postupka Makedonije pri definiranju imena iščitala uzurpiranje grčke slavne povijesti, a time i negiranje Grcima njihove osnove za stvaranje kolektivnog identiteta. Drugim riječima, negiranjem prava korištenja imena Makedonija svojoj susjednoj državi, Grci štite svoje nacionalne mitove temeljem kojih su izgradili osjećaj pripadnosti naciji unutar svojih granica. Službeni stav Grčke po pitanju imena Makedonije nije se puno promijenio od 1990-ih

godina, navodi Daskalovski (2017), što je vidljivo iz izjave grčke ministrice vanjskih poslova iz 2016. godine kako se „(...) ime Makedonija odnosi na državu i civilizaciju drevnih Makedonaca, koji su, bez ikakve sumnje, dio nacionalnog i povijesnog grčkog nasljeđa i nemaju nikakve veze sa stanovništvom bivše jugoslavenske Republike Makedonije koji su Slaveni, stigli u regiju drevnog Kraljevstva Makedonije u puno kasnijoj fazi“ (Daskalovski, 2017: 330). Demonstrirana retorika temeljena na nacionalnim mitovima zatvara vrata konstruktivnoj komunikaciji koja bi vodila do rješenja problema budući da je jedini mogući odgovor s druge strane - ili slaganje s izrečenim ili postavljanje potpuno suprotne argumentacije s istom logikom¹¹. Za razliku od osnovne linije argumentacije, kroz protekle godine evidentne su promjene upotrijebljenih mehanizama u cilju nametanja grčke pozicije kao legitimne.

Prvi pritisak službene Atene krenuo je iz tri smjera: ekonomskog, političkog i vojnog. Zatvaranjem luke u Solunu Makedonija je ostala bez energetske potrepština, u prvom redu bez pristupa nafti što je znatno otežalo i poskupjelo uvoz i izvoz. Politički pritisak očitovao se u snažnom lobiranju preko kojeg je Grčka bilateralno pitanje imena uspjela nametnuti kao uvjet za ulazak u euroatlantske integracije, dok su vojni pritisak demonstrirali vojnim vježbama na graničnim teritorijima (Stojanovski, Marolov i Anananiev, 2014). Kroz navedene mehanizme Grčka je praktički ucijenila Makedoniju po pitanjima koji su izrazito bitni za opstojnost i funkcioniranje države. 1992. godine međunarodna tijela prihvatila su UN-ovu formulaciju FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia - Bivša jugoslavenska Republika Makedonija) kao službenu, iako ni Grčka ni Makedonija nisu bile sklone ovom rješenju (Geddes i Taylor, 2016). Dapače, mnogi Makedonci ishod u kojem pristaju na promjenu imena države i obavezuju se na kreiranje nove zastave smatraju izuzetno uvredljivim (RFE/RL, 2005 prema Geddes i Taylor, 2016), što izravno govori o osjećaju manje vrijednosti i podređenosti pripadnika nacije koja se mora podvinuti moćnijim subjektima kako bi postigla neke prioritete ciljeve. Osim toga, stavljanjem u naziv države pridjev *bivša*, diskurzivno ju se stavlja u prostor prošlosti, definira ju se s obzirom na ono gdje je pripadala, briše se njezino postojanje unutar konteksta suvremenosti, a time ujedno i iz konteksta budućnosti. Evidentna asimetrija moći na grčkoj je strani, kao što bi bila u bilo kojem slučaju spora između članice i nečlanice EU, što je izravna posljedica logike Europske unije koja oslabljuje granice između članica kako bi učvrstila vanjske granice prema nečlanicama (Geddes i Taylor, 2016). Grci su u ovom slučaju

---

¹¹ 17. lipnja 2018. ministri vanjskih poslova Grčke i Makedonije, Nikos Kotzias i Nikola Dimitrov potpisali su sporazum o novom imenu Makedonije koja bi se, ukoliko prijedlog prođe referendum te glasanja u makedonskom i grčkom parlamentu, trebala zvati Republika Sjeverna Makedonija. Unatoč potpisanim sporazumom, rješenje problema možda i nije tako blizu, budući da su se pristalice konzervativnih struja u obje zemlje pobunile protiv takvog rješenja te su odmah po potpisivanju izbili nasilni prosvjedi i u Grčkoj i u Makedoniji.

iskoristili sav potencijal te pozicije te čak išli i iznad očekivanih i uobičajenih koraka¹². 1995. godine potpisan je Privremeni sporazum prema kojem se pitanje imena svodi na striktno bilateralno pitanje te ne smije predstavljati zapreku pri vanjskopolitičkim pitanjima (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014; Geddes i Taylor, 2016; Daskalovski, 2017). Nakon toga uslijedio je i prvi službeni kontakt između Europske unije i Makedonije, te je 1997. godine otvoren Ured europskog diplomatskog predstavnika u Skopju (Risteska, 2013). Situacija se mijenja i po pitanju grčke strategije pritiska prema Makedoniji, pa se grčka vlada 1996. godine odlučuje na taktiku stvaranja ekonomske ovisnosti Makedonije o Grčkoj. Unatoč uvjetima postavljenim u Sporazumu, Grčka 2008. godine iskorištava svoje pravo veta te tako onemogućuje sudjelovanje FYORM-a na 'summitu'. Zbog propisanih pravila o pristupanju novih članica EU-u ili NATO-u, usprkos zaključku nadležne komisije da se ovo pitanje mora svesti na bilateralno pitanje, nije moguće primiti novu članicu ukoliko nisu suglasne sve zemlje članice (Geddes i Taylor, 2016). Ovaj događaj označio je povratak na lošije bilateralne odnose Makedonije i Grčke, kao i dodatno otežavanje pristupanju euroatlantskim integracijama. Događaji koji su uslijedili, poput „antikvizacije“ Skopja¹³ te blokiranje pregovora Makedonije i EU od strane Grčke, unatoč još jednoj odluci Komisije da to pitanje ne smije biti zapreka (Geddes i Taylor, 2016), pridonijeli su daljnjem udaljavanju od rješavanja problema, a time i jačanju konzervativnih stranaka u Makedoniji. VMRO-DPMNE na čelu s Nikolom Gruevskim, stavljajući u prvi plan nacionalističke teme, dobiva sve veću podršku javnosti, iako u isto vrijeme zbog projekata poput „Skopje 2014“ (koje je iziskivalo velika financijske izdatke u trenutku nestabilnosti makedonskog gospodarstva, op.), gubi međunarodnu podršku, navode Geddes i Taylor (2016). „Nacija je postala jedino sredstvo za kompenzaciju realne (ekonomske, političke) inferiornosti“ (2003: 342), sažima bit situacije Elizabeta Šeleva u svom eseju „Ljudi i adrese“. Smjenom vlasti 2017. godine kad je, nakon devet mjeseci političke krize zbog odbijanja makedonskog predsjednika Đorđa Ivanova da preda mandat za sastavljanje vlade Zoranu Zaevu, na vlast došao Socijaldemokratski savez Makedonije (SDSM), promijenila se nacionalna retorika. Nova vlast inzistira na skretanju smjera razgovora o problemu smatrajući ga geografskim a ne političkim ili ideološkim, što otvara novi prostor za pregovore. Nova

---

¹² Npr. usporedba sa slučajem graničnog spora Slovenije i Hrvatske gdje su obje zemlje pristale na ustupke u ime europskih vrijednosti, budući da je Slovenija bila nova članica i morala je dokazivati svoje europejstvo (pokazatelj postojanja hijerarhije unutar članica) pa nije, poput Grčke, mogla inzistirati do krajnjih granica. (Geddes i Taylor, 2017).

¹³ Riječ je o projektu pod vodstvom Nikole Gruevskog tijekom kojeg su se po Skopju postavili kipovi Aleksandra Velikog i Filipa II, a aerodrom u Skopju preimenovao u aerodrom Aleksandra Velikog, što je u Grčkoj viđeno kao prisvajanje povijesnog junaka. S druge strane, u Makedoniji je ovaj projekt prihvaćen većinom od nacionalističke struje budući da sa svojom homogenizirajućom namjerom nacionalne manjine, pogotovo Albance, stavlja u položaj potpune nevidljivosti u društvu (Geddes i Taylor, 2016).

situacija bit će detaljnije opisana u poglavlju u kojem se iznose rezultati analize novinskih članaka, koji su čine najveći dio izvora podataka novijeg datuma.

Opisana situacija može poslužiti i kao uvod za podnaslov sljedećeg potpoglavlja koji će se baviti odnosom Europske unije i Makedonije. Grčka je jedna od zemalja starosjedilaca Europske unije. Njezina pozicija je u usporedbi s pozicijom Makedonije izuzetno privilegirana, što različite vlade koje su se kroz godine promijenile u toj državi iskorištavaju. Unatoč nalazima nadležnih komisija koje redom daju za pravo makedonskoj strani u sporu, Europska unija ne poduzima ništa konkretno da bi se te odluke sprovele ako Grčka ne pristane na njihovo provođenje. Zbog takvih ustaljenih praksi zemlje nečlanice u nezavidnoj su poziciji pri apliciranju jer su prisiljene pristajati na uvjete koje im postavljaju zemlje članice, iako to nisu propisani uvjeti Europske unije. Makedonija je kao zemlja koja je okružena susjedima koji ili pripadaju Europskoj uniji ili imaju snažno zaleđe u vidu moćnih savezništava (Srbija s Grčkom i Rusijom, npr.), idealan Drugi spram kojeg se ostale zemlje 'Zapadnog Balkana' mogu diferencirati pri dokazivanju svog 'zapadnjaštva'. Na taj način države koje su u proces tranzicije i europske integracije krenule nakon raspada Jugoslavije, ali su pritom iz različitih razloga bile uspješnije od Makedonije i ostalih država koje još uvijek nisu ušle u EU, aktivno sudjeluju u daljnjem marginaliziranju susjednih im zemalja, nečlanica EU (Štikš i Horvat, 2015). Takve prakse nisu ništa novo; još u vrijeme kad se ideja nacije-države tek oblikovala, moćne zemlje Europe tražile su i opisivale Drugog, radikalizirajući njegove značajke kako bi istaknule svoj identitet, posebnost i nadmoć. U isto vrijeme takva praksa nije bila moguća za zemlje s europske margine koje su kroz procese kulturne hegemonije internalizirale svojstva drugosti, uključujući i samokolonizaciju (Kiossev, 2011). Slijedeći liniju moći može se zaključiti kako države, članice Europske unije s Balkana stavljaju države, nečlanice Europske unije s Balkana u poziciju subdrugosti s obzirom na EU koji je stvarni centar moći unutar pripadajućeg geopolitičkog kruga, koja svoju moć demonstrira, između ostalog, distanciranjem od Balkana.

6.1.4. Odnos EU/NATO – Makedonija

Vlade Republike Makedonije, kako konzervativne tako i socijaldemokratske, u svojim strateškim ciljevima mandata ističu napredak u pregovorima o pristupu euroatlantskim integracijama. EU i NATO svoj su dobar položaj u Makedoniji osigurali nakon što su medijacijom i potpisivanjem Ohridskog sporazuma spriječili izbijanje građanskog rata u Makedoniji između etničkih Makedonaca i Albanaca 2001. godine. Kao što je to već jednim dijelom opisano u prethodnom potpoglavlju, pitanje pristupa Republike Makedonije, odnosno FYROM-a Europskoj uniji i NATO savezu usko je povezano s bilateralnim odnosima Makedonije i Grčke. No iako je Europska unija prisiljena poštovati grčki veto, nije joj u interesu

predugo Makedoniju držati po strani, s obzirom na to da na taj način važan geopolitički prostor ostavlja izložen utjecajima drugih svjetskih sila, poput Rusije i Kine. Uostalom, proširenje je općenito u korist EU „(...) budući da omogućava EU postizanje vlastitih ekonomskih i političkih ciljeva, naročito u područjima poput unutarnje trgovine, energetike, transporta, zaštite okoliša i napora za ograničavanje klimatskih promjena“ (Füle, 2010, prema Aspridis i Petrelli, 2012). Koristeći svoj tradicionalno dobar odnos s Grčkom i Srbijom, Rusija se kontinuirano pokušava uspostaviti na Balkanu kao bitan čimbenik, unatoč tome što je Grčka članica EU, a Srbija se nada to postati. Jedan od vidljivijih koraka ruske prisutnosti na Balkanu svakako je potpisivanje Deklaracije o suradnji s političkim strankama u Makedoniji, Crnoj Gori, BiH te Bugarskoj, navode Simonovski i Ece Unsal (2016), redom državama nečlanicama EU (osim Bugarske). Osim političke nadmoći, legitimiran utjecaj nad teritorijem Balkana važan je i u ekonomskom smislu, budući da „dijagonalni put“ Beč-Beograd-Skoplje-Sofia-Istanbul predstavlja glavnu rutu koja povezuje Europu i Istok, što u isto vrijeme znači i glavni ulaz u Europu za zemlje Srednjeg Istoka (Simonovski i Ece Unsal., 2016).

S druge strane, europski političari često ističu kako „(...) Europa nije samo zajednica ekonomski definiranih interesa, već nešto više – nositelj određenih kulturnih vrijednosti koje se trebaju dokazivati i braniti“ (Groys, 2011). Na temelju tih vrijednosti koje se redovito definiraju kroz ljudska prava, demokraciju, toleranciju prema strancima i otvorenost prema drugim kulturama, navodi Groys (2011), Europa se distancira od ne-Europe, uključujući zemlje poput zemalja Balkana koje teže ulasku u EU, ali i od SAD-a te Kine. Dakle, kako bi se neka zemlja mogla uključiti u krug zemalja članica Europske unije, ona mora implementirati navedene vrijednosti u svoj kulturno-vrijednosni sustav, no budući su ovo u osnovi opće humanističke vrijednosti¹⁴ te ne ističu specifičnu razliku između europske i ostalih/drugih kultura, ovaj princip treba razumjeti kao prihvaćanje navedenih vrijednosti onako kako ih Veliki Prvi (EU/Europa) vidi i definira. U skladu s tim tzv. Kopenhaški kriterij određuje da potencijalna zemlja članica mora postići stabilnost institucija „garantirajući demokraciju, vladavinu prava, ljudska prava te poštovanje i zaštitu manjina; funkcionalnu tržišnu ekonomiju te mogućnost prihvaćanja općih pravila, standarda i politika Unije“ (Aspridis i Petrelli, 2012: 140). Ako se vratimo na zaključak iz prethodnog paragrafa o potrebi za distanciranjem u cilju samoidentifikacije kao moćnog subjekta, otvara se pitanje koliko blizu, u identitetskom i funkcionalnom smislu, Makedonija treba prići, a da bi bila primljena, a koliko daleko treba ostati da bi i dalje služila EU i starijim članicama EU s Balkana kao orijentir njihove

---

¹⁴ Legitimnost za prisvajanje navedenih vrijednosti Europa, odnosno njezini predstavnici temelje na prosvjetiteljskom pokretu u 19. stoljeću koji je afirmirao te vrijednosti (Chakrabarty, 2000).

identifikacije? U nastavku ovog poglavlja pokušat će se odgovoriti i na pitanje koji su ključni čimbenici trenutnog odnosa Europske unije i Republike Makedonije/FYROM-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Makedonije i EU-a potpisan je 2001. godine te je stupio na snagu 2004. godine. Pet godina nakon toga Komisija je preporučila Vijeću otvaranje pregovora (Aspridis i Petrelli, 2012), no značajniji napredak izostao je zbog prethodno opisanog bilateralnog spora s Grčkom. Problem s Grčkom nije bio jedina zapreka pregovora jer Makedonija i bez tog bilateralnog problema ima pitanja unutarnjeg tipa koja predstavljaju značajne zapreke za nastavak pregovora. Kako naglašavaju različiti autori (npr. Aspridis i Petrelli, 2012; Risteska, 2012), Europska unija zadnjem krugu proširenja koji zahvaća zemlje 'Zapadnog Balkana', pristupa bitno drukčije nego što je to ranije bio slučaj, pri čemu je jedan od bitnijih faktora proces europeizacije na čijoj se provedbi inzistira prije samog pristupanja. Sam proces (Radaelli 2000, prema Aspridis i Petrelli, 2012: 141), podrazumijeva proces

izgradnje, širenja i institucionalizacije formalnih i neformalnih pravila, procedura, paradigmi donošenja odluka, stilova, 'načina izvođenja stvari' te dijeljenih vjerovanja i normi koje su prvo definirane i ustaljene u donošenju odluka EU-a i tada inkorporirane u logiku unutarnjeg diskursa, identiteta, političkih struktura te javnih politika.

S obzirom da se u zemljama 'Zapadnog Balkana' EU u pravilu smatra i referentnom točkom pri procjeni razine modernizacije različitih aspekata društva (Ioakimidis u Demetropolou 2002., prema Risteska, 2012), što se jednim dijelom vrlo vjerojatno može pripisati i samokolonizaciji tj. „hegemoniji Zapada bez dominacije“ (Kiossev, 2011), pretpostavka je da taj proces ne bi trebao nailaziti na institucionalne zapreke država koje imaju ambiciju pristupa EU. Proces europeizacije, u svojoj osnovi, može biti dvosmjernan i jednosmjernan, no uzme li se u obzir da je tijekom procesa pregovora nužna implementacija cjelovitog europskog zakonodavstva u domaće zakonodavstvo te uvjetovanje članstva prihvaćanjem određenih promjena (Aspridis i Petrelli, 2012), može se zaključiti kako ne preostaje puno prostora za dvosmjernost.

Risteska (2012) proces europeizacije Makedonije dijeli u dvije faze: od 2001. do 2004. godine, te od 2004. do danas. Prvi dio procesa obilježen je suradnjom EU-a s NATO-om pri rješavanju sukoba etničkih grupa u Makedoniji davanjem europske perspektive te financijskih sredstava za olakšavanje pristupnog puta, dok kao početak druge faze Risteska (2012) ističe zahtjev Makedonije za pristupanje EU 2004. godine. Od tog datuma Europska komisija neprestano šalje zahtjeve i uvjete prema Makedoniji, no unatoč kontinuiranom ispunjavanju tih

zahtjeva, Makedonija ne napreduje zbog stava Europskog vijeća da se veto Grčke ne može ignorirati. Uslijed takvog razvoja događaja, nastavlja Risteska (2012), u Makedoniji prevladava osjećaj da se pregovori svode na uvjete koje postavljaju glavni gradovi zemalja članica pri čemu je jasno da su uvjeti u potpunosti jednosmjerni i da ih Makedonija mora ispuniti ukoliko želi zadržati europsku perspektivu, unatoč nedostatku vidljivog napretka. Budući da je proširivanje strateški interes EU, a s druge strane ne može se odvijati protiv volje svojih članica, uloga ključnih tijela poput Europske komisije i Europskog vijeća pokazuje se određujućom u ovom procesu. Praksa pokazuje da su one dosad donosile kontradiktorne odluke; preciznije, EK daje uvjete čije bi ispunjavanje trebalo značiti napredak u pregovorima, a EV ne može prijeći preko spora s Grčkom. Takva situacija omogućava EU da ne mora još neko vrijeme donositi konačne odluke, a u isto vrijeme zadržava utjecaj inzistirajući na daljnjem procesu europeizacije. Kako bi što dulje održala takvo stanje, EU mora zadržati svoj kredibilitet koji se temelji na konkretnijoj europskoj perspektivi za Makedoniju, dok Makedonija svoj kredibilitet mora održavati ispunjavanjem uvjeta (Aspridis i Petrelli, 2012) koje EU može mijenjati opravdavajući to nužnom prilagodbom zahtjeva specifičnoj situaciji u konkretnoj zemlji pristupnici (Grabbe, 1999 prema Risteska, 2012). Shvaćanje da je pristup EU proces, a ne niz pravila, Marija Risteska (2012) smatra dobru vladavinu izrazito važnom pri implementaciji. Načelo dobre vladavine, prema Bijelom papiru o europskoj vlasti, pretpostavlja pet principa: otvorenost, participaciju, odgovornost, efikasnost i usklađenost (Risteska, 2012) što su osnovne pretpostavke europeizacije, no pritom je važno uzeti u obzir bitno različite početne uvjete u pojedinim zemljama. Risteska (2012) se pri analizi drži koncepta dobre vladavine kojeg Tanja Börzel (2009) svodi na dvije dimenzije: dobra vladavina kao administrativni koncept i kao politički koncept. Administrativni dio podrazumijeva građenje institucija države kako bi mogle stvoriti i održavati političku stabilnost te poboljšati ekonomsku održivost, dok politička komponenta podrazumijeva izgrađivanje demokratičnosti i demokratskih institucija, odnosno civilno društvo (Risteska, 2012), što se sažeto može svesti na razlikovanje unutarnje i vanjske legitimnosti. Navedena podjela važna je u razumijevanju odnosa EU prema Makedoniji, odnosno u pronalaženju ključnih strategija za stvaranje/održavanje poželjne političke i identitetske klime iz perspektive Europske unije. Naime, nakon što su primljene Bugarska i Rumunjska, EU je bila pod udarom kritika zbog nedovoljne administrativne pripremljenosti novih članica s naročitim naglaskom na visoki stupanj korupcije. Kako takva situacija nikako nije dobra ni za ugled EU a ni za mogućnost provođenja njenih politika, nakon spomenutog kruga proširenja EU je stavila još veći naglasak na administrativnu komponentu dobre vladavine, ističe Risteska (2012). To je vidljivo na primjeru Makedonije gdje su naponi EU-a u potpunosti na strani jačanja administrativnog dijela koncepta dobre vladavine, dok je unutarnji

legitimitet ostavljen u sferi unutarnjih pitanja što je rezultiralo izostankom sudjelovanja nevladinog sektora u donošenju odluka (Risteska, 2012). Koristeći se tom strategijom, EU je izbjegla ponavljanje slučaja s Bugarskom i Rumunjskom, no paralelno je i osigurala održavanje identitetskog odmaka na bazi razine demokracije kao razlikovne točke.

6.1.5. Zaključno o kontekstu i poziciji Republike Makedonije

Kroz prethodnih pet potpoglavlja koja i naslovima upućuju na kontekstnu fazu analize, cilj je bio definirati i opisati položaj Makedonije unutar njene geopolitičke zone kako bi bile jasnije početne pozicije aktera za sljedeću fazu analize. Nakon definiranja diskurzivnih tema na temelju prezentnih materijala i znanstvenih radova povezanih s ovom temom, kao najvažniji akteri u procesu ustanovljeni su nacionalna manjina Albanaca u Makedoniji, susjedne države Bugarska, Grčka i Srbija te Europska unija koja ima ulogu cilja i moćne zone utjecaja.

Problemi koji su se na temelju analize pojavili kao ključni u međunarodnim odnosima redom su identitetske naravi – jezik, nacija, religija, nacionalni simboli te ime države, što u svom radu „Between 'the Balkans' and 'Europe': A Study of the Contemporary Transformation of Macedonian Identity“ iz 2004. godine primjećuje i Katarina Balalovska. Do njih je došlo uslijed nemogućnosti Makedonije da izvanjski legitimira vlastite nacionalne mitove nužne za stvaranje stabilnog kolektivnog identiteta (Stojanovski, Marolov i Ananiev, 2014). Naime, Bugarska Makedoniji negira postojanje specifične nacije i zasebnog jezika, Grčka ne dopušta korištenje imena Makedonija zbog njihove istoimene regije za koju smatraju da ima ekskluzivno pravo korištenja tog imena, inzistirajući na tumačenju da Republika Makedonija s tim nazivom iskazuje pretenzije na teritorij koji pripada Grčkoj. I Grčka i Bugarska optužuju Makedoniju za iskrivljene interpretacije povijesti te za krađu nacionalnih junaka (Aleksandar Veliki i Filip II), a Srpska pravoslavna crkva odbija priznati Makedonsku pravoslavnu crkvu. Osim toga, unutarnji politički problemi povezani ponajviše s albanskom etničkom manjinom, pojačavaju političku nestabilnost koja se reflektira kako na gospodarstvo tako i na međunarodnu poziciju i kredibilitet. Slijedom navedenog, može se zaključiti kako nacionalni simboli koji su prihvaćeni kao iskaz postojanja i legitimnosti određene države-nacije u slučaju Makedonije nisu prošli vanjsko vrednovanje, odnosno ne uspijevaju ispuniti svoju osnovne funkcije reprezentacije te definiranja identitetskih točki kod pripadnika makedonske nacije. Rezultat tog problema je osjećaj poniženosti makedonskog naroda uslijed pristajanja na uvjete poput mijenjanja imena države ili izgleda zastave (Geddes i Taylor, 2016) te podređen položaj Makedonije unutar regije budući da su ostale države 'Zapadnog Balkana' (naročito one koje im stvaraju navedene probleme, o.p.), priznate od svojih susjeda i unutar šireg europskog kruga. Dodatni problem povezan je s težnjom Republike Makedonije za pristupanjem Europskoj uniji,

budući da su Bugarska i Grčka članice te im njihov status (naročito Grčke kao stare i utjecajne članice) dopušta otežavanje europskog puta za Makedoniju, uz službene uvjete europeizacije koje određuje Europska komisija. Sam koncept europeizacije uvelike podsjeća na koncept civiliziranja koloniziranih kultura kojim su se kolonizatorovi kulturni i društveni standardi definirali kao viši stupanj napretka čime se starosjedilačka kultura stavljala u kontekst zaostalosti i nepoželjnosti. Također, nije moguće izbjeći paralelu sa Saidovim opisom europskog viđenja orijentalizma kojim se naglašava institucionalna potpora tom specifičnom diskursu unutar prostora koji su pod nekom vrstom hegemonije (Said, 2008).

Usustave li se opisani problemi unutar nekog oblika hijerarhije međunarodnog položaja, Makedoniju se nužno mora smjestiti daleko iza Europske unije i 'Zapadnog Balkana'. Iz navedenih podataka proizlazi da njezina pozicija i napredak izravno ovise o odnosima sa susjedima koji ili pripadaju euroatlantskim integracijama ili imaju moćne saveznike koji im drže stranu u sporu s Makedonijom (npr. po pitanju priznanja autokefalne Makedonske crkve Srbi uživaju potporu Grčke). Susjedi uvelike ovise o velikim svjetskim silama stvorenima u procesu globalizacije a koje su regiju Balkana pretvorile u polje za bitku za prevlast u novom svjetskom poretku (Simonovski i Ece Unsal, 2016). Stoga je Makedonija u svom razvoju prisiljena ovisiti o ispunjavanju uvjeta koju joj nameću zemlje u okruženju usporedo s uvjetima Europske unije, čija se moć u velikoj mjeri naturalizirala na prostoru 'Zapadnog Balkana' da se o Uniji često govori o određujućem, unutarnjem faktoru pri donošenju bitnih političkih odluka. Sjetimo li se Fanonovih (1973) riječi o kolonizatoru koji nije zadovoljan samo da uzme u svoje ruke sadašnjost i budućnost koloniziranog, već i da iskrivljuje prošlost, može se reći da Makedonija prolazi kroz dvije simultane razine „kolonizacije“: prva se provodi od strane susjeda koji joj oduzimaju sredstva legitimacije, a druga od strane Europske unije, putem europeizacije i naturaliziranja njezine moći unutar makedonskog, nacionalno-državnog identiteta. Osim toga, Balalovska (2004) navodi kako još od prvotnog proglašenja neovisnosti Makedonija vodi simultanu borbu za priznanjem: s jedne strane, to je borba za priznanjem njezine suverenosti, a s druge strane, to je borba za priznanje njezine pripadnosti Europi. Iz navedenog proizlazi definiranje položaja Makedonije kao nositeljice subdrugosti ili subdruge, kao entiteta koji svojom nemogućnošću legitimacije daje referentnu točku za legitimaciju moći svojim susjedima i, usporedo, Europskoj uniji.

6.2. Analiza diskursa medijskih tekstova

Drugi dio analize prema metodi historijske diskurzivne analize korištene za potrebe ovog rada temelji se na interpretaciji trinaest tekstova preuzetih s Internet portala novina EUObserver.com te EURACTIV.com te jedne izjave preuzete s Internet stranice European

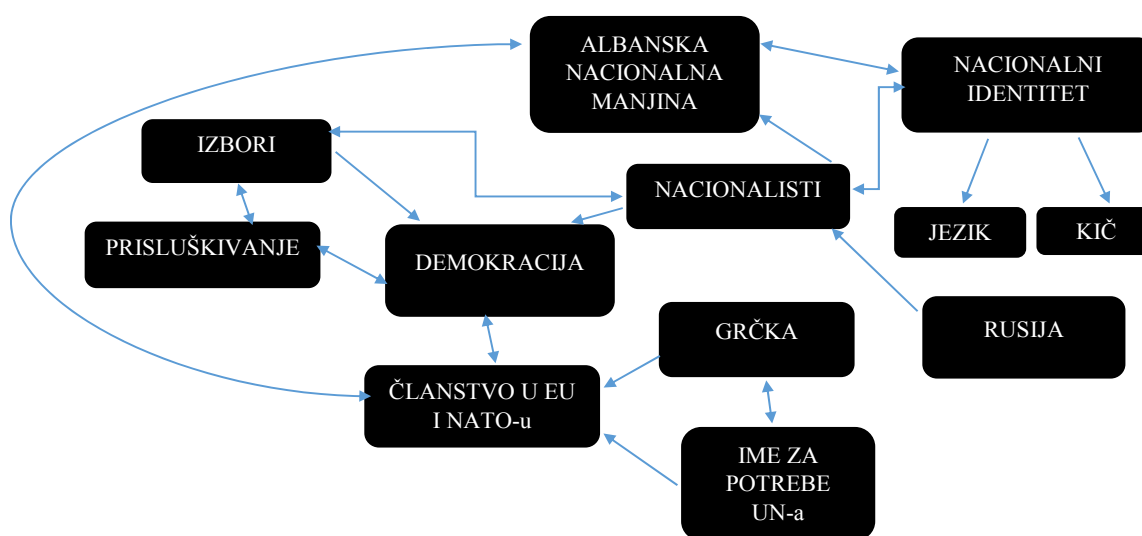

External Action Service koji se bavio aktualnim političkim stanjem u Makedoniji, tekstova nastalih u razdoblju nakon objavljivanja rezultata parlamentarnih izbora u Makedoniji, počevši od listopada 2016. do lipnja 2017., kad se situacija u Makedoniji stabilizirala. Kao što je već rečeno u poglavlju *Metodologija istraživanja*, navedene novine odabrane su zbog njihovog međunarodnog ugleda kao i zbog pozicije iz koje pišu. Naime, sjedište obje novine, Bruxelles koji je središte moći Europske unije, iz čega posljedično proizlazi odrednica europskog pogleda, jer, iako se oba izvora deklariraju kao 'neovisni', „[e]urocentrizam je naš neizbježan okvir – i naš kavez! – u tumačenju odnosa između geografskih prostora i kultura; (...)“ (Luketić, 2013: 13). Analiza se temelji na metodološkoj shemi Ruth Wodak demonstriranoj u Grafičkom prikazu 1, a tumačenje se izvodi na temelju prethodno provedene analize konteksta i teorijskog okvira.

6.2.1. Diskurzivne teme

Nakon iščitavanja članaka ustanovljeno je deset tema oko kojih se stvara diskurs vezan za političku situaciju u Makedoniji kao i za odnos između Makedonije i Europske unije u navedenom razdoblju. Diskurzivne teme i njihove međusobne veze predstavljene su u Grafičkom prikazu 2.1. Neke od ovih tema ne spominju se na eksplicitan način već kroz spajanje njihovih sadržajnih komponenti; npr. nacionalni identitet se spominje kroz stavljanje naglaska na važnost jezika, u poveznici s imenom države i sl.

Grafički prikaz 2.1: diskurzivne teme¹⁵

¹⁵Navedeni prikaz demonstrira veze između ustanovljenih tema. Povezivanjem tema putem uzročno-posljedične linije omogućeno je okupljanje istih u krovne teme koje su predstavljene kao potpoglavlja druge faze analize, odnosno diskurzivne analize medijskih tekstova.

6.2.1.1. Albanska manjina kao faktor makedonskog identiteta i euroatlantskih integracija

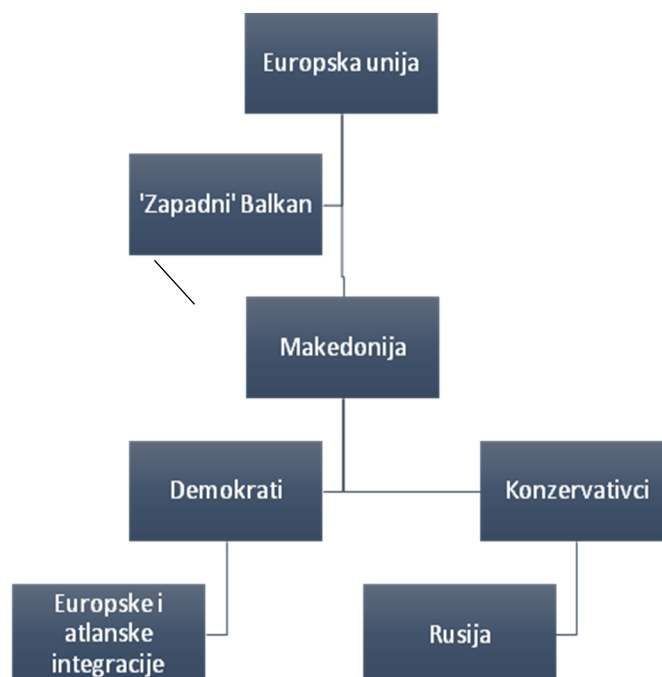
Tema albanske nacionalne manjine eksplicitno se spominje u devet od četrnaest obrađenih članaka pri čemu niti jedan od tih članaka nije direktno naslovljen kao da se bavi tim pitanjem već se unutar članaka spominju podatci vezani za tu temu uz neizostavan *topos* brojke, odnosno spominjanje postotka članova albanske manjine u ukupnoj makedonskoj populaciji. U dvama tekstovima EURACTIV-a spominju se krivi podatci o 1/3 i o 30% udjela Albanaca u ukupnoj populaciji, iako je u jednom od njih – „Wiretap scandal threatens democracy in Macedonia“ – tek na kraju članka spomenut i točan podatak o 25% udjela albanske manjine.¹⁶ U ostalim člancima spominje se točna brojka, što u slučaju makedonske situacije nije nimalo nebitno. Naime, prava nacionalnih manjina u Makedoniji, slijedom uvjeta dogovorenih Ohridskim sporazumom, izravno ovise o postotku udjela u ukupnom stanovništvu, a te uvjete zadovoljava isključivo albanska manjina. Takvo rješenje je *topos* broja samo po sebi, odnosno implicira da se nešto mora dogoditi slijedom dostizanja određene brojčane vrijednosti (Wodak, 2011). Druga problem je činjenica da je sadržaj i provedba Ohridskog sporazuma izravno pod patronatom Europske unije i NATO-a, te je njime Makedonija stvorila sebi put prema euroatlantskim integracijama, uz obavezu poštivanja manjinskih prava; naime, „NATO je posredovao mirovni sporazum kojim su osigurana veća prava za albansku manjinu koja čini 30% populacije te je Makedoniji obećan put pristupa NATO-u i EU“ (Euractiv, 2015). Time su zapadni centri moći jasno označili svoju poziciju dok je Rusija, koji mnogi smatraju suprostavljenom stranom, svoju geopolitičku nadmoć pozicionirala uz nacionalističku struju koja „etničke Albance percipira kao prijetnju nacionalnom jedinstvu“ (EURACTIV, 2015). Rusija je, navodi EURACTIV (2015), „optužila Albaniju, NATO i EU da pokušavaju Makedoniji nametnuti proalbansku vladu“. Iz ovog citata vidljivo je pozicioniranje spomenutih novina, odnosno njihovo svrstavanje uz struju euroatlantskih integracija kroz diskurzivno odvajanje: „oni“ vide Albance kao prijetnju, „mi“ ih vidimo kao integralni dio. U ovom slučaju očito je stvaranje unutarnjih i vanjskih aktera (Grafički prikaz 2.2) : albanska manjina, EU, NATO i Makedonija nasuprot Rusiji i nacionalističkoj struji u Makedoniji. Pritom se kao najvažnije pitanje ističe zahtjev etničkih Albanaca za proglašenje albanskog jezika kao drugog službenog jezika u Makedoniji, što se iz perspektive nacionalističkih grupacija unutar Makedonije i ruske strane iščitava kao osnova za rastakanje cjelovitosti makedonske države. Tako je Predsjednik „izrazio zabrinutost zbog kontroverznog zahtjeva albanskih stranaka da albanski jezik bude služben jezik diljem Makedonije“ (EURACTIV, 2015) te se izražava bojazan od stvaranja Velike Albanije. Predsjednik Ivanov pristao je dati mandat za sastavljanje

---

¹⁶ Točnost podataka nije posve pouzdana budući da su podatci stari šesnaest godina zbog neuspjelih pokušaja novih popisa stanovništva.

vlade Zoranu Zaevu tek nakon što je „Zaev rekao da je predsjedniku dostavio pisana jamstva, uključujući i jamstvo za zaštitu jedinstva i suvereniteta države“ (EURACTIV, 2017a), odnosno nakon što je odustao od ispunjenja tog zahtjeva albanske manjine. Predsjednik Ivanov je tu situaciju okarakterizirao kao „uklanjanje zapreka za davanje mandata“ (Rettman, 2017f), čime je izbjegao situaciju da ga se kritizira zbog pristajanja na uvjete EU-a i NATO-a koji su vršili snažan pritisak na njega kako bi predao mandat. Zanimljivo je da se ni u izjavi Zaeva niti u izjavi Ivanova pitanje albanskog jezika eksplicitno ne spominje već se naslućuje kroz *topoie* koji su politički prihvatljivi. Jezik je svakako jedan od temeljnih identitetskih markera nacije, kako u praktičnom tako i u kulturnom te političkom smislu (During, 2003), budući da podčinjena skupina u slučaju nedobivanja legitimacije svog jezika mora pristati na upotrebu jezika kolonizatora. Ili, u ovom slučaju, većine ukoliko želi imati glas i biti vidljiva. Osim toga, na ovom primjeru potvrđuje se i teza o stvaranju Drugosti unutar Drugosti (Luketić, 2013), jer i onaj koji je po svojoj poziciji Drugi gradi svoj identitet na temelju razlike od svog Drugog. Ivanovu je tako inzistiranje na očuvanju makedonskog jezika kao jedinog službenog jezika omogućilo legitimitet unutar desne političke opcije koja svoju poziciju većinom gradi na očuvanju nacionalnih simbola poput jezika, imena države, zastave, religije, nacionalnih mitova, a koji su, u makedonskom slučaju, redom dovedeni u pitanje. Stoga desna opcija, uz potporu Rusije, nastoji potpirivati nacionalističke tenzije prvenstveno preko albanskih prava uspostavljajući tako diskurs direktne ugroženosti opstojnosti Makedonije zbog prava albanske manjine. „Makedonija ne može preživjeti bez Rusije“ (Rettman, 2017f), izjava je ruskog veleposlanika u Skopju koja demonstrira poziciju koju gradi ruski akter utjecaja. Kolonijalni diskurs oličen u potrebi za prisustvom vanjskog gospodara ogleda se i u stavu Bujara Osmania, inače demokratskog makedonskog političara albanskog podrijetla, da „Ljudi svake zemlje (...) imaju pravo izabrati kome će pripadati“ (Rettman, 2017h). Ova izjava, dana u svjetlu podatka da većina Makedonaca želi ući u Europsku uniju, odražava poziciju internalizacije kolonijalne logike o nedoraslosti koloniziranih te potrebi za vođenjem, što se često ogleda u patronizirajućim metaforama obitelji, djece, 'prelaska dugog puta' i sl.: „Prije deset godina, FYROM je bila najbolji učenik u razredu (u smislu proeuropskih reformi), a to nije slučaj danas“ (Rettman, 2017g), izjava je Johana Hahna koja potvrđuje prihvaćenost takve forme unutar službenog političkog diskursa (vidi Petrović, 2015). Osim toga, na vidjelo izlazi i samokolonizirajući moment prepoznavanja svojih vrijednosti u vrijednostima vanjskih utjecaja (Kiossev, 1999, 2011), a suverenitet se shvaća kao samostalnost u izboru strana pri geopolitičkim borbama velikih sila.

Grafički prikaz 2.2 Stvaranje „unutarnjih“ i „vanjskih“ grupa

6.2.1.2. Europska unija – vanjskopolitički cilj i unutarnji faktor

EUObserver u kolumni Bernarda Kouchnera (2017) donosi podatak da 54% Makedonaca želi da njihova država postane članica Europske unije, a autor teksta izražava mišljenje da je „članstvo u EU-u dio rješenja za nestabilnosti na Balkanu i njegovu dugu povijest međuetničkih sukoba“. U kontekstu Makedonije ovaj se zaključak prvenstveno odnosi na sukobe između etničkih Albanaca i makedonske većine. Tako se u nekoliko članaka ističe situacija s albanskom manjinom kao jedan od najvažnijih razloga nestabilnosti Makedonije: „Makedonija, bivša Jugoslavenska republika koja broji oko 2 milijuna stanovnika, izbjegla je nasilje tijekom raspada bivše federacije u 1990-im godinama ali je poljuljana pobunom etničkih Albanaca 2001. godine“ (EURACTIV, 2017b), što je argument koji je koristila i sama Makedonija (Balalovska, 2004) dok je pokušavala navezati svoj identitet direktno na europski, kao 'miran kutak iracionalnog Balkana'. Drugi članci samo ponegdje, u dijelu rečenice, spominju „etničku podijeljenost“ ili opisuju Makedoniju kao „etnički mozaik“, iako je jedina veća nacionalna manjina ona albanska. (Euractiv, 2015). U prikazivanju Makedonije kroz kontekst historičnosti društvenih procesa uključujući i onaj kao bivše republike unutar SFRJ, implicira se odsutnost iz suvremenosti te gore citiran članak ne predstavlja iznimku. Takav opis novine koriste i kao uvod u priču o prisluškivanju novinara sklonih tadašnjoj opoziciji:

Četrnaest godina nakon što je NATO izvukao Makedoniju s ruba građanskog rata, bivša jugoslavenska republika nekoć slavljena kao uspješna priča zapadne intervencije uronjena je u skandal za kojeg kritičari navode da je ogolio njezinu

demokraciju kao praznu, te koji potencijalno može nanovo otvoriti opasne etničke podjele. (Euractiv, 2015)

Upravo je priča o prisluškivanju koje je naređeno iz redova tadašnjeg premijera Gruevskog jedna od prijelomnih točaka na kojoj se vidi povlačenje crte između europskog interesa za makedonskim pristupanjem i držanje distance koja osigurava održavanje pozicije Drugosti Makedonije u odnosu na Europsku uniju. Osim toga, skandal oko prisluškivanja u medijima označen je kao početak političke krize u Makedoniji, a iznimno je bitan za kasnije događaje budući da je Gruevskom prijetio kazneni progon u slučaju gubitka imuniteta koji dolazi s pozicijom vlasti (Rettman, 2017e). „Ukoliko se snimke pokažu autentičnima (...), Makedonija ne može biti opisana kao demokracija“ (Euractiv, 2015). Ovaj zaključak donio je profesor sa Sveučilišta u Grazu, stručnjak za balkanska pitanja koji djeluje u sklopu znanstvene institucije zemlje Europske unije. Dakle, autor ima i akademsko i geografsko uporište za donošenje takvih zaključaka legitimiranih prijenosom njegovih riječi u utjecajnim novinama koje se pišu u centru europske moći. Mišljenje o stanju demokracije u Makedoniji iznio je i Erwan Fouere, europski poslanik u Makedoniji, rekavši da tamošnja vlada 'radi po svojim pravilima' (Euractiv, 2015); drugim riječima, da ne poštuje prihvaćene standarde razine demokracije, a „Europska unija, kojoj se Makedonija nada pridružiti, izrazila je 'ozbiljnu zabrinutost zbog (...) urušavanja vladavine prava, osnovnih prava i slobode medija“ (Euractiv, 2015). Ubacivanje informacije o makedonskoj težnji usred ovakve rečenice daje se naslutiti i stav novina o nerazmjeru ambicije Makedonije s procjenom njezine društveno - političke situacije. Osim vanjskih reakcija, EURACTIV (2015) je prenio i komentar bivšeg makedonskog ministra vanjskih poslova Miloskog koji je „optužio Zaeva da igra opasnu igru (...) jer ne pristaje nekome tko želi biti premijer da igra ulogu Snowdena ili Assangea“, te prisluškivanog novinara koji nije bio iznenađen činjenicom da je bio pod nezakonitim nadzorom tajnih službi.

Druga točka koja se identificira kao pokazatelj stanja demokracije u Makedoniji je nasilje u zgradi Parlamenta koje je izazvalo zgražanje u međunarodnim političkim krugovima. „Maskirani i goloprsi muškarci upali su u makedonski parlament u četvrtak 27.4., usred rastuće zabrinutosti EU-a i SAD-a o balkanskoj stabilnosti“, komentar je EUObservera kojim novine izražavaju svoje slaganje, s tim da razloga za zabrinutost ima. U navedenom citatu također se mora istaknuti i nedostatak pridjeva 'Zapadni' pri spominjanju Balkana, što se može protumačiti kao europska distanca od regije, budući da je kovanica 'Zapadni Balkan' stvorena upravo kako bi se Europa samo iz pragmatičnih razloga, dakle funkcionalno, mogla dovoditi u isti kontekst s tom regijom. Ovo nije jedinstven primjer opisivanja Makedonije kao 'balkanske zemlje' (bez

'Zapada') – „Incident se dogodio nakon mjeseci političke blokade u balkanskoj zemlji...“ (EURACTIV, 2015); „(...) pet mjeseci nakon izbora u nestabilnoj balkanskoj zemlji...“ (EURACTIV, 2017a), itd., pri čemu je primjetno da se pridjev 'Zapadni' redovito izostavlja pri opisivanju negativnih situacija u Makedoniji poput provale u Parlament. „Najoštrije osuđujem napad na makedonski parlament u Skopju. Nema mjesta nasilju u Parlamentu. Demokracija mora ići svojim putem“ (EURACTIV, 2015), reakcija je Johannesa Hahna nakon incidenta. Ovakva poruka europskog povjerenika za proširenje Unije potpada pod patronizirajući diskurs, čiji nastavak je vidljiv i u službenoj izjavi Europske unije: „Ministarstvo unutarnjih poslova i policija moraju osigurati sigurnost parlamenta i njegovih članova“ (Rettman, 2017e), osvrćući se na izjave svjedoka o tome da policija nije reagirala pri upadu nacionalista. Nesigurnost članova Parlamenta pri obavljanju njihovog posla vodi primatelja te informacije prema zaključku o nemogućnosti uspostave vladavine prava, a samo nasilje nadovezuje se na ustaljene balkanističke diskurse.

Tadašnji američki veleposlanik Baily govorio je o manjku demokratskih principa i vladavine prava, a što su osnovne vrijednosti NATO-a, u kontekstu nepriznavanja rezultata izbora (Rettman, 2017a). Kao što je već spominjano u radu, do nepriznavanja rezultata parlamentarnih izbora došlo je zbog prigovora dotadašnjeg premijera Nikole Gruevskog koji je tvrdio da je došlo do „silovanja demokracije“ te je tijekom drugog kruga izbora došlo do teških kršenja demokratskih pravila izbora, što je OSCE demantirao. No najveći problem je predstavljala koalicija socijalista s albanskim strankama koje su zahtijevale priznavanje albanskog jezika kao drugog službenog jezika u Makedoniji. Europska unija i SAD na tu su situaciju reagirali tako da su izravno tražili od Ivanova da promijeni svoju odluku, direktno vršeći pritisak na makedonsko vodstvo. „U demokraciji svi moraju priznati parlamentarne većine. Mi stoga potičemo predsjednika da hitno promisli svoju poziciju“ (Rettman, 2017d), a Federica Mogherini direktno je oživjela kolonijalnu binarnu opoziciju civilizacija - barbarstvo s izjavom da „umjesto demokratskih pravila, prevladava kaos“ (Rettman, 2017a). Izravno upozorenje Ivanovu poslao je predsjednik Europskog vijeća Donald Tusk s porukom da „njegove radnje skreću zemlju s euroatlantskog puta“ (Rettman, 2017c). Navedeni citati, koji se mogu redom čitati kao *topoi* autoriteta, gotovo da izravno koreliraju s postavkama postkolonijalnih diskursa u smislu postavljanja Prvog kao neporecivog autoriteta koji stvara sliku o svome Drugome kroz pogled koji je sam stvorio i kojeg kontinuirano legitimira, u ovom slučaju, putem medija.

Europska perspektiva, prostorna rubnost i politička, društvena, kulturna, religijska, tradicijska, misaona i druga sadašnjost, sasvim određuje naše

prosuđivanje odnosa zaostalosti i napretka, barbarizma i civiliziranosti
(Luketić, 2013: 13).

Europska unija se pritom postavlja kao dvostruki čimbenik, odnosno sebe stavlja u neki vid marginalne pozicije u smislu da je u isto vrijeme unutarnji čimbenik koji ima pravo glasa u unutarnjim pitanjima Makedonije ali i vanjski čimbenik, odnosno cilj kojem Makedonija teži. Iz te situacije proizlazi i poveznica s konceptom Carstva (Hardt i Negri, 2000), budući da se Europska unija uistinu postavlja kao jedina opcija za Makedoniju te svoj utjecaj temelji upravo na monopolu nad vrijednostima koje su definirane kao civilizirane, a što uspijeva kroz vanjsku politiku te proces europeizacije uistinu naturalizirati na prostorima 'Zapadnog Balkana', u ovom slučaju, Makedonije. Generalno prihvaćanje takvog standarda vidljivo je kroz komentare medija poput onog u EUObserveru koji konstatira da su „Gruevski i njegov saveznik Ivanov, makedonski predsjednik, odbili dati [Zaevu] da formira vladu unatoč pritisku EU-a i SAD-a“ (Rettman, 2017e), što je neočekivano s obzirom na odnos snaga unutar hijerarhije. Nakon što su Ivanov i Zaev konačno postigli dogovor, Vijeće Europe je „pozdravilo odluku“ te pozvalo „sve parlamentarne stranke da stave po strani svoje podjele i zajednički rade na jedinstvenoj reformskoj agendi, kako bi vratili zemlju na njezin put prema euroatlantskim integracijama“ (EEAS, 2017). Primjetno je kako se u ovoj izjavi ne spominju civilizacijske razlike niti potreba za ojačavanjem demokratskih standarda već se naglasak stavlja na vraćanje zadovoljavanju europskih zahtjeva koji su pali u drugi plan zbog političke krize. Demokracija kao odraz razine civiliziranosti, koristi se kao razlikovni moment između Makedonije i Europske unije/SAD-a, no ni u jednom trenu se ta diskrepancija ne spominje u kontekstu stvarne zapreke pristupanja Europskoj uniji ni NATO-u. Zanimljivo je ovu situaciju promotriti u kontekstu pozicije „trajne tranzicije iz socijalizma u liberalne demokracije“ (Štiks i Horvat, 2015), a koje su iskusile sve države, nekadašnje sastavnice SFRJ. Sama diskurzivna konstrukcija 'prelazak iz socijalizma u demokraciju' sugerira nedostatak demokracije u socijalizmu, odnosno, stavlja te zemlje u zaostalu poziciju iz koje moraju dohvatiti civilizacijski standard. Štiks i Horvat (2015) naglašavaju da ni sam čin ulaska u Europsku uniju ne oslobađa te zemlje od navedene etikete što onda ostavlja prostor za održavanje hijerarhije te patronizirajućeg stava koji se najčešće, u diskurzivnom smislu, prema vani izražava putem upotrebe metafora dugog trajanja. Analizirani tekstovi sugeriraju da je glavni razlog zbog kojeg je Makedonija toliko dugo stoji u 'europskoj čekaonici' bilateralni problem koji Makedonija ima s Grčkom oko naziva države. „Makedonija želi u NATO i EU ali ju blokira Grčka“ (EURACTIV, 2017b), „Od svih zapreka pristupu EU, problem oko imena čini se najveći“ (Euractiv, 2015), „Makedonija je u redu za pristup [EU i NATO-u], ali njezine aspiracije su stopirane zbog Grčke (...)“ (Rettman, 2017f), „Grčki

ministar vanjskih poslova Nikos Kotzias izjavio je da je otvoren za potporu makedonskim euroatlantskim aspiracijama čim se pitanje imena riješi – to je preduvjet“ (Rettman, 2017h). Kroz ove citate vidljivo je eksplicitno guranje bilateralnog problema s Grčkom u prvi plan, kao glavni razlog zastoja u suradnji s Europskom unijom. Osim europske perspektive, u ovom slučaju vrijedno je spomenuti i komentar situacije s makedonske strane, Bujara Osmania, ministra europskih integracija, koji navodi kako je „problem [imena] predugo teret za obje strane“, što je vrlo zanimljiv *topos* koji opisuje internaliziranu kolonijalnu poziciju budući da ministar nije objasnio kako je to problem za grčku stranu koja je uspjela nametnuti taj problem kao uvjet Makedoniji za ulazak u Europsku uniju. Johannes Hahn, kao predstavnik EU-a, povezo je rješavanje ovog pitanja s novom vladom u Skopju (Rettman, 2017g), čime je dano do znanja da je problem prvenstveno u makedonskoj strani koja ne popušta zahtjevima Grčke, a nova vlada bi to trebala riješiti jer je proeuropski orijentirana, što implicira da se očekuje lakše popuštanje grčkim zahtjevima. Od pet citiranih članaka, samo jedan od njih (Rettman, 2017h) u naslovu ima odnos Grčke i Makedonije, svi ostali se bave nekim drugim problemima koji se svode na gore analiziranu problematiku razine demokracije, a situaciju s Grčkom spominju u zadnjem dijelu teksta kao realno najveći problem te u tom momentu nestaje spominjanje unutarnjih problema. Time se još jednom ukazuje na ulaganje u vanjsku legitimnost Makedonije kako bi unutar međunarodne zajednice postao prihvatljiv njezin ulazak u Europsku uniju, ali se, s druge strane, unutarnja legitimnost, tj. nedostatak iste, ostavlja kao zalog Drugosti nužnoj za održavanje postojećih odnosa moći.

6.2.1.3. Makedonija u službi geopolitike 'Carstava'

„Makedonija je postala posljednje kazalište borbe za prevlast između Zapada i Rusije o budućnosti Zapadnog Balkana“ (Rettman, 2017a), početak je članka naslovljenog „EU and Russia step into Macedonia crisis“, a koji otvoreno govori o značenju koje Makedonija ima za EU i Rusiju. Upotreba metafore 'kazalište' u ovom kontekstu može se iščitati na više načina. Kao prvo, kazalište je mjesto održavanja predstava, dakle, netko ima uloge koje odigrava na tom mjestu koje samo po sebi nema svoju ulogu niti glas. Makedonija je, stoga, kulisa za odigravanje međunarodne borbe za širenje zone utjecaja. Njezin geografski položaj bitan je i za Zapad i za Rusiju, a njezina posebna ranjivost zbog unutarnje političke situacije, ali i zbog problema s identitetskim markerima sa susjedima, čine ju posebno pogodnom za privlačenje i manipulaciju. Navedena metafora čini se vrlo korisnom u tumačenju pozicija margine i Spivakinog 'glasa'; kazalište samo daje prostor, drugi su tu da govore. Drugo, kazalište je mjesto izgovaranja najčešće unaprijed napisanih dijaloga koji, iako su fikcija, najčešće ukazuju na probleme stvarnosti. U ovom slučaju, Europska unija i Rusija nastupaju s neokolonijalnim

scenarijima u vidu propagande svojih ciljeva prikazujući se kao spasiteljice Makedonije iz situacije u kojoj se nalazi. Takvi scenariji proizlaze iz stvarnosti pokušaja širenja zone utjecaja svojih *carstava*, što ima i popratnu posljedicu pobjede nad protivnikom u međunarodnoj utrci za položajem unutar globalne hijerarhije. O tome govori i citat Johannes Hahna: „Ako bi se mi počeli kolebati oko naših nastojanja na Balkanu, netko drugi (Rusija) bi se mogao ugurati – a taj drugi se stvarno već trudi“ (Rettman, 2017e). Kao što je spomenuto u kontekstualnom dijelu analize, Rusija pokušava na razne načine ojačati svoj utjecaj na balkansku regiju, između ostalog i potpisivanjem Deklaracije o suradnji s političkim strankama s nekim zemljama regije, te tradicionalno održava dobre odnose sa Srbijom, iako se i Srbija nada ulasku u Europsku uniju. U makedonskoj situaciji Rusi su se svrstali na stranu nacionalista, dok je jedan od glavnih elemenata balkanizama isticanje nacionalizama u regiji čime su se i na toj razini stavili u jasnu diskurzivnu, ali i političku suprotnost. Jasna je, stoga, izjava Donalda Tuska: „Napetosti i podjele na Zapadnom Balkanu izmakle su kontroli dijelom zbog nezdravog vanjskog utjecaja koji destabilizira nekoliko zemalja već neko vrijeme“ (Rettman, 2017c). Tusk navedenom izjavom još jednom definira Rusiju kao vanjski (štetni) faktor, no što je još bitnije, on upošljava biopolitički diskurs kojim se postiže internaliziranje normalnosti koju definira Europska unija. Slične tendencije mogu se prepoznati i iz NATO smjera, odakle glavni tajnik Stoltenberg izjavljuje kako su „Jake demokratske institucije najbolji način za izgraditi otpor protiv stranog uplitanja“ (Rettman, 2017g), iz čega se može pročitati samorazumljivo stavljanje NATO-a u kontekst unutarnjeg čimbenika u Makedoniji iako je i taj put blokiran zbog situacije s Grčkom. Ista situacija gledana iz perspektive Makedonije donosi sliku samokolonizirajuće situacije komplementarne konceptu društva kontrole:

Mi smo mala, kontinentalna zemlja bez izlaza na more, s multietničkim sastavom koja leži na geopolitičkoj liniji na kojoj se križaju mnogi interesi. Mi imamo veliki interes u članstvu moćne NATO strukture kao garancije naše sigurnosti (Rettman, 2017h),

izjavio je Osmani, makedonski ministar europskih integracija. Zanimljiv je moment ove izjave u kojoj se NATO ne prepoznaje kao jedan od tih interesnih skupina već kao zaštitnik u odnosu na njih, što ukazuje upravo na internalizirani sustav, odnosno na uspostavljeno društvo kontrole. Uz to, referenca na multietničnost nije zanemariva budući da je NATO 2001. godine direktno utjecao na smirivanje nemira između etničkih Albanaca i Makedonaca, čime je materijalizirao poziciju 'stvarne potrebe za prisustvom'. Jasno je da se Osmani pri spominjanju potrebe za sigurnošću nije referirao na odnos s EU budući da je on ministar europskih integracija, a strah od ruskog utjecaja otvoreno spominju i EU diplomati: „Sve se više uviđa da se tamo dešavaju

loše stvari, vanjski faktori s Istoka pogoršavaju stanje“ (Rettman, 2017b). Rusko podupiranje nacionalističkih snaga, što se kroz balkanizam čita kao potencijal za nove etničke sukobe na 'neciviliziranom' Balkanu, svakako ne odgovara Europskoj uniji: „Integracija Zapadnog Balkana s EU je strateško ulaganje u mir, demokraciju, prosperitet, sigurnost i stabilnost Europe u cjelini“ (Rettman, 2017i). Navedena izjava talijanskog premijera Paola Gentilonia nakon summita u Trstu nastala je u svjetlu straha čelnika EU-a da će početi gubiti utjecaj na regiju zbog nemogućnosti davanja obećanja o brzom primanju u EU zemljama 'Zapadnog Balkana'. U tekstovima koji obrađuju tu temu (poput „EU restates Balkans pledge, warns of Russia“), kao glavna tema ističe se upravo zona utjecaja – „Postoje druge regionalne i globalne sile koje su vrlo zainteresirane za utjecaj u ovoj regiji“ (Rettman, 2017i), „Vođe EU-a na summitu 9.3. izjavile su da 'vanjski izazovi' doprinose 'osjetljivoj situaciji' na 'Zapadnom Balkanu' u blago skrivenoj referenci na Rusiju“ (Rettman, 2017c), dok se dobrobit zemalja (u vidu europeizacije) o kojima se raspravlja spominje kroz topoiu „EU je angažirana na svim razinama oko implementacije EU-orijentiranih projekata i reformi“ (Rettman, 2017c), „EU ostaje posvećena regiji i angažirana na svim razinama kako bi podržala stabilnost i produbila političke i ekonomske veze“ (Rettman, 2017b). Dakle, spojimo li retoriku oko straha od gubitka utjecaja s retorikom oko ulaganja EU u poboljšanje stanja u Makedoniji, vidljivo je da se one u osnovi preklapaju, odnosno da imaju isti osnovni cilj: osigurati Carstvu (u figuri EU-a) širenje, unatoč nemogućnosti obećanja brzog ulaska u Uniju. Zbog te činjenice, EU mora u potpunosti uposliti mehanizme implementacije svojih vrijednosti i ciljeva, kako bi sistem živio i održavao se i bez realnog postojanja u tom proširenom smislu. U tom smislu definicija Negrija i Hardta (2000) o obliku suvereniteta kao razlikovnoj točki između Imperija i Carstva, doživljava nadogradnju putem zone utjecaja čiji centar jedino što nudi jest perspektiva u budućnosti. Da bi centar stigao do takvog statusa, mora uvjeriti svoju marginu da je i samo prihvaćanje i implementacija 'njegovih' vrijednosti napredak vrijedan truda jer predstavlja ulaganje u civiliziranost (opet po mjeri centra). Analizirani članci ukazuju na to da Europska unija uopće ne skriva svoje motive, odnosno da njezini predstavnici vrlo eksplicitno spominju važnost Makedonije u vidu njihovih interesa, što govori o općem prihvaćanju takve pozicije kao legitimne i „normalne“. Opisana retorika odskače od klasične prosvjetiteljske retorike kolonizatora koji su u prošlosti isticali važnost svog bivanja na kolonijalnim posjedima u svrhu navodne dobrobiti koloniziranih zajednica. Takvi trenutci vidljivi su kroz ovaj diskurs većinom u smislu dociranja oko stanja demokracije, no ti se problemi ne ističu kao kamen spoticanja oko ulaska u Europsku uniju, što je situacija koja proizvodi odnos centar - margina u ovom slučaju. Položaj Makedonije iz pogleda Europske unije a i NATO-a, se stoga zbilja može najlakše opisati kroz metaforu s početka ovog potpoglavlja: posrijedi je „kazalište“ za borbu za prevlast između Zapada i Rusije,

uz jedan dodatak; nije potrebno upošljavati visoku razinu apstrakcije za razumijevanje predstave jer akteri nimalo ne kriju svoje ciljeve.

7. Zaključak

Koristeći metodu historijske diskurzivne analize te oslanjajući se na teorijski okvir postkolonijalnih teorija, napose na njegove ključne koncepte poput drugosti, ambivalencije, samokolonizacije, egzotizacije i dr. u analizi postsocijalističkog konteksta 'Zapadnog Balkana', ovim radom pokušalo se istražiti status Makedonije definiran kroz pogled Europske unije. Analiza je provedena na dvije razine: prva, kroz postkolonijalne leće, analizira položaj Makedonije unutar njezinog geopolitičkog konteksta, uključujući društvene i historijske konfiguracije moći na sjecištu Europe/Balkana, dok druga razina obuhvaća diskurzivnu analizu medijskih članaka koji su se bavili stanjem u Makedoniji u razdoblju od listopada 2016. do lipnja 2017. godine.

Rezultati prve razine analize govore o tome kako se pitanja koja su za većinu država definirana kao unutarnja, u slučaju Makedonije pojavljuju kao osnovni problem u međunarodnim odnosima. Naime, identitetski markeri nacije-države po stjecanju makedonske neovisnosti poput jezika, nacije, religije, nacionalnih simbola i imena države u suvremenim okolnostima ne uspijevaju ispuniti svoju funkciju u artikuliranju nacionalnog identiteta budući da susjedne države poput Grčke (problem s imenom), Bugarske (negiranje postojanja makedonske nacije i zasebnog jezika) i Srbije (odbijanje priznavanja makedonske autokefalne pravoslavne Crkve) negiraju pravo Makedonije na njihovu upotrebu. Time se Makedonija dovodi u podređen položaj u vanjskopolitičkim odnosima, a makedonski narod, prema Geddesu i Tayloru (2016) se zbog toga osjeća poniženim i 'slabim subjektom'. Pritom, dodatni problem predstavlja činjenica da su Bugarska i Grčka članice Europske unije, što Makedoniju stavlja u neravnopravnu poziciju u pregovorima oko mogućih rješenja bilateralnih pitanja, što se naročito odnosi na Grčku koja je pitanje spora oko imena uspjela nametnuti na razini Europske unije kao jedan od uvjeta za pristup Makedonije. Slijedom navedenog, jedan od glavnih zaključaka kontekstualnog dijela analize je da Makedonija unutar procesa europeizacije simultano prolazi kroz dvije razine 'kolonizacije': jednu od strane svojih susjeda, a drugu od strane Europske unije. Opisan položaj u ovom je radu definiran pojmom subdrugosti, čime se označava pozicija Makedonije kao države koja zbog nemogućnosti stjecanja tj. učvršćivanja vlastitih legitimirajućih označitelja daje legitimitet moći svojim susjedima, a što u drugoj instanci znači i legitimiranje moći Europske unije. Bitan element u odnosu Europske unije prema Makedoniji svakako je visoka razina naturaliziranosti europske moći u Makedoniji koja je vidljiva kroz ulogu Europske unije ne samo kao cilja europeizacije već i kao unutarnjeg

čimbenika u političkom odlučivanju i nadziranju političkih procesa, unatoč činjenici da Makedonija nije članica EU. Na diskurzivnoj razini podilaženje toj moći dijelom se očituje i kroz funkcionalno prihvaćanje pripadnosti Balkanu od strane Makedonije koja slijedi ponašanje drugih država, bivših članica SFRJ nakon što se Europska unija okrenula regionalnom ključu proširivanja. Ipak, odmak od Balkana kao geopolitičkog i historijskog označitelja 'osiguran' je kroz kovanicu 'Zapadni Balkan' koja uključuje i bivše članice SFRJ koje nisu članice Europske unije (Štikš i Horvat, 2015). Važno je istaknuti da postsocijalističke države s balkanskog prostora, zbog svoje unutarnje hijerarhijske strukture i dinamike društvenih post-konfliktnih procesa i pomičnih scenarija Prvosti/Drugosti, ni nakon ulaska u Europsku uniju ne gube pečat balkanskih država, te se stoga i Makedonija u ovim procesima pojavljuje kao izvor legitimacije njihove Prvosti.

Prvi korak diskurzivne analize medijskih članaka o Makedoniji uključivao je definiranje diskurzivnih tema i njihovih međusobnih odnosa, na temelju čega su kreirane tri krovne teme, u tekstu prikazane kao potpoglavlja u kojima su se diskurzivni sadržaji vezani za teme analizirali s obzirom na teorijski i kontekstualni okvir. Zaključak nakon analize je da se europski pogled na Makedoniju može definirati kroz dvije razine: prva se odnosi na održavanje Drugosti Makedonije koja se trenutno nalazi u situaciji aspirantice za članstvo u Europskoj uniji, a druga - na stvaranje uvjeta za dugoročnu Drugost. Europska unija, definirana kao Prvi (subjekt) svoju poziciju legitimira kroz držanje identitetske i svake druge distance prema onima koji se nalaze na poluperiferiji Europe ili u čekaonici za ulazak u članstvo, a kojoj pripada i Makedonija. Pritom je posebno zanimljiv već spomenuti nalaz da se Europska unija, unatoč tome što Makedonija nije njezina članica, u procesu donošenja važnih odluka prikazuje kao unutarnji politički faktor i patronizirajući autoritet, a kao takva prihvaćena je i od makedonske strane. Sličnu poziciju ima i NATO za kojeg se u jednom tekstu eksplicitno i govori da štiti Makedoniju od vanjskih opasnosti. Ovako opisana situacija prilično jasno ocrta značajke samokolonizacije (Kiossev, 1999) te društva kontrole (Hardt i Negri, 2003), dvaju koncepata ključnih za suvremene odnose Prvosti i Drugosti, a koji korespondiraju s poimanjem kolonijalnog diskursa kao instrumenta moći i nadzora putem sistema reprezentacije, odnosno „režima istine u centru“ (Bhabha, 1983). Samokolonizacija, u postkolonijalnoj teoriji definirana kao internalizirana Drugost, u ovom se kontekstu ističe kao element koji olakšava održavanje trenutnih odnosa moći, a naslanja se i na dugu tradiciju stvaranja europskih nacija – država.

Kao najveći problem Makedonije u procesu pristupanja Europskoj uniji ističe se situacija oko imena države s Grčkom, no taj problem se kao naslov navodi samo u jednom članku, dok se

ostali analizirani članci bave nekim drugim problemima koji ukazuju na problem unutarnje legitimacije, odnosno na nisku razinu razvijenosti demokracije u Makedonije. Iz toga je izvučen zaključak o stavljanju vanjske legitimacije na prvo mjesto, odnosno o tome da se stvaranje identitetske osnove nacije dijelom poistovjećuje s vanjskim priznanjem.

Druga razina europskog pogleda odnosi se upravo na unutarnju legitimaciju koja je zanemarena u korist vanjske legitimacije. Iako većina članaka cilja upravo na problem s demokratskim standardima u Makedoniji (počevši od prisluškivanja, preko nepriznavanja rezultata izbora do nasilnog upada u parlament, npr.) iz kojih se jasno iščitavaju razlikovne oznake koje ukazuju na potrebu civiliziranja makedonskog društva i političke scene, ti se problemi u nijednom momentu ne postavljaju kao zapreka za ulazak u Europsku uniju.

S obzirom da se u zemljama 'Zapadnog Balkana' EU u pravilu smatra i referentnom točkom pri procjeni razine modernizacije različitih aspekata društva (Ioakimidis u Demetropolou 2002., prema Risteska, 2012), što se jednim dijelom može pripisati i samokolonizaciji tj. „hegemoniji Zapada bez dominacije“ (Kiossev, 2011), pretpostavka je da taj proces ni u slučaju Makedonije ne treba nailaziti na ikakve institucionalne zapreke.

Stavljanje naglaska na vanjsku legitimaciju također govori i o tome da je u prvom planu interes i slika Europske unije u borbi za prevlast na globalnoj razini (prvenstveno s obzirom na rusku liniju utjecaja), a ne za podizanje standarda života i društava objedinjenih pod pojmom 'Zapadni Balkan'. Ono što pritom najviše govori o situaciji podređenosti je prihvaćanje Makedonije da igra ulogu u tom konfliktu, iako se ona sama koristi kao poprište borbe. Stoga se kao najbitniji zaključak ističe da Europska unija svojim dvoslojnim pogledom prema Makedoniji ne samo da uspijeva održavati odnos Prvi-Drugi, već stvara uvjete za dugoročnu Drugost, što i nakon mogućeg ulaska Makedonije u Europsku uniju može biti izgovor podređenosti. Opisana situacija ukazuje na važnost *mimikrije*, odnosno kreiranja razlike koja to nikad nije do kraja a čije je naličje razlika koja to nikad nije do kraja (Bhabha, 1984), čime se osigurava vjernost Drugih prema Prvima, a u isto vrijeme i nemogućnost potpunog dokidanja te distance. Slijedom svega navedenog, kao najvažnija korištena diskurzivna strategija mora se istaknuti *topos* autoriteta koji su kroz tekstove često vidljivi, što u potpunosti odgovara odnosu Prvosti i Drugosti artikuliranom iz motrišta postkolonijalnih teorija.

8. Literatura

Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth i Tiffin, Helen (2004). *The Empire Writes Back; Theory and practice in post-colonial literatures*. London, New York: Routledge.

Aspridis, George i Petrelli, Marina (2012). "When the EU met the western Balkans: Ready for the wedding?“, *SEER Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 15(1): 139-160.

Azeez, Govand Khalid (2016). "Beyond Edward Said: An Outlook on Postcolonialism and Middle Eastern Studies“, *Social Epistemology, A Journal of Knowledge, Culture and Policy*, 30(5-6): 710-727.

Balalovska, Kristina (2004). "Between 'the Balkans' and 'Europe': A Study of the Contemporary Transformation of Macedonian Identity“, *Journal of Contemporary European Studies*, 12(2): 193-214.

Bauman, Zygmund (2009). *Identitet, razgovori s Benedettom Vecchijem*. Zagreb: Pelago.

Bhabha, Homi (1983). "The Other Question“, u : Barker, Francis (ur.). *The Politics of Theory: Proceedings of the Essex Conference on the Sociology of Literature*, Colchester: University of Essex, str. 18-36.

Bhabha, Homi (1984). „Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse“, *October*, Vol. 28, 125-133.

Bhabha, Homi (1994). *The Location of Culture*. London, New York: Routledge.

Chakrabarti, Sumit (2012). „Moving Beyond Edward Said: Homi Bhabha and the Problem of Postcolonial Representation“, *International Studies, Interdisciplinari Political and Cultural Journal*, 14(1), 5-12.

Chakrabarty, Dipesh (2000). *Provincializing Europe; Postcolonial Thought and Historical Difference*. New Jersey, Oxfordshire: Princeton University Press.

Chakrabarty, Dipesh (2003). „Postcoloniality and the Artifice of History“, u: Ashcroft, Bil, Griffiths, Gareth i Tiffin, Hellen (ur.). *The Postcolonial Reader*. London, New York: Routledge, str. 383-391.

Chari, Sharad i Verdery, Katherine (2009). "Thinking between the Posts: Postcolonialism, Postsocialism, and Ethnography after the Cold War“, *Comparative Studies in Society and History*, 51(1), 6-34.

Chioni Moore, David (2001). "Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique“, *PMLA*, 116(1): 111-128.

Državni statistički ured 'Dame Gruev' (2005). *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia, 2002 –Book XII*, Skopje: Državni statistički ured 'Dame Gruev'.

Daskalovski, Zhidas (2017). "Clashing Historical Narratives and the Macedonian Name Dispute –Solving the Unolvable“, *Trames*, 21(71/66): 327-343.

During, Simon (2003). "Postmodernism or Post-colonialism Today“, u: Ashcroft, Bil, Griffiths, Gareth i Tiffin, Hellen (ur.). *The Postcolonial Reader*. London, New York: Routledge, str. 125-130.

EUObserver (s.a.). *About us*, <https://euobserver.com/static/about> (06.01.2018.).

- EURACTIV (s.a.). *Concept & Objectives*, www.euractiv.com/about-EURACTIV/abouteuractiv/ (06.01.2018.).
- EURACTIV (2015). *Wiretap scandal threatens democracy in Macedonia*, www.euractiv.com/section/enlargement/news/wiretap-scandal-threatens-democracy-in-macedonia/ (06.01.2018.).
- EURACTIV (2017a). *Macedonia president backs down, hands opposition mandate to form cabinet*, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonia-president-backs-down-hands-opposition-mandate-to-form-cabinet/> (06.01.2018.).
- EURACTIV (2017b). *Gruevski's opposition does not recognise local election results in Macedonia*, <https://www.euractiv.com/section/elections/news/gruevskis-opposition-does-not-recognise-local-election-results-in-macedonia/> (06.01.2018.).
- European External Action Service Press Team – EEAS (2017). *Statement by Federica Mogherini and Commissioner Johannes Hahn on the mandate given to Zoran Zaev to form the government of the former Yugoslav Republic of Macedonia*, https://eeas.europa.eu/delegations/liberia/26336/statement-federica-mogherini-and-commissioner-johannes-hahn-mandate-given-zoran-zaev-form_sq (06.01.2018.).
- Fanon, Frantz (1973). *Prezreni na svijetu*. Zagreb: Stvarnost.
- Geddens, Andrew i Taylor, Andrew (2016). “Those Who Knock on Europe's Door Must Repent? Bilateral Border Disputes and EU Enlargement“, *Political Studies*, 64(4): 930-947.
- Goldsvorti, Vesna (2003). „Invencija i In(ter)vencija: retorika balkanizacije“, u : Bjelić, Dušan i Savić, Obrad (ur.). *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*. Beograd: Biblioteka Collectanea, Beogradski krug.
- Groys. Boris (2011). *Europe and Its Others*, <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/e/europe/europe-and-its-others-boris-groys.html> (09.01.2018.).
- Hardt, Michael, Negri, Antonio (2000). *Empire*, Cambridge, London: Harvard University Press.
- Hrvatska enciklopedija (s.a.). *Makedonska pravoslavna crkva*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38253> (30.01. 2018.).
- Hrvatska enciklopedija (s.a.). *Socijalna država*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56927> (16.05.2018.).
- Jović, Dejan (2011). „Bitka za etnički status u postjugoslavenskim državama“, *Političke analize*, 2(5): 36-45.
- Katunarić, Vjeran (1986). „Sistem moći, socijalna struktura i nacionalno pitanje“, *Revija za sociologiju*, XVI(1-4): 75-89.
- Katunarić, Vjeran (2003). *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo Zagreb.
- Kiossev, Alexander (1999). *Notes on the Self-Colonising Cultures*, http://www.kultura.bg/media/my_html/biblioteka/bgvntgrd/e_ak.htm (15.04.2018.).
- Kiossev, Alexander (2003). „Mračna intimnost: mape, identiteti, činovi identifikacije“ u Bjelić, Dušan i Savić, Obrad (ur.). *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*. Beograd: Biblioteka Collectanea, Beogradski krug.

- Kiossev, Alexander (2011). *The Self-Colonizing Metaphor*, <http://monumenttotransformation.org/atlas-of-transformation/html/s/self-colonization/the-self-colonizing-metaphor-alexander-kiossev.html> (09.01.2018.).
- Kouchner, Bernard (2017). *2018 will be important for Western Balkans*, <https://euobserver.com/opinion/140415> (06.01.2018).
- Kuortti, Joel i Nyman, Jopi (2007). "Introduction: HYbridity Today", u: Kuortti, Joel i Nyman, Jopi (ur.). *Reconstructing Hybridity; Post-Colonial Studies in Transition*. Amsterdam, New York: Rodopi.
- Lapaine, Miljenko i suradnici (ur.) (2003). *Atlas svijeta za 21. stoljeće*, Zagreb: Naklada Fran.
- Luketić, Katarina (2013). *Balkan: od geografije do fantazije*, Zagreb, Mostar: Agoritam.
- Matošević, Andrea i Škokić, Tea (2014). *Polutani dugog trajanja: balkanistički diskursi*, Zagreb: Nova etnografija.
- Moranjak – Bamburać, Nirman (2004). „Političke i epistemološke implikacije postkolonijalne teorije“, *Sarajevske sveske*, (6-7): 87-103.
- Obad, Orlanda (2008). „Europska unija promotrena iz postkolonijalne perspektive: može li periferija ikada pristupiti središtu?“ (Prijevod članka), *Studia ethnologica Croatica*, vol. 20: 9-35.
- Obad, Orlanda (2012). „Pouke iz predsoblja Europe za balkanističku kritiku (i njezine kritičare)“, *Filozofija i društvo*, XXIV (1): 458 – 476.
- Owczarzak, Jill (2009). "Introduction: Postcolonial studies and postsocialism in Eastern Europe", *Focaal – European Journal of Anthropology*, 53(2009): 3-19.
- Petrović, Tanja (2015). "On the Way to Europe: EU Metaphors and Political Imagination of the Western Balkans" u Horvat, Srećko i Štikl, Igor (ur.). *Welcome to the Desert of Post-socialism; Radical Politics After Yugoslavia*. London, New York: Verso.
- Reed, Isaac Ariail (2011). *Interpretation and Social Knowledge; On the use of Theory in the Human Sciences*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Rettman, Andrew (2017a). *EU and Russia step into Macedonia crisis*, <https://euobserver.com/foreign/137100> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew (2017b). *EU 'perspective' for 'fragile' Western Balkans*, <https://euobserver.com/foreign/137161> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew (2017c). *EU alarmed by Russian meddling in Balkans*, <https://euobserver.com/foreign/137194> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew, (2017d). *EU to Macedonia: 'Stop playing with fire'*, <https://euobserver.com/foreign/137332> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew, (2017e). *Mob storms Macedonian parliament*, <https://euobserver.com/foreign/137718> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew, (2017f). *Macedonia sticks with EU despite Russian offer*, <https://euobserver.com/foreign/137955> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew (2017g). *EU sees 'momentum' on Macedonia name dispute*, <https://euobserver.com/enlargement/138199> (06.01.2018).

- Rettman, Andrew (2017h). *Macedonia and Greece mend ties, wary of Russia*, <https://euobserver.com/foreign/138231> (06.01.2018).
- Rettman, Andrew (2017i). *EU restates Balkans pledge, warns of Russia*, <https://euobserver.com/foreign/138515> (06.01.2018).
- Risteska, Marija (2013). „The role of the EU in promoting good governance in Macedonia: towards efficiency and effectiveness or deliberative democracy?“, *Nationalities Papers*, 8(3): 431-446.
- Said, Edward (1994). *Culture and Imperialism*, New York: Vintage Books.
- Said, Edward (2008). *Orijentalizam*, Beograd: Bibiloteka XX vek.
- Savić, Obrad (2003). „Predgovor srpskom izdanju“, u: Bjelić Dušan i Savić, Obrad (ur.). *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*. Beograd: Biblioteka Collectanea, Beogradski krug.
- Simonovski, Ivica i Ence Unsal, Zeynep (2016). “Balkan Region – Battleground for a Clash of the Centres of Power in a Creation of a New World Order“, *Balkan Social Science Review*, Vol. 8: 139-153.
- Spivak, Chakravorty, Gayatri (2011). *Nacionalizam i imaginacija i drugi eseji*, Zagreb: Fraktura.
- Stojanovski, Strashko, Marolov, Dejan i Ananiev, Jovan (2014). “Macedonian Question Reframed: Politics, Identity and Culture in Republic of Macedonia“, *Balkan Social Science Review*, Vol. 4: 295-323.
- Šeleva, Elizabeta (2003). „Ljudi i adrese“, *Sarajevske sveske*, (3): 339-345.
- Štiks, Igor i Horvat, Srećko (2015). “Introduction: Radical Politics in the Desert of Transition“ u Horvat, Srećko i Štiks, Igor (ur.). *Welcome to the Desert of Post-socialism; Radical Politics After Yugoslavia*. London, New York: Verso.
- Tepšić, Goran (2012). „Nacionalni identitet i (zlo)upotreba 'drugog'“, *Godišnjak 2012*, 6(8): 69-91.
- Todorova, Maria (2006). *Imaginarni Balkan*, Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Todorova, Maria (2015). “Re-imagining the Balkans“ u Horvat, Srećko i Štiks, Igor (ur.). *Welcome to the Desert of Post-socialism; Radical Politics After Yugoslavia*. London, New York: Verso.
- Wodak, Ruth. Meyer, Michael (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi : SAGE Publications.
- Wodak, Ruth (2011). *The Discourse of Politics in Action; Politics as Usual*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.